1. OKTOOBER XLII AASTAKÄIK

KÕIGI MAADE PROLETAARLASED, ÜHINEGE!

Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ja loominguliste liitude häälekandja

40 · 1982 SIRP ja VASAR

1. OKTOOBER ON RAHVUSVAHELINE MUUSIKAPÄEV

KALJU SUURE FOTO

TALLINNA ÜLIKOOL
Akadeemiline
Raamatukogu

AUNIMETUSI

Eesti NSV teeneline teadlane
ÜLO LUMISTE,
TRÜ algebra ja geomeetria kateedri juhataja

Eesti NSV teeneline teadlane
VIKTOR PALM,
TRÜ orgaanilise keemia kateedri juhataja

Eesti NSV teeneline arst
KADRI GROSS,
TRÜ sünnitusabi ja günekoloogia kateedri juhataja

Eesti NSV teeneline jurist
ENDEL LAASIK,
TRÜ tsiviilõiguse ja -protsessi kateedri dotsent

Eesti NSV teeneline jurist
KARL PÜSS,
TRÜ riigi- ja haldusõiguse kateedri professori kt.

Eesti NSV teeneline kultuuritegelane
HELVE KABUR,
TRÜ ametiühingukomitee esimees

Eesti NSV teeneline kunstitegelane
ALO RITSING,
H. Elleri nim. Tartu Muusikakooli õpetaja, Tartu Akadeemilise Meeskoori dirigent

TUNNUSTAV HINNANG

Ajalehe «Sovetskaja Kultura» 21. septembri numbrist leiame teatriarvustuse «Traditsioonide jätkamine», milles on vaatluse alla võetud RAT «Vanemuise» Moskva külalisesinemiste kavas olnud muusikalavastused.

Arvustuse autor V. Tšaikovski kirjutab kokkuvõttes: ««Vanemuise» teatri külalisesinemised Moskvas, tema muusikalavastused olid rõõmustav sündmus pealinna teatrielus. Teatri kõrge kultuur, maitse, ideed ja printsiibid leidsid muusikahuviliste palava toetuse.»

Sama lehe 24. septembri numbris avaldatakse pealkirja all «Oma muster kanvaal» R. Kretšetovi sulest hinnanguline ülevaade ka gastrollide kavas olnud sõnalavastustest.

Selle kokkuvõttes rõhutatakse, et tänane «Vanemuine» elab üle muutusi, vahetuvad kunstilised jõud. «Veel üsna hiljuti figureerisid Toominga ja Hermaküla nimed peaaegu igas noore režissuuri kohta käivas kirjutises. Tänaseks on nooruse aeg nende jaoks möödas ja kätte jõudnud küpsete, iseenda ja kunsti ees eriti vastutusrikaste otsingute aeg. «Vanemuise» tulevik oleneb suuresti neist, nende suutlikkusest mõelda avaralt, omaenda huvide piirest väljuvalt, teatripäraselt, mille eeskuju neile annab K. Ird.»

MAAMAJA

Maatöötajal on rohkeid kokkupuutepunkte maaga, kõige tugevamini seob teda sellega kodu. Siin ta elab ja kasvatab oma lapsi, siit alustab iga päev oma teed põllule või farmi, siia tuleb pärast tööd tagasi. See, kui heakorrastatud on kodukolle, määrab paljuski inimese töise laengu ja eluhoiaku.

Tõhusad abinõud maa edasiseks sotsiaalseks arenguks, iseäranis elamuehituses, kavandati partei XXVI kongressi ja NLKP Keskkomitee 1982. aasta maipleenumi otsustes. Maaasulate ümberkujundamine, inimestele soodsate töö- ja puhketingimuste loomine on NSV Liidu toitlusprogrammi eduka täitmise üks tähtsamaid eeldusi. Üheteistkümnenda viisaastaku jooksul on kolhoosides ja sovhoosides ette nähtud ehitada elamuid üldpindalaga 176 miljonit ruutmeetrit. Tähtis on laiemalt juurutada elamuehituse tööstuslikke meetodeid, aktiivsemalt arendada ehitustööstuse baasi.

Külade kiiremaks ümberkujundamiseks tehakse palju. Tööde ulatus kasvab aastast aastasse. Kuid maaelanikule ei ole vaja mitte ainult ruutmeetreid. Majandite töötajad tahavad elamuid, mis heakorrastatuse poolest ei jääks alla linnakorteritele. Samal ajal soovivad nad, et seejuures võetaks arvesse küla eluolu spetsiifikat. Siin ei saa läbi ilma köögiviljaaia ja õueta. Tähendab, vaja on karjaaedu, keldreid — kõike, mis kergendaks isikliku abimajandi pidamist.

Praktika on valdavalt juba andnud vastuse küsimusele, milline peab maamaja olema. Praegu moodustavad ühepereelamud kaheksakümmend protsenti maal ehitatavast elamispinnast. Nende planeeringu väljatöötamise ja täiustamisega tegelevad suured projekteerimisorganisatsioonid. Areneb baas kokkupandavate konstruktsioonide hulgitootmiseks, mis laseb elamute montaaži viia tööstuslikule alusele.

Ühepereelamute ulatuslik ehitamine on alanud Lipetski oblasti majandites. Möödunud aastal anti siin elanike käsutusse üle 3800 korteri, 1,7 korda rohkem kui riiklik plaan ette nägi. On kinnitatud külade uuendamise kompleksprogramm. Käesoleval viisaastakul on eelmisega võrreldes ette nähtud elamuehitust kahekordistada. On rajatud üksikelamuid tootvad tsehhid. Külade ümberkujundamises osalevad kõik oblasti ehitusorganisatsioonid ja tööstusettevõtted.

Saraatovi ja Orjoli oblastis ning Krasnojarski krais on võetud suund majapidamishoonete ja iga liiki tehnilise sisseseadega individuaalelamute kiirele püstitamisele. Vene NFSV mittemustmullavööndi ehitajad andsid esimesel poolaastal käiku viisteist protsenti rohkem kortereid, võrreldes eelmise aasta sama ajavahemikuga. Selle piirkonna objektidel täitsid plaani NSV Liidu Ehitusministeeriumi ja NSV Liidu Tööstusehituse Ministeeriumi allasutused.

Paraku on selles tänuväärses töös veel palju puudusi, mille sihikindlat kõrvaldamist peavad taotlema kohalikud partei-, nõukogude ja majandusorganid. Näiteks ehituse kvaliteet. Vahel unustatakse tempot taga ajades elamute kompleksne väljaehitamine. Mõnel pool tehakse majad ilma majandushooneteta. Territoorium nende ümber jääb sageli pikaks ajaks korrastamata: ei rajata kõnniteid, pole rohelust. Tuleb olla nõudlikum ehitajate ja majandite juhtide vastu, taotleda, et iga uus elurajoon paistaks silma kõrge heakorrastatuse ja olmekultuuri poolest.

Tähtsusetu pole ka küsimus: millest maamaju ehitada? Õigesti talitatakse seal, kus laiendatakse kohalike materjalide, iseäranis tellise tootmist, suurendatakse puitpaneelelamute väljalaset. Niisugused kokkupandavad majad tulevad näiteks Bresti oblasti Telehhano tehase konveierilt. Kuid mõneski rajoonis ei hoolita kohalike võimaluste kasutamisest, vaid püütakse probleemi lahendada peamiselt raudbetooni kasutamisega.

Oma maja soetades arutleb maapere, kui palju see maksma läheb. Möödunud kümne aasta jooksul on kulutused maakorteri ühe ruutmeetri ehitamiseks kasvanud kolmandiku võrra. Muidugi avalduvad siin ka objektiivsed põhjused. Kuid mitte ainult. Mõnes kombinaadis peetakse kasulikuks toota kallimaid maju. Nagu kirjutavad «Pravda» lugejad, on inimesed sel põhjusel sageli sunnitud loobuma oma maja soetamisest ja andma avalduse sovhoosi- või kolhoosikorteri saamiseks. Kõik see on põhjustanud individuaalehituse vähenemist maal.

Külade ümberkujundamine muutub edukamaks, kui varustusorganisatsioonid hakkavad tegutsema operatiivsemalt ja vastutustundlikumalt. Maaehitustel ei piisa sanitaartehnilisi tooteid, kütteseadmeid ja palju muud. Plaani- ja varustusorganid peavad rakendama abinõusid maa vajaduste paremaks rahuldamiseks mitmesuguse tehnilise seadmestiku järele.

Parteiorganisatsioonid ja kohalikud nõukogud on kutsutud suunama külade uuendamist. Tähtis on arendada ehitajate vahel tõhusat võistlust plaanide edukaks täitmiseks ja NSV Liidu moodustamise 60. aastapäeva väärilisekс vastuvõtmiseks. Kommunistide kohus on kasvatada inimestes armastust oma küla vastu, tahet muuta see kaunimaks ja kodusemaks.

Hea maja on inimese täisverelise elu, tema viljaka töö aluseid. Meie külade heakorrastatud elurajoonideks muutumisega püüavad nõukogude inimesed anda omapoolse osa majandite jõukuse tõstmiseks ja toitlusprogrammi edukaks elluviimiseks.

«Pravda» juhtkiri

KIRJANDUS-, KUNSTI- JA ARHITEKTUURIALASTE EESTI NSV RIIKLIKE PREEMIATE KOMISJONIS

Kirjandus-, kunsti- ja arhitektuurialaste Eesti NSV riiklike preemiate komisjon teatab, et osavõtuks konkursist 1982. aasta Eesti NSV riiklike preemiate saamiseks on lubatud järgmised kandidatuurid:

1. **K. Merilaas — luuletuskogu «Antud ja võetud».** Esitanud ENSV Kirjanike Liit ja ENSV Riiklik Kirjastuskomitee
2. **J. Rannap — «Koolilood».** Esitanud ENSV Kirjanike Liit ja ENSV Riiklik Kirjastuskomitee
3. **A. Kaalep — tõlkekogumik «Peegelmaastikud».** Esitanud ENSV Kirjanike Liit
4. **R. Kangro — Kontsert kahele klaverile ja kammerorkestrile.** Esitanud ENSV Heliloojate Liit
5. **G. Podelski (muusika autor), T. Sinitski (sõnade autor) — Kalurite laulude tsükkel.** Esitanud tootmiskoondis «Eesti Kalatööstus»
6. **R. Kangro — ooperi «Ohver» muusika eest.** Esitanud ajakirja «Teater. Muusika. Kino» toimetuskolleegium
7. **V. Tormis — kantaat-balleti «Eesti ballaadid» muusika loomise eest, M. Murdmaa — kantaat-balleti «Eesti ballaadid» lavastamise eest RAT «Estonias».** Esitanud ENSV Kultuuriministeerium
8. **J. Kross (teksti autor), H. Mandri (Eugen Jannseni osa täitja), M. Mikiver (lavastaja) — lavastuse «Pöördtoolitund» eest V. Kingissepa nim. TRA Draamateatris.** Esitanud ajakirja «Teater. Muusika. Kino» toimetuskolleegium
9. **M. Mikiver (lavastaja), H. Mandri (Eugen Jannseni ja Jaagu osa täitja) — lavastused «Pöördtoolitund» ja «Tuulte pöörises» V. Kingissepa nim. TRA Draamateatris.** Esitanud ENSV Kultuuriministeerium ja ENSV Teatriühing
10. **L. Tormis — uurimus «Eesti teater 1920—1940. Sõnalavastus».** Esitanud ENSV Kultuuriministeerium, ENSV Teatriühing, ajakirja «Teater. Muusika. Kino» toimetuskolleegium
11. **M. Tomberg — TRÜ Teadusliku Raamatukogu vaippannoo kavandamise eest, E. Ruus — TRÜ Teadusliku Raamatukogu vaippannoo teostuse eest.** Esitanud ENSV Kultuuriministeerium, ENSV Kunstnike Liit ja ENSV Riiklik Kunstiinstituut
12. **A. Sööt — dokumentaalfilmilooming aastail 1978—1982.** Esitanud ENSV Kinematografistide Liit, ajakirja «Teater. Muusika. Kino» toimetuskolleegium
13. **T. Kallas, R. Kersten, S. Vahtra, E. Kallaste, A. Andressoo, A. Saar, E. Dobolin, E. Malleus — hotelli «Olümpia» projekteerimise ja ehitamise eest.** Esitanud ENSV Riiklik Ehituskomitee, ENSV Ehitusministeerium ja ENSV Arhitektide Liit
14. **L. Raud, A. Vinkel, M. Lepik, E. Aaver, A. Nagelmaa, H. Laanekask — «Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus» I—VI.** Esitanud ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum

Komisjon pöördub üldsuse poole palvega võtta aktiivselt osa esitatud teoste läbiarutamisest. Komisjon on tänulik loomingulistele ja ühiskondlikele organisatsioonidele, kultuuriasutustele ning kõigile töötajate kollektiividele, kui nad teevad teatavaks oma arvamused ja ettepanekud esitatud kandidaatide kohta ajakirjanduses või kirjades komisjonile aadressil: 200 001 Tallinn, G. Otsa 5, ENSV Kultuuriministeerium.

* * *

Komisjon otsustas üle anda teadus-, tehnika- ja tootmisalaste ENSV riiklike preemiate komisjonile järgmise esitatud töö: **1. L. Breganova — «Vene keele õpik VIII klassile»** (kirjastus «Valgus», Tallinn 1980).

(ETA)

PUBLITSISTIKAVÕISTLUS

SVANIDE MAA SVANETI

KULDAR SINK

Svaneti jääb mulle meelde alt üles ja ülalt alla vaadatuna. Vahepealset nagu polekski olemas. Vaates alt üles meenub täiskuuvalguses Ušguli, vaikivate tornide linn, otse ees kõrgumas Šhara lumine mäetipp, niitjad nagu putukad kõrgel-kõrgel mäenõlvadel, lume piiril, kust nad paarisrakendis härgadega heinakoormaid ukerdades alla veavad. Tillukesed kirikud, vaevalt paistmas suurte mägede otsas, nende kohal Svaneti pilvitu taevas nagu katus, kuhu vanasti kinnitati emapuutüvi.

Vaates ülalt alla meenuvad järsud, püstloodis kuristikud, mille sügavusest paistab tormakas jõgi väikese rahuliku ojana, ja jälle niitjad, kes oma härgade ja heinasaadudega on nagu sipelgad teel pessa. Ning lennuki linnulennult alla vaadates tekkis tunne, et neid lume ja metsaga kaetud mäetippe võid lausa käega silitada.

Megreli pealinnas Zugdidis, kust läheb ainuke tee Mestiasse, Svaneti keskusesse, on Lääne-Gruusiale iseloomulik loodus — soe, niiskę, lopsakas taimkate, viinamarjad, küpressid. Ušgulis, Svaneti kõige kaugemas ja kõrgemas (2200 m) külas, valitses samal ajal hilissügis. Kartulitel, mida ainsana kasvatatakse, olid pealsed juba mustaks tõmbunud. Paar päeva tagasi oli siit lumesadu üle käinud.

Zugdidist Mestiani on mööda teed 110 kilomeetrit. See ainuke tee rajati alles 1930. aastate lõpul ja asfalteeriti 1973. aastal. Varem liikusid inimesed üle raskesti läbitavate mäekurude hobustel ning jalgsi. Talv eraldas elanikud täielikult muust maailmast, isegi külast külla oli võimatu pääseda. Alguses oli teed mööda sõitmisega täpselt nagu lennukitegagi: see oli võimalik ainult suurepärase ilma korral. Talvel toimus liiklus vägagi korrapäratult. Nüüd võib lennukiga sõita Khuthaisisse, Zugdidisse ja mujalegi, ehk küll piletki ei anna veel garantiid: kevaditi ja sügiseti tuleb vahel nädalapäevad sobivat lennuilma oodata.

Svaneti asub Loode-Gruusias, Kaukasuse peaaheliku kõrgeima osa jalamil. Kõrgemad mäed on Ušgulist kirde pool asuv 5058 m kõrgune Šhara, kahe küüruga kaameli moodi Ušba (4695 m) ja sellest lääne pool asuv Tetnulda (4051 m). Need ning kohalik puutumatu elulaad meelitavad siia suviti kokku arvukalt alpiniste, mägimatkajaid ja turiste. Eriti valmistavad muret nn. metsikud turistid: paljud neist pole kunagi mägedes viibinud, ja kui midagi juhtub, ei tea keegi, kust neid otsida.

Ülem-Svaneti, kus ma viibisin, on Svaneti kõige kõrgem osa. Peale selle on olemas Alam-Svaneti ja lisaks Abhaasia territooriumile jäävad svaneti külad.

Buss sõitis Zugdidist Mestiasse üle nelja tunni. See pole veel midagi, kui meenutada sõitu maastikuautoga Mestiast Ušgulini: 30 km ja üle 3 tunni! Kuni Džvarini, kust algavad mäed, oli tee suhteliselt tasane. (Džvaris, Inguri jõe ääres on nüüd juba valmis ehitatud Kaukaasia üks võimsamaid hüdroelektrijaamu Ingurges. Tol ajal, kui mina seal käisin, töötas viiest turbiinist kolm.) Edasi hakkas tee järjekindlalt ning hirmuäratavalt mägedesse tõusma, allpool saatjaks käredavooluline Inguri jõgi. Kuristikud olid nii sügavad, et jõgi paistis vaid ahta nirena.

Ootasin kannatamatult torne, mille järgi Svanetit tuntakse ajalehtedes ja ajakirjades avaldatud fotodest. Esimestes külades neid polnud või õigemini olid megreli vürstide poolt hävitatud. Mestiale liginedes nägin paari torni, kuid Latalis, Mestiast 10 km kaugusel, kust algab nn. vaba Svaneti, leidus neid juba nii palju, et näppudelgi ei jõudnud üles lugeda. Kui minna mägedesse, valides ükskõik millise teeraja, võib mitte enam kujutluses, vaid tegelikkuses tunnetada, kui läbipääsmatut ulualust kujutavad endast Svaneti mäed. Sealne kõnekäänd ütleb: halb rada on see, mida mööda inimene läheb ja jäljetult kaob; hea rada on see, kust võib leida inimese surnukeha; parim rada on see, kust inimene tervena läbi pääseb.

MESTIAST KURIKUULSATE TORNIDENI

Mestiat võib pidada Svaneti pealinnaks, ehkki ta oma mõõtmetelt ei ületa meie tavalist alevit. Linnakese keskel on väljak, kus asuvad parteikomitee, kultuurimaja koos kinoga, hotell, poed ning bussijaam. Samas lähedal on ka vaatamist vääriv Mestia koduloomuuseum, kuhu viimasel ajal on hoiule antud kõige väärtuslikumad ikoonid, kirikuraamatud ja muud esemed kohalikest kirikutest. Veidi edasi asub moodsale stiilile pretendeeriv restoransöökla, mille suurejooneline sissekäik viib treppidega alla, otse jõe äärde. Mestia paikneb nagu omamoodi katlas, ümbritsetud mägedest, nii et paigast ülevaate saamiseks tuleb teha kas retk mägedesse või siis jätta Svanetiga lennuki pealt hüvasti, nagu ma tegingi.

Uusi maju on ehitatud hulgi, aga need oma üldkaukaasialiku standardiga ei sega vanemaid ehitisi. Selle üldkaukaasialiku all mõtlen siin Lääne-Gruusia ehitusstiili. Sademeterohkuse tõttu vaiadele püstitatud ruumikad majad pakuvad sissesõitnule üpris eksootilist vaatepilti. Et Svaneti kliima ei dikteeri otse niisuguseid maju, on see seal rohkem moeasjaks kujunenud. Megrelid on oma jõukusega silma paistnud terves Gruusias. Ning psühholoogiliselt: kui üks ehitab säärase maja, teeb seda ilmtingimata ka teine. Siit kasvabki välja inimese käitumistavadel põhinev ehitusstiil.

Muiste olid tornid olnud Mestias peaaegu iga maja juures. Praegu seisavad majad mahajäetuna ja nende eest ei hoolitse keegi. Väga palju on näha ajahamba poolt puretud torne, mis kas täiesti lagunenud või poollagunenud seisukorras. Kirikute eest hoolitseb

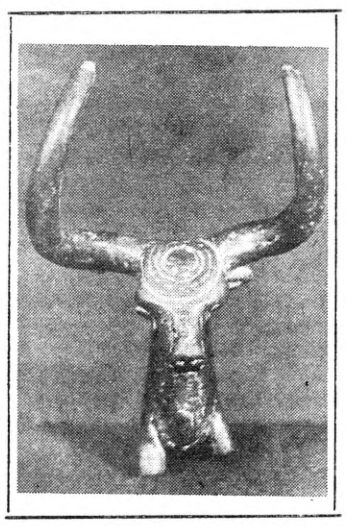

Härja pronkskuju Svanetist, VII—VI saj. e. m. a.

rahvas ise, torne ja vanu elamuid kasutatakse kas viljaaitade või loomalautadena, enamasti aga seisavad nood täiesti kasutamata.

Milline nägi välja vana svanide elamu ja millist kohta omasid seal tornid? Svanide elamu tuletas kõige rohkem meelde kindlust, mõeldud kaitseks paraku rohkem oma naabrite kui võõraste kallaletungide eest. Svanetit nagu Sitsiiliatki, küll ilma maffiata, on rõhunud pidev vennatapusõda, mida tuntakse veretasu nime all. Tornidki nendel sootuks erinevatel maadel on hämmastavalt sarnased. Võõrastele svanid neid süngeid lugusid ei räägi, kuid veel hiljaegu uuris kohalik prokuratuur üht tapmisjuhtumit, mis ilmselt jäigi selgusetuks. Kõik svanid on selle koha pealt nagu väikivad mäed. Varem võis sinnakanti eksikombel sattunud rändaja üllatuda järgmisest pildist: suvel kõige kibedama heinateo ajal näeb mägedes tööl peaasjalikult naisi, kuna mehed varjavad end tornides, sõrm päästikul. Kõik ehitised püstitati kohalikust kiltkivist, kirikud aga tufist, sest seda materjali oli kergem töödelda. Tehti seda väga kavalal eesmärgil, mitte metsa puudumise tõttu, vaid et maja poleks võimalik maha põletada. Müürid olid paksud, tornide seina läbimõõt maapinna juures ulatus poolteise meetrini, ülemistel korrustel 70—80 cm-ni. Torne püstitati ainult kaitse eesmärgil, nendes ei elatud. Svaneti tornid erinevad just seetõttu teiste mägirahvaste tornidest (hevsurid, sitsiillased), kus esimesel korrusel oli tavaliselt laut, teisel korrusel aga eluruumid. 5—6-korruselised tornid on 20—25 m kõrgused. Esimene korrus asus 6 meetri kõrgusel ja sinna pääses ainult redelit pidi. Igale järgmisele korrusele tõustes tõmmati redel läbi luugiava kaasa, nii kuni viimase korruseni, mis kujutas endast kaetud katusealust laskeavadega. Katused olid kõikjal Svanetis tehtud kiltkivi plaatidest. Oli ka eraldiseisvaid torne, tavaliselt küla servas, nagu neid Ušgulis nägin. Nood on tavaliste tornidega võrreldes paksemad ning mõeldud kollektiivse kaitse jaoks. Reeglina kuulus torni juurde kolmekordne elamu, mille alumine korrus oli panipaigaks või keldriks, teisel korrusel elati talvel, ülemine korrus oli suvielamu, kus talvel hoiti heinu. Teisele korrusele olid paigutatud ka loomad (esimeselt korruselt võis vaenlane nad kätte saada) ning siin asus maja kõige püham koht — kolle. Ahjusid Svanetis ei tuntud, kolde ees rippus suure metallahela otsas pada, mida peeti svanide juures väga pühaks asjaks. Leivaküpsetamise tarvis oli kõrval kiltkividest pliit. Keldrisse oli paigutatud tohutu suur veereservuaar — samuti maja piiramise puhuks.

Pärast sõda on peaaegu kõik inimesed ümber asunud uutesse, gruusia tüüpi elamutesse. Nende soojapidavus on aga võrreldes vanade majadega tunduvalt väiksem. Ööbisin paaris sellises majas ja imestasin, kuidas nad talvel külma ei karda, sest ainukene plekktoruga pliit (korstnat seal ei tunta) asus maja köögis. Talviti võis minimaalne temperatuur olla —25 kraadi, tavaliselt siiski —10 ringis. «Noh, mis siis ikka,» vastati, «toas võib olla —4 kuni —5 kraadi.» Tüüpiline oli aga see, et igas külas asuvad haiglad olid täiesti tühjad.

Mestiasse saabusime pühapäeval ja pärast jalutuskäiku läbi Mestia külade (Mestia koosneb neljast külast) ning 3—4 km kaugusel asuva Lendžeri käisime ära Mihhail Hergiani majamuuseumis. (Muuseas kõik nimed Svanetis lõpevad ani-ga: näiteks Margvelani, Ratiani, Tamliani. Samal ajal Megrelis on tüüpiline «ia» ning «a» lõpp, nagu Bedia, Sturua). Hergianide suguvõsa oli väga suur, nendele kuulus isegi eraldi kirik. Mihhail Hergianit tunnevad kõik Nõukogude Liidus, eriti aga Svanetis. Nagu paljudest teistestki svanidest, tuli temast üks Nõukogude Liidu väljapaistvamaid alpiniste, keda kutsuti «kaljutiigriks», see on üks alpinistide aunimetusi. Hergiani hukkus seitsmekümnendate aastate alguses Itaalias kivilaviini all. Mihhail Hergiani on svanide juures peaaegu legendaarne kuju. Tema sünnipäeva pühitsetakse kõikjal Svanetis. Kuulsast alpinistist on kirjutatud palju raamatuid, üks hiljaaegu ilmunud tema sugukonna liikme Miron Hergiani sulest.

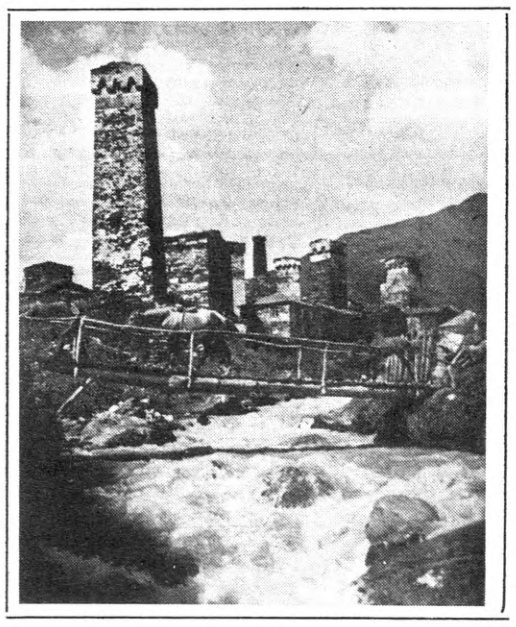

Maaliline nurgake Ušgulis.

SVANIDEST AJALOO KAUDU

Lõuna-Kaukaasia keeled jaotatakse kolme rühma. Esimesse kuuluvad megreli ja tšani keel (sinna kuulub ka megreli keelega suguluses olev lasi keel, mida praegu veel Türgis räägitakse), teise khartveli keeled ning nende dialektid (hevsuri, kartli, imereti, guuria), kolmandasse gruppi ainsana svani keel. Kolme rühma esindajad võivad üksteisest aru saada ainult gruusia või vene keele abil. Jätame teadlaste otsustada, kas svani keelt ja rahvust võib pidada gruusiinlaste esiisadeks, kuid ajalooline fakt on see, et juba kreeklane Strabon (64. a. e. m. a. — 20. a. m. a. j.) kirjeldas oma teoses «Geograafia» svane kui väga võimsat ning sõjalise vapruse poolest silmapaistvat hõimu. Tol ajal asustasid svanid mitu korda suuremat maa-ala kui praegu. Kreeklastel ning hiljem ka roomlastel tuli tõsiselt arvestada nende sõjakate hõimude vastupanuga. IV sajandi lõpus kuulus Svaneti vasallriigina Lasika kuningriigi koosseisu. 523. aastal võttis Lasika vastu ristiusu, mis levis ka Svanetisse. Legendi järgi viibinud apostlid Andreas ja Siimon Svanetis umbes 55. a. m. a. j. ja jätnud sinna maha oma õpilasi. Gruusia kirikuraamatutes on üles tähendatud, et Siimon Kaanast tapeti svanide poolt Suhhumi lähedal, mis peaks tõestama svanide tugevat vastuseisu ristiusule. Davith Ehitaja ja kuninganna Thamari ajal Svaneti tugevnes ja moodustas ühe Gruusia tähtsama maakonna (eristhavkonna). Edasi algas Svaneti täielik isolatsioon, mis kestis kuni XX sajandini välja. Mongoli ike, Timuri sõjaretked, šahh Abassi sissetung ja hilisemad Iraani ning Türgi sõjad, mille tallermaaks Gruusia kujunes, jätsid Svaneti piirid puutumata. Kuigi megreli vürstid Dadianid ning svanide oma vürstid Dadeškelianid püüdsid Svanetit oma kätte haarata, jäi ajaloo vältel püsima nn. «vaba Svaneti», mis ulatus Latalist (10 km Mestiast) kuni Ušgulini (30 km Mestiast) — maa-ala, mida keegi ei suutnud vallutada.

See totaalne isolatsioon on rahva elulaadile kahesugust mõju avaldanud. Esiteks on see säilitanud ehedal kujul svani rahva kui sellise, siiamaani on alles tuhandete aastate jooksul juurdunud uskumused ja tavad, lauldakse rituaalseid laule «Kviria» ja «Lile», iga koha kohta on omad legendiks muutunud pärimused. Tänu just isolatsioonile võime tänapäeval vaadelda X—XIII saj. püstitatud kirikuid, reljeefikoone, evangeeliumi XIII sajandist jt. mälestisi, mis ülejäänud Gruusias on rüüsteretkede läbi hävitatud. Teisest küljest aga on veretasu, mida aeg-ajalt praegugi veel esineb, toonud svanidele kaela rohkem häda ja viletsust kui võõraste kallaletungid.

Ülem-Svanetis elab umbes 20 000 inimest, on 15 külanõukogu, 7 sovhoosi, 11 keskkooli. Alam-Svanetis, mis varem kuulus vürstide Dadeškelianide valdusse, elab paar tuhat elanikku vähem. Svanide arvu kohta Abhaasia territooriumil puuduvad andmed. Kuigi tee Svanetisse rajati alles vahetult enne sõda, on sellest ajast saadik jõudnud hulk rahvast välja rännata. Näiteks Tbilisis loetletakse svane sama palju kui Ülem-Svanetis, kuid üllataval kombel on rahvaarv kohapeal püsinud muutumatuna. Tahtmatult hakkad mõtlema, et tegemist on mingi isereguleerimisega — loodus Svanetis ei salli tühja kohta. Lapsi on perekonnas tavaliselt viis-kuus, linnagrusiinlastel seevastu, kelle rahvaiive on äärmiselt väike, ainult 1—2 last.

(Järgneb)

KULTUURIKESKKONNA

KOIT VÄINSALU

Mitmesugustel asjaoludel olen viimasel paaril aastal saanud tutvuda arhitektuurimälestiste kaitse, uurimise ja restaureerimise probleemidega. Meil on häid näiteid nii võõrastele kui ka omadele eeskujuks tuua. Oleme jõudnud rahvusvaheliselegi areenile, mille kinnituseks sai Tallinn 1980. a. oktoobris rahvusvahelise FVS fondi Euroopa kuldmedali arhitektuurimälestiste säilitamise eest. Võrreldes mitmete teiste liiduvabariikidega võime nii mõneski asjas eeskuju anda. On olemas vastav seadusandlus, ka uurimistöö on suhteliselt heal tasemel, kuid praktilises tegevuses kipume vajadustest ometi maha jääma.

Lagunemine töötab mõnikord kiiremini kui restaureerimistegevus. Me ei suuda alati restaureerimisjärge ootavatele arhitektuurimälestistele teha nende säilitamiseks vajalikke remondi- ja konserveerimistöid ning meil puudub piisavalt tõhus süsteem, tagamaks vajalikku järelevalvet arhitektuurimälestiste hoolduse ja korrashoiu üle.

Kas ülaltoodud väited on küllalt põhjendatud? Kas on vaja midagi ette võtta praeguse arhitektuurimälestiste ja laiemalt võttes üldse kultuurimälestiste kaitse, uurimise ja restaureerimise korralduses?

Neile küsimustele püüabki allakirjutanu allpool oma subjektiivse vaatenurga läbi vastust leida. Kuna arhitektuurimälestiste kaitsest ilmus möödunud aasta lõpul Fredi Tompsilt põhjalik kirjutis (vt. «Eesti Kommunist», 1981, nr. 10, «Kes minevikku ei mäleta, elab tulevikuta»), siis ei taha ma siinkohal piirduda ainult arhitektuurimälestistega. Meie kultuur on talletatud kõnes, kirjas ja ümbritsevates esemetes. Rääkides arhitektuurimälestistest, ei saa mööda minna teistest liikidest, nagu kunstimälestised, arheoloogiamuistised ja kultuuriajaloolised mälestusmärgid, kuna need kõik kokku moodustavad ühe tervikliku osa meie kultuurikeskkonnast.

Kultuurimälestistega tegelevad meil mitmed asutused: Eesti NSV Riiklikule Ehituskomiteele alluvad Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsioon, Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut ja Vabariiklik Restaureerimisvalitsus. Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspektsioon kujutab endast Tallinna RSN TK Arhitektuuri ja Planeerimise Peavalitsuse ühte osakonda. Eesti NSV Kultuuriministeeriumi alluvuses töötavad Muuseumide ja Kultuurimälestiste Inspektsioon ning vastav teadusliku metoodiline nõukogu.

Kultuurimälestiste kaitse ja restaureerimise mõte on arenenud pidevalt. Nüüdse tegevuse aluseks on 1978. a. üleliiduline seadus ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitsest. Praegu töötavad asutused on välja kujunenud pika aja jooksul ja erineval viisil. Arhitektuuriinspektsioonide eelkäijaks on olnud vastavate inspektorite ametikohad Vabariikliku Arhitektuurivalitsuse (praeguse Ehituskomitee) ja Tallinna RSN TK alluvuses. Restaureerimisvalitsus kujunes üle 30 aasta tagasi Ehituskomitee alluvuses moodustatud restaureerimistöökojast. 1978. a. eraldus restaureerimisvalitsusest uurimine ja projekteerimine Kultuurimälestiste RPI moodustamisega samas alluvuses. Kultuurimälestiste inspektsioon ja teaduslik-metoodiline nõukogu moodustati 1970. aastatel analoogiliselt teiste liiduvabariikidega. Viimases seoses võiks eelkäijat otsida ka kaugemast minevikust. 1920. aastate algul loodi Haridusministeeriumi juures kunsti- ja muinsuskaitse osakond, mille esimeseks juhataja oli Kristjan Raud.

Vaatleme kõigepealt mõningaid jooni ülalnimetatud asutuste tegevuses eraldi ning seejärel püüame tuua välja üldisi seoseid. Ja lõpuks ei saa mööda minna ka vastava ühiskondliku organisatsiooni loomise küsimusest. Kaks Tallinnas restaureerimistöödega seotud asutust, kellest siin lähemalt juttu ei tule, kuid siiski väärivad mainimist, on Vanalinna Restaureerimisvalitsus ja Vanalinna Elamuekspluatatsioonivalitsus. Esimene neist on tegev siin töötavate restaureerimisorganisatsioonidega ning teine on vanalinna kaitsetsooni hoonete põhivaldaja, vastutades nende hoolduse ja korrashoiu eest.

Vabariikliku Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsiooni (VAMKI) põhiliseks ülesandeks on järelevalve arhitektuurimälestiste korrashoiu ja hooldamise üle, samuti väärtuslike hoonete väljaselgitamine ja ettepanekute tegemine nende kaitse alla võtmiseks. Inspektsioon tegeleb põhiliselt vabariiklikku tähtsust omavate mälestistega. Viimaseid on inspektsiooni ettepanekul vabariigi valitsuse vastava otsusega kaitse alla võetud 597 ühikut, sealhulgas nii üksikhooned kui ka kompleksid. (Üks ühik võib koosneda kuni paarikümnest hoonest nagu näiteks Palmse mõisakompleks.) Kohaliku tähtsusega mälestiste arv tõuseb peatselt 300-ni. Täiendavalt on kaitse alla võtmiseks esitatud ettepanekud 150 mõisa kohta. Need võetakse kohaliku kaitse alla rajoonide ja linnade täitevkomiteede otsustega. Inspektsiooni juhatajal Fredi Tompsil on etteheiteid hoonete valdajatele: «Kohalike mälestiste valdajad peavad oma kohustusi hoolduse ja remondi osas hakkama tõsisemalt võtma.»

Mööda Eestimaad ringi sõites torkab silma lagunevaid mõisahooneid. Mõisahoonete ja -komplekside korrastus- ja restaureerimistööd maksavad mõningatel juhtudel miljoneid ning seetõttu on raskusi tööde finantseerimisega. Siin aitaks hädast välja majandite koopereerumine. Kümmekond aastat seisis kasutamata ja lagunes Norra mõis, üks parimaid klassitsistliku arhitektuuri näiteid. Sinna juurde kuuluvad veel kõrvalhooned ja suurejooneline park — kokkuvõttes saame mõisaansambli, millele võrdset annab Eestis otsida. Nüüd on Norra mõisa oma hoole alla võtnud ümberkaudsed majandid. Restaureerimistöödeks vajalik dokumentatsioon on telhitud ning töid on ka alustatud. Triigi (Kõue) mõisahoone, kus oma viimased eluaastad veetis kuulus meresõitja Otto von Kotzebue, on samuti arhitektuurimälestiste kaitsenimekirjas, kuid seisab tühjalt ja laguneb. Hoiatavaks näiteks sellest tendentsist on Mäo mõis, mis 1973. a. kustutati kaitsenimekirjast, sest hoone oli rikutud juurdeehitustega ja lagunes. Et aga mõis asub elava liiklusega kohas, siis on siin lastud käest hea võimalus meie mõisaarhitektuuri tutvustada. Peaks siiski leidma võimalusi Mäo mõisa rekonstrueerimiseks ja restaureerimiseks ning uuesti kaitsenimekirja võtmiseks.

Vabariikliku inspektsiooni viiest töötajast jääb aga ilmselt väheks, et pidada pidevalt järelevalvet arhitektuurimälestiste korrashoiu üle. On olemas ka usaldusmehi paljudes kohtades ning kohalike TK-de kultuuriosakondade ja muuseumide metoodikud, kes ka arhitektuurimälestistega peaksid tegelema, kuid praktika on näidanud, et nendestki ei piisa. Metoodikud alluvad ametkondlikult pealegi Kultuuriministeeriumile, kes aga arhitektuuriga ei tegele. Kohalik arhitektuuriinspektsioon on ainult Tallinnas, lisaks on üks inspektor Tartus. Praeguse suhtumise juures ei saa alati jääda lootma ka mälestiste valdajate endi aktiivsusele.

Juhul, kui valdajad (täitevkomiteed, ettevõtted, majandid) ei täida nõutavalt nendele pandud ülesandeid arhitektuurimälestiste hoolduse ja korrashoiu osas, jääb vabariiklikul inspektsioonil nii mõnigi kord puudu piisavast mõjujõust ja materiaalsetest vahenditest olukorra parandamiseks.

Kultuurimälestiste Riiklikus Projekteerimise Instituudis (KRPI — enam kui 200 töötajat) käib uurimis- ja projekteerimistöö kolmes suuremas osakonnas, millest esimene tegeleb Tallinnaga, teine Tartu ja väikelinnade, linnuste ning kirikutega, kolmas mõisa- ja talurahvaarhitektuuriga. Instituudil on ka osakond, mille tegevuseks üldist laadi uurimused ja materjalide publikatsioonideks ettevalmistamine. Kui Ehituskomiteele alluv vabariiklik inspektsioon tegeleb ainult arhitektuurimälestistega, siis samas alluvuses töötav KRPI iga liiki kultuurimälestistega.

Triigi (Kõue) mõisahoone (Harju rajoon).

Lähematel aastatel on instituudi üheks olulisemaks töölõiguks kaitsealuste linnasüdamike detailplaneerimisprojektide koostamine. Teatavasti on arhitektuurimälestiste kaitse üks juhtmõtteid kogu maailma ulatuses viimasel paaril aastakümnel olnud terviklikkus. Iga hoone väärtust vaadeldakse kindlas seoses teiste hoonetega. Arhitektuuri juurde kuuluvad ka õued, tammid, haljasalad ja veekogud. Kui meil varem võeti kaitse alla üksikuid hooneid, siis nüüd enamalt jaolt terveid hoonekogumeid. Kaitsetsoonid on kehtestatud üheksas linnas (Tallinn, Tartu, Pärnu, Viljandi, Rakvere, Võru, Kingissepa, Haapsalu ja Paide), ka on võetud kaitse alla Lihula alev ja Koguva küla. Praegu püütakse selle poole, et kõigil arhitektuurimälestistel (nii üksikobjektidel kui ka kompleksidel) oleksid kaitsetsoonid, mis tagaksid ajaloolise miljöö säilimise. Kaitseala peaks omakorda ümbritsema reguleerimistsoon, mis peaks ära hoidma mälestistega konkureerima kippuvate uusehituste püstitamise.

Detailplaneerimisprojektide koostamisega tehti algust KRPI Tartu osakonnas. Töö oli mahukas ja sellest võttis mitme aasta jooksul osa ühtekokku 50 inimest eri asutustest.

Möödunud aastal valmis samasugune projekt Tallinna kaitsetsooni kohta (linnamüüriga piiratud ala, bastionide vöönd ning sellega seotud haljasala). Tundub, et KRPI töötajad on siingi ära teinud tubli töö. Mõlemad projektid väärivad kindlasti tutvustamist mõne põhjaliku kirjutise või isegi näituse kaudu (välja võiks panna plaanid ja fotod koos vastavate seletustega).

Tartu ja Tallinna detailplaneerimisprojektide vahel on üks oluline erinevus. Tallinna kaitsetsooni ümber puudub reguleerimistsoon, kus ehitustegevus oleks allutatud arhitektuurimälestiste kaitse nõuetele. See aitaks aga vältida liigseid kontraste vanalinna ja uusehituste vahel, et vahetult vanalinna naabruses ei ehitataks teist stiili ega mahtu hoonestust, et üleminek oleks sujuv. Valminud on ka Haapsalu detailplaneerimise projekt ning samasugune Kingissepa kohta. Mõlemas nimetatud detailplaneerimisprojektis on olemas ka reguleerimistsoon.

Järgmiseks ja kõrgemaks astmeks pärast detailplaneerimisprojekti on regenereerimisprojekti koostamine. Regenereerimise puhul on tegemist juba palju üksikasjalikuma projektiga: piltlikult öeldes — edasiliikumine toimub sügavuti. Tallinna puhul peaks edasiliikumine toimuma ka laiuti. Tallinna kohta on regenereerimisprojekt täitevkomitee poolt juba tellitud ning sellega seoses oleks võimalik uuesti läbi vaadata reguleerimistsooni küsimus ning võimalikul juhul ka laiendada kaitsetsooni või luua uusi kaitsetsoone. Kuid vastava otsuse tegemine ei kuulu KRPI kompetentsi. Tallinna Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsiooni ettepanekul peaks otsuse tegema kas Tallinna Linna RSN Täitevkomitee või meie vabariigi valitsus, olenevalt sellest, kas objektid võetakse kohaliku või vabariikliku kaitse alla. Vanalinn tervikuna, samuti mõned tähtsamad üksikobjektid on võetud üleliidulise kaitse alla.

KRPI töösuund sõltub suurel määral tellijatest, kuid vajalik oleks ka sõltumatu uurimistegevuse arendamine. Kui 1960. aastate lõpul olime uurimistöös teistest liiduvabariikidest ees, siis viimase tosina aastaga oleme maha jäänud, näiteks Vilniuses ja Riias valmisid detailplaneerimise projektid varem. Tallinnast võib tuua näiteid, mida see praktiliselt tähendab. Kohtu t. 2 oli projekteeritud kolmekorruseline lisaehitus, kuid Kultuuriministeeriumi nõudel tehtud arheoloogiliste kaevamistega tulid päevavalgele vanade ehitiste meetrikõrgused müürid. Sellega seoses on nüüd ehitamine lahtine ning projekteerimistöödeks kulutatud summad võivad osutuda asjatuks. Sama võib korduda Noorsooteatrile uue hoone projekteerimisega Laias tänavas. Projekti kohaselt, mis on praegu väljatöötamisel «Eesti Projektis», on lammutatavate hoonete hulgast üks tunnistatud väga väärtuslikuks (kodukabel). Projekteerimistöödele ei ole eelnenud vajalikke arheoloogilisi ega ehitusarhitektuurilisi väliuuringuid ning me ei tea, missuguseid väärtusi võib veel peituda kultuurikihi all. Siin on tegemist poole kvartali lammutamisega ja põhimõttelise struktuurimuutusega.

Ilmselt on vajalik finantseerimise ümberkorraldamine ning fundamentaaluuringute osatähtsuse suurendamine, millega instituut kujuneks teadusliku uurimise ja projekteerimise instituudiks — praeguse projekteerimise instituudi asemel.

Vabariiklik Restaureerimisvalitsus (VRV) teeb restaureerimistöid vastavalt KRPI-s valminud projektidele. Restaureerimistegevus algul töökodade, hiljem vastava valitsuse hoole all on meil üle 30 aasta vana ning küllalt suurte kogemustega. Töögrupid on peale Tallinna ka Rakveres, Narvas, Tartus, Põltsamaal, Saaremaal, Pärnus, Haapsalus, Paides ja Viljandis. Restaureerimisvalitsuses töötab umbes 500 inimest ning ta on suurim siin käsitletud asutustest. Aastate jooksul on laienenud tööde spetsiifika ja suurenenud spetsialistide hulk eri aladel. Restaureerimisvalitsusel on oma paekarjäär, kus paasi murtakse käsitsi, ning kivitöötlemistsehh Möödunud aastal alustati vajalike pronksdetailide tootmist lühtrite tarvis, Rakveres on väike orelite restaureerimise töökoda.

Viimastel aastatel on suurenenud kunstialaste restaureerimistööde osatähtsus ning on kujunenud eraldi grupp, kus töötavad maali-, skulptuuri-, puidu-, kivi- ja metallirestauraatorid. Restaureerimistöid võiks jagada kahte liiki: tööd, mis on ehitusliku iseloomuga ja nõuavad suuremal hulgal materjali, tehnilist varustust, mehhanisme, dokumentatsiooni, jõudu jne., ning restaureerimine kitsamas mõttes, mida võiks nimetada kunstkäsitööks ja mille alla kuuluvad ülalnimetatud kunstialased restaureerimistööd. Edaspidi võiks sellest lähtudes kujundada restaureerimisvalitsuse koosseisus välja kaks teineteisest suhteliselt sõltumatut osakonda, koos vastava finantseerimise, varustamise ja töökodade süsteemiga.

Missuguseid restaureerimisalaseid töid peaks ühel objektil tegema esmajärjekorras ning kui suures ulatuses? Millist objekti valida, kui tellijaid on palju?

Objekti valik ja seal tehtavate tööde maht sõltub suurel määral tellijast ja tema vajadustest, kuna puudub vastav sõltumatu restaureerimisfond. Restaureerimistöödega on seotud ehitus- ja remonttööd ning siin peitub oht, et tööjõud ja materiaalsed vahendid võidakse suunata objektidele, mis kunstiajaloolisest vaatevinklist on teisejärgulised. Üheks oluliseks näitajaks restaureerimisvalitsuse töö hindamisel on praegu rahalise plaani täitmine (möödunud aastal ligi neli miljonit rubla), mis aga ei näita, kas asjad ka sisuliselt korras on. Restaureerimisvalitsus peaks (nagu nimigi ütleb) kõigepealt tegelema restaureerimistöödega. Pirita kloostriansambli eeskujul ootavad väljakaevamist ja konserveerimist Viljandi lossivaremed, kuid sellist tööd ei ole keegi tellinud ega ole seepärast ka plaanis. Samuti oleks hädavajalik teha väiksemaid remonttöid (katuste parandamine, uste ja akende kinnilöömine), et tagada objektide säilivust, kuni restaureerimisjärg nendeni jõuab. Siin oleks ilmselt vaja moodustada liikuvad remondibrigaadid, kes sõidaksid suvel ringi ja neid töid teeksid. Finantseerimine peaks seejuures käima läbi vabariikliku inspektsiooni. Meil on restaureeritud ja konserveeritud mitmeid suuri objekte, kuid samas peaks siiski rohkem tähelepanu pöörama ka väiksemamahulistele hädavajalikele töödele, mis küll ei täida nii palju rahalist plaani ega too ka kaasa avalikkuse tunnustust. Näiteks Pirita klooster, kus viimastel aastatel on tehtud ulatuslikke arheoloogilisi kaevamisi ja konserveerimistöid. Need tööd lõpetati põhiliselt olümpiamängudeks ning kahel viimasel aastal on selle tähelepanuväärse arhitektuurimälestisega käinud tutvumas 100 000 inimest. Tööd seal siiski jätkuvad, kuigi väiksemas mahus. Pärast suviseid arheoloogilisi kaevamisi tuleks aga sügiseti enne külmade tulekut teha konserveerimistöid. Kuid möödunud sügis oli juba teine, mil need tööd jäid vajalikul määral tegemata.

KAITSEST

Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspektsioon (TAMKI) allub Tallinna TK Arhitektuuri ja Planeerimise Peavalitsusele. Kuigi Tallinnas asjad suhteliselt korras, on siingi probleeme, mille lahendamine on inspektsioonile üle jõu käinud. Näiteks arhitektuuriliselt sobimatute uusehituste püstitamine vanalinna (kaubahalli asukoha valik on tekitanud küsimusi, klaastaara vastuvõtuks püstitatud kaarhall sobib aga ainult tööstusmaastikku), mõnede hoonete lammutamine (endise pioneeride palee üks tiibhoone, XVII sajandi hooned Uues ja Vene tänavas) või arhitektuurimälestiste otstarbekas kasutamine (Dominiiklaste kloostri kirikus on endiselt Kinomehaanika Eksperimentaaltehase ladu-garaaž, Kohtu ja Linnuse t. hooneid ehitatakse ümber arvutuskeskusteks).

Tallinna inspektsioon tegevus on seni piirdunud peamiselt olemasoleva kaitsetsooniga, väljaspool vanalinna on võetud kaitse alla vaid üksikud hooned. Kesklinnas, vanalinna vahetus läheduses on siiski palju funktsionalistlikus ja juugendstiilis, samuti historitsistlikus laadis hooneid, sealhulgas puitarhitektuuriga linnaosi ja kvartaleid, millest säilinud väärtuslik osa oleks tarvis võtta kaitse alla. See on aga seotud kaitsetsooni laiendamise või uute kaitsetsoonide moodustamisega, samuti reguleerimistsooni loomisega.

Bastionide vöönd iseenesest ei asenda reguleerimistsooni, kuna see ei ümbritse vanalinna igast küljest, on teisal liiga kitsas ning seal asuvate bastionide mõjule pääsemiseks linnapildis on vajalik ehitustegevuse reguleerimine nende vahetus läheduses. «Viru» hotelli ja vanalinna sobimatusest on palju räägitud, kuid ilmselt ei ole tehtud sellest vajalikke järeldusi. Kassisaba linnajakku (jääb Endla t. ja Paldiski mnt. vahele) on ehitatud tornmaja, mis mõjub ebamastaapselt ümbritseva puitarhitektuuri ning kõrvalasuva vanalinna suhtes. Üksikutena ei ole nendel puithoonetel arhitektuuriajaloolist väärtust, kuid tervikliku linnaosana väärib Kassisaba kaitse alla võtmist. Ka vanalinna üksikud hooned ei saa arhitektuuriliselt võistelda Lääne-Euroopa parimate näidistega, kuid koos võetuna moodustavad nad ühe paremini säilinud omapärase keskaegse linnasüdamiku kogu Euroopas. Meie kunstiajaloolased on mitmel korral kirjutanud puitarhitektuuri kaitse alla võtmise vajadusest Tallinnas. Kuus aastat tagasi kirjutas «Sirbis ja Vasaras» kunstiajaloolane Helmi Üprus: «... Kõik see ja samaväärne Tallinnas, mida väikelinnades on uuritud ning mille säilitamise nimel on peetud ägedaid lahinguid linnaehitajatega, kaob siin vaikselt, peaaegu märkamatult.» («Sirp ja Vasar», nr. 39, 24. september 1976. a.) Need sõnad kehtivad ka täna.

Eestis tõotab heaks näiteks kujuneda Haapsalu, kus on kavas restaureerida puithooneid välisarhitektuuri säilitades. Paratamatult jõuame ka Tallinnas arusaamiseni puitarhitektuuri säilitamise vajadusest, kuid selleks ajaks võib suur osa puitarhitektuurist olla lammutatud ning nende linnaosade struktuur hävitatud. Kõike ei ole muidugi võimalik ega vajalik säilitada, kuid kindlasti tuleks neid hooneid enne lammutamist uurida, fotografeerida ja mõõdistada. Mõeldav oleks ka üksikute puithoonete äravedamine kaitse alla võetavatesse linnaosadesse, kus neid saaks üles panna vabadele kruntidele või amortiseerunud väheväärtuslike hoonete asemele. Säilitada tasuks eelkõige need puitarhitektuuriga linnaosad, mis asetsevad vahetult vanalinna külje all ja moodustaksid niiviisi sobiva üleminekutsooni vanalinnale. Kassisaba kandis on ka mitmeid kultuurilooliselt tähtsaid hooneid, nagu näiteks Marie Underi sünnimaja. Ehitustegevust tuleks arhitektuuriajaloolisest lähtepunktist reguleerida veel sellistes terviklikes linnaosades nagu Kalamaja, Pelgulinn, Kadriorg, Lilleküla ja Nõmme. Heaks näiteks võiks olla ka Tatari ja Süda tänav. Samuti vääriks kaitse alla võtmist veel nii mõnigi üksikobjekt, näiteks suvemõisad (nii puidust kui ka kivist) ja Liiva kõrts.

Kultuuriministeeriumi alluvuses töötavad **Muuseumide ja Kultuurimälestiste Inspektsioon** (edaspidi kultuurimälestiste inspektsioon) ja vastav **teaduslik-metoodiline nõukogu.** Need kaks tegelevad arheoloogiamälestiste, muuseumivarade, kunstiväärtuste, mitmesuguste kultuuriajalooliste mälestusmärkide ning hoonete arvelevõtmise, uurimise ja kaitsega. Kultuurimälestiste inspektsioonis on iga mälestiste liigi jaoks üks inspektor (arheoloogia, ajalugu, kunst), lisaks veel kaks inspektorit, kes tegelevad muuseumivaradega. Inspektorite ülesanne on tegelda otseselt kaitseküsimustega. Vajalikud andmed saavad nad inspektsioonile alluvast teaduslik-metoodilisest nõukogust. Teaduslik-metoodilises nõukogus on töötajaid kaks korda rohkem kui inspektsioonis ning nende ülesandeks on välja selgitada mälestisi, võtta arvele, uurida ja teha inspektsioonile ettepanekuid kaitse alla võtmise kohta. Eriti edukas on olnud tegevus arheoloogiaobjektide alal. Töö toimub sektorite kaupa (arheoloogia, ajalugu, kunst, arhiiv, muuseumid). Näiteks kunstimälestisi on kaitsenimekirjas 1269.

Töö kunstimälestiste kaitse alal on tihedalt seotud arhitektuurimälestiste kaitsega, millest allpool lähemalt.

Teaduslik-metoodilise nõukogu olemasolu võimaldab mälestisi pidevalt uurida, välja selgitada uusi, viia neid ühest grupist teise (kohalik või vabariiklik kaitse) jne. Arhitektuuriinspektsioonidel selline nõukogu puudub ning igapäevase kaitsetöö kõrval peavad nad sellega ise tegelema või lootma kohalike täitevkomiteede ja nende kultuuriosakondade abile. Suuremate kaitseürituste puhul võib vastava uurimistöö tellida KRPI-st, nagu näiteks mõisahoonete puhul toimus (kaitse alla võtmisele eelnes inventeerimine).

Vaadeldes kogu kultuurimälestiste (sealhulgas arhitektuurimälestiste) kaitse, uurimise ja restaureerimise süsteemi, torkab silma killustatus, millest omakorda on tingitud mitmed probleemid. Puudub koordineeriv organ, kes ütleks otsustava sõna ja vajaduse korral annaks korralduse, kui asutused on eri arvamusel. Eriarvamustest ja omavahelises suhtlemises formalismi kaldumisest võib tuua mitmeid näiteid Kultuurimälestiste RPI ja Tallinna inspektsiooni ning mõnede teiste asjaosaliste asutuste kirjavahetuses.

Kaitsekorralduses võiks täheldada veel, et arhitektuurimälestiste kaitse on eraldatud teiste kunstiliikide (maal, skulptuur) kaitsest, kuigi need liigid esinevad üldjuhul koos. Nii kaitse alla võtmine kui ka kaitsmine peaksid toimuma just kompleksselt. Eraldi töötades inspektsioonid mõningatel juhtudel vaid dubleerivad teineteist. Arhitektuurimälestiste arvelevõtmise ja kaitsega tegelevad arhitektuuriinspektsioonid ning teiste kunstimälestistega, mis kuuluvad arhitektuuri juurde (maalid, skulptuurid), kultuurimälestiste inspektsioon. Üheks lahendamata küsimuseks näiteks on: kelle valdkonda kuuluvad nikerdustega uksed? Praktikas kasutatakse põhimõtet: topelt ei kärise. Seejuures on siiski kaheldav, kas selline viis on ka küllalt efektiivne. Teatavatel juhtudel võib ka kumbki asutus vastutuse endalt ära veeretada. Kahe inspektsiooni piirimail asetsevad veel seinamaalingud, põrandas ja seinas olevad raidkivid. Kui konstruktiivsetel elementidel, nagu näiteks portaalid, päiskivid, konsoolid ja muud raiddetailid, on suur kunstiväärtus, siis peavad arvestust samuti mõlemad inspektsioonid. Hoones asuvate kunstiväärtuste säilivuse seisukohalt on oluline hoone üldine seisukord. Esimese eest vastutab kultuurimälestiste inspektsioon, teise eest arhitektuurimälestiste inspektsioonid.

Seega on praegune eraldatus kunstlik ning toob praktikas kaasa mitmeid probleeme. Vajalik oleks inspektsioonide ühendamine ja ühise teaduslik-metoodilise nõukogu moodustamine, kusjuures viimane peaks hakkama tegelema ka arhitektuurimälestistega, tema hooleks jääks mälestiste uurimine ja inspektsioonile ettepanekute tegemine. Inspektsiooni ülesandeks jääks sel juhul ainult **praktiliste** kaitseküsimustega tegelemine.

Uurijate tehtavaid ettepanekuid ja soovitusi tuleks senisest suuremal määral arvesse võtta. Praegu töötavad mitmesugused komisjonid ja nõukogud (nii asutustesisesed kui ka -välised), kuid tihtipeale jääb see vaid arvamustevahetamise foorumiks (kuigi ka seda on vaja) ning puudub eri asutuste töö **koordinaator.** See koordineeriv organ peaks olema moodustatud küllalt kõrgel tasemel, et tal oleks mõjujõudu kultuurimälestiste huvide kaitsmisel teiste ametkondade ees. Näiteks peaks Tallinna ja teiste asulate planeerimiskavade koostamisel senisest rohkem arvesse võtma arhitektuuri- ja teiste kultuurimälestiste säilitamise vajadust ja uusehituste sobivust nendega.

Püüame ülalöeldut kokku võtta. Oleks vajalik: 1) koordineeriva organi loomine vabariigi valitsuse juures, kes tegeleks kultuurimälestiste kaitse, uurimise ja restaureerimise probleemidega ning kelle otsused oleksid vastavatele asutustele kohustuslikud. Koordineeriva organi töösse peaks olema kaasa tõmmatud vastavate asutuste juhid. Vajaduse korral võiks kutsuda eksperte või tellida uurimistöö väljaspoolt; 2) tellijapoolse finantseerimissüsteemi kõrval peaks olema koordineeriva organi juures restaureerimisfond, mida too käsutaks; 3) teadusliku uurimistöö osatähtsuse suurendamine KRPI-s; 4) arhitektuurisektori moodustamine teaduslik-metoodilises nõukogus ning nõukogu üleviimine instituudi uurimisosakonna juurde; 5) restaureerimisvalitsuses eraldi osakonna moodustamine kunstialaste restaureerimistööde jaoks, samuti liikuvate brigaadide moodustamine suviseks ajaks.

Koordineeriva organi, iseseisva valitsuse moodustamiseks vabariigi valitsuse juures on eeskuju olemas Armeenia NSV-s, kus Ministrite Nõukogu juures on loodud Ajalooja Kultuurimälestiste Kaitse ning Kasutamise Valitsus.

Kõikides liiduvabariikides peale Eesti on ka ühiskondlikud muinsuskaitse organisatsioonid. Ka meil tuleks analoogiliselt, lisaks Looduskaitse Seltsile, asutada Muinsuskaitse Selts.

Selle ühiskondliku organisatsiooni ülesandeks võib olla esiteks **mälestiste tutvustamine üldsusele.** Seda on seni ajakirjanduse kaudu teinud peamiselt KRPI arhitektid ja kunstiajaloolased. Ajakirjanduse abiga tuleks kujundada positiivset suhtumist kultuurimälestistesse. Teiseks saaks ühing ka paremini teostada **järelevalvet** mälestiste hoolduse ja korrashoiu üle ning aidata niiviisi kaasa inspektsioonide tööle. Aktiivsemad ühinguliikmed võiksid olla ühiskondlike inspektorite õigustes. Kolmandaks saaksid ühingu liikmed **ise välitöödel käed külge lüüa** ja midagi tõsist ära teha, tõmmates kaasa ka teisi asjahuvilisi. Neid peaks meil jätkuma, eriti noorsoo hulgas. See võiks kõigepealt olla mälestiste ümbruse korrastamine, lihtsamad remont- ja konserveerimistööd kompetentsete isikute juhendamisel. Neljandaks osutaksid ühingu liikmed inspektsioonidele ja kohalikele kultuuriosakondadele kaasabi **mälestiste väljaselgitamisel** ning kaitsenimistutesse lülitamisel.

Kindlasti leiaksid ühingus rakendust paljud inimesed (eriti noored), kel veel kindel harrastusala puudub. Ühing peakski pöörama oma tähelepanu nimelt noortele. Tuleks püüda vältida mõnedes koduuurijate ringides kujunenud olukorda, kus liikmeskond koosneb põhiliselt vanematest inimestest. Sotsioloogiliste uuringute andmeil ei ole ligi veerandil noortest kindlat huviala, kuid samal ajal on neil soov teha midagi ja ilmtingimata koos teiste omaealistega. Tallinnas, nüüd juba ka Tartus, Viljandis ja Pärnus, on näiteks «Kodulinna» üritused end õigustanud.

Seltsi loomise vajaduses ning potentsiaalse liikmeskonna olemasolus ei ole ilmselt kahtlust. Eelnevalt tuleks muidugi uurida teiste liiduvabariikide vastavate ühingute asutamise ja tegutsemise kogemusi. Eestis on eeskujuks võtta kodu-uurijate ringide, Looduskaitse Seltsi ja Raamatuühingu edukas tegevus, kellega uus selts hakkaks loomulikult koostööd arendama. Eriti Looduskaitse Seltsiga võib kokkupuutepunkte leida arheoloogiamuististe hooldamise alal.

Suvemõis Tallinnas Tõnismäel.

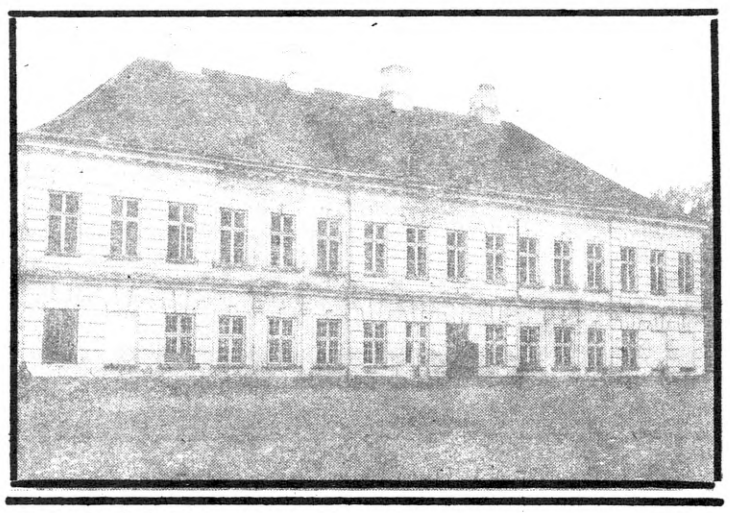

Norra mõis (Paide rajoon).

K. VÄINSALU fotod

Morse maaliaabits

Samuel Finley Breese Morse nimega assotsieerub kõigepealt telegraafikood (morsetähestik), mille kuulus teadlane 1837. aastal leiutas. Kuid Samuel Morse oli ka andekas maalikunstnik, arvukate ajalooliste kompositsioonide ning paraadlike portreede autor, New Yorgi Rahvusliku Maaliakadeemia esimene president.

Hiljuti vapustas Ameerikat järjekordne sensatsioon: tööstusmagnaat Daniel Terra ostis Syracuse'i ülikoolilt fantastilise summa, 3 250 000 dollari eest Morse maali «Louvre'i galerii». Ajakirja «Time» andmetel on see suurim summa, mis Ameerika kunstniku teose eest kunagi makstud. D. Terra omandas lõuendi tema poolt Evanstonis (Illinoisi osariik) asutatud Ameerika Kunsti Muuseumi jaoks.

Maal ise ei ole päris tavapärane. Sellel näeme kuulsa Louvre'i galerii ühte saali, millesse on koondatud 38 šedöövrit. Siin on Leonardo da Vinci, Tiziani, Raffaeli, Rubensi, Rembrandti suurematuid maale, mis kõik on reprodutseeritud täiuslike koopiatena.

Idee luua niisugune maal, mis annaks põgusagi ettekujutuse mineviku meistrite suurest loomingust ka nendele ameeriklastele, kellel kunagi ei tule võimalust Vanasse Maailma reisida, tekkis Morsel koos kirjanik Fenimore Cooperiga. Maal on dateeritud 1832. aastaga ja pakub huvi veel sellegi poolest, et siin on ka kunstniku autoportree ja Fenimore Cooper koos perekonnaga. Samuel Morse tahtis seda maali tutvustada kogu maal, ent tema plaan jäi teostamata.

VABAARMASTUSEST VÕÕRANDUNUD VABA-MÜÜRLANE

Laht ja luule on meie teadvuses nii kokku kasvanud, et ta sissesõit proosasse 1974. a. «Bordelli likvideerimisega» mõjus prosaistile esialgu halvavalt. Mis sundis Lahte, kes alati päevakajaline, valuliku sotsiaalse närviga, pöörduma minevikku proosavormis? Ei taha päriselt nõus olla Karl Muru traditsioonilise suhtumisega viiekümneaastasse Lahte, et: «Noorusvärskem ja elamusrikkam osa loomingust on selleks ajaks mõnigi kord antud. Hiljem tulevad taltumus, koondkogud, minek proosasse, uusi luuletusi ilmub aina harvemini.» («Keel ja Kirjandus», 1974, nr. 4.) Ja veel, et: «U. Laht tuli luulesse suhteliselt hilja. Esimese koguni jõudis ta alles kolmekümnesena, kuid edasi on töötanud viljakalt.»

Proosasse tuli U. Laht veelgi hiljem — viiekümneselt, ning järgnenud kaheksa aasta jooksul pole ta küll silmapaistvalt viljakas olnud. Võtame Lahe ekskurssi proosasse kui katsetust end mälestustest vabaks kirjutada, panna proosas paberile kõik see, mis ta nõtkesse luulevormi ei mahtunud.

Lugedes hoolikalt läbi kogu Lahe varasema luule, leiame 1958. a. ilmunud kogust «Sinelitaskust seanahkse portfellini» luuletuse «Bumerang poeetidele satiiri ja huumori õhtult». Laht kirjutas:

...Oma värsse nad luugesid
tunnikest kaks
küll oli tahtmist ja püsivust.
Õhtu lõppedes tõusis üks
tütarlaps,
nõnda häbelik, õhetav-roosa...
Kõlas arglikult ainuke küsimus:
«Miks te ei kirjuta proosat?!»

Kas polnud see arglik häirekell? Ehk kirjutaski Laht pärast seda käesolevas kogus avaldatud «Lilled hiinlaste haual» (1958) või «Marineeritud atlandi heeringa» (1959)?

Oli kuidas oli, kuid ometi avaldas Laht enne 1974. aasta proosadebüüti veel tervenisti kaheksa luulekogu! Kadestamisväärne produktiivsus! Enne «Peost-suhu-jutte» aga veel raskepärase ja praegusest luulemelust sõltumatu «Roosa müra» (1981). Selles on Laht sõnaga nii mestis, et kui hoolimatult ta kujundeid ka ei loobiks, on nende üldistav jõud intensiivsem ja materjalilähedasem kui tosinas eelnevas kogus. Epateeriva Lahe pilk tulevikku on konstruktiivne tõestamaks, et tema andelaad ei ammenda end kunagi. Nükkeid ja kauduütlemisi, õiendamaks isiklikke arveid, on tunduvalt vähem kui varasemates kogudes ja nad ei seisa oma arusaamatuses miivõrd lahus ülejäänuist. Järelsõnas kirjutab Laht: «Meie ühine emakeel on nii lummava kõlailuga, et aiva tahaks seda pöörata nuripidiseks. Pole parata siis, kui riivan mõnd pühadust, kas või koolmeistritraditsiooni.» Lahel polnuks seda mööndust vaja teha, kartuses petta lugeja lootusi. Suvelõpu udu Vooremaa või Võrumaa järvede kohal peabki kummastavalt mõjuma, sest kes kord sellesse on mähkunud, oskab hinnata otseütlemist ja kelle rohmakat rämedust ning tunnetab end abituna oma kujutelmade piiratuses või piiratud kujutelmades.

Pannud Lahe poeesia enda jaoks paika, oled endiselt nõutu ega leia viita ta proosa juurde. Lahe-poeedi imaaž seisab nii selgepiiriliselt meil silme ees, et segab retseptsiooni. Ilmselt on selline ümberlülitumise raskus loomulik nähe ja vajalik väärt tõsiasi, sest Aristoteles on pidanud oluliseks kirjutada: «Lugusid üles ehitades ja sõnades teostades tuleb neid niivõrd kui võimalik silme ees hoida, sest sel viisil, nähes neid kõige kujukamalt just nagu sündmuste endi juures olles, võib (luuletaja) leida selle, mis on kohane ja vasturääkivused ei jää märkamata.»

Poeedi proosakogu lugedes ei pruugi alati ehedat esteetilist naudingut saada. On segavaid asjaolusid. Nii otsid tahtmatult tekstist juba tuttavaid kujundeid või siis pihtimuslikke ning tagasivaatelisi loomepsühholoogilisi arutlusi. Millegipärast lipsavad need ikkagi poeedist prosaisti lugudesse ning sageli mõjuvad muidu nii tiheda proosa foonil võõrkehadena. Veel tükid proosapalu kõrvuti ajastama samal perioodil kirjutatud luuletustega, otsides nendevahelisi süžeelisi seoseid ja üleminekuid.

Ausam on, kui me ei püüagi Lahte-poeeti ja Lahte-prosaisti lahus hoida ja lahus näha.

«Peost-suhu-jutte» kokku pannes pole Laht teadlikult kinni pidanud palade kirjutamise aja kronoloogilisest järjepidevusest. Kõige varasem jutt,

UNO LAHT. PEOST-SUHU-JUTTE. Kirjastus «Eesti Raamat». Tallinn, 1982, 248 lk.

«Lilled hiinlaste haual» on dateeritud 1958. aastasse ja raamatu lõpus olev komöödia «Marineeritud atlandi heeringas» 1959. Samas on aga «Tuleristsed» (1980) hoopis raamatu algul ning kõige värskemalt redigeeritud «Kirjad toimetusele, nukra selgusega» (1977—1981) raamatu keskel. Annotatsioon põhjendab seda, et kogu koostamisel on järgitud žanriprintsiipe ja stiilivõtteid. «Kogumik pikemaid ja lühemaid romantilis-iroonilises laadis proosaoopusi kaasajast ning lähiminevikust. Keskmistes osades analüütilisi sisekaemusi, publitsistlikke mõtisklusi ning kirjanduslikke paroodiaid. Lõpuks satiiriline olustikukomöödia.»

Suur osa kogu mahust on varem ilmunud. Et kogumikust terviklikku pilti saada, tuli ka need veel kord läbi lugeda. Kogumiku polümorfsus ei luba aga lugusid nii arvustada, nagu nad ritta on pandud. Rikume siis kogumiku koostamise printsiipi. Läheneme vaatenurga alt, et Lahele-prosaistile on olemuslikud samad probleemid mis Lahele-poeedile. Vaatleme, kuidas proosapalad haakuvad ning paika peavad Karl Muru kokkuvõtlikud teesid Lahe luulest.

«Ise Suure Isamaasõja läbi teinud, pole U. Laht ometi otseseid sõjapilte peaaegu andnudki, pigem leiame sõjataqala kujutusi.»

See kehtib tõepoolest ka Lahe proosa kohta, kui välja arvata «Tuleristsed», lühike episood sõja algusest, tõetruu laast. «Bordelli likvideerimine» aga kajastab juba sõjajärgseid sündmusi. «Tuleristsed» on vägagi realistlik jutt, mitte-Lahelik, kergelt kirjapandud mälestus sõjast, kuid ilma laenguta. Selliseid pehmelt ülelibisevaid jutte keerulistest sõjapäevadest, kus autor nagu kahtleks isiklike kogemuste üldinimlikkuses või teistele huvitatavuses, on ilmunud teistelgi (J. Krossi «Kajalood»). Need pole enam vahetud, ilmselt on aeg oma töö teinud. «Bordelli likvideerimine» seevastu on keerukama struktuuriga ja laiema kõlapinnaga väljapeetud novell. «Tuleristsetest» tuttav Leo Reemet saab sõja lõpul seksuaalse juhuvahekorra läbi «meheks» selle sõna otseses mõttes. Reemet jääb rahu ajal nimetuks tüpaažiks, kellel rohkesti prototüüpe, kui viitsid ainult ringi vaadata. Nende kahe jutu kohta sobiks K. Muru tees: «Piir satiirilise ja traagilise vahel U. Lahe luules on niisama hajuv kui üleminek naljalt pilkele ja satiirile.»

«Kiusatuste piiril» on hell jutt Eestis teenivast Kubanimaalt pärit piirivalvurist Griša Grebentšukist, kes vaevleb koduigatsuse ja pikkamisi tekkinud anonüümseks jääva ning platoonilise armastuse käes. Jutt on Lahele mitteomaselt lihtne. Hakkad mõtlema, kas pole Lahel iga jutu jaoks eri stiil, eri keel. Viimane mõte leiab kinnitust novellis «Meie, tippkutid, üle kogu maakera». Struktuurilt keeruline, retrospektiivid, (kodu)nostalgiasse loorítatud kirjad võõrsilt ning juhtunuga rahulolematu tänane. Selles novellis saab Laht viimaks ometi harmooniareegleid rikkumata ning loomulikult demonstreerida oma inglise keele head tundmist. Kuttide žargoon aga jääb samas ikkagi kesiseks, võltstehislikuks ning kõnekeelele kaugeks. Suhtlemise mitteverbaalne kommunikatsioon ei piirdu ainult sõnaga paberil. Niisiis, vormilt täiuslik, kuid mõttelt paljuski aegunud. Lugeja on selliste situatsioonide hinnangutes ambivalentsusest üle saanud. Kunagi oli ta aga tõepoolest kimpus.

«Eriti maias on U. Laht neologismidele, neid andekalt tuletades oskab ta lugejat kadestamisväärt tihti üllatada. Samuti tunneb ta suurt mõnu kõlamängudest, kuigi ei lähe siin kunagi nii hoogu nagu omal ajal A. Alliksaar.»

See K. Muru määratlus peab kõige rohkem paika avajutus ««Aragvi» pärnade vilus». Lugejale koorub juba esimestest lausetest lahti lausa lõhnaaistinguni tuttav lõunamaine vürts. Filigraanselt kirjapandud reaaliatest kasvab novell üle programmiliseks, mille kohta praeguses proosapildis ei oska määratleda. Jätame selle lahtiseks. Loetleme sõnu, sõnaühendeid ja kujundeid, otsimaks K. Muru teesile paikapidavust. Niisiis: *puhtevird, küütlema, besärg, liigopidu, punaparralised kraaplejad, nuurdmannid, brüleetrüflee, absolomaan triümfee, porgandikantaat, kooperatiiv-pääsupesa* — nagu käisest tuleb mitte ainult inglise- ja romaanipäraseid mugandusi, millega me Lahe puhul oleme juba harjunud, vaid ürgeestilikke (liivi-läti seguseid) sõnu ja sõnademängu. Ja kujundeid. Näiteks: «...takseerides šašlõkihimulist järjekorda kui utekesi» — milline kausaalne poeetiline kujund. Transformatsioon utekesest üle šašlõki inimtüübiks! Või vastupidi.

Selles linnas ma võiksin elada

Viisteist aastat tagasi Leningradis õppides käis Silvana de Vidovich Tallinnas ekskursioonil. Kõigest üks päev. Ent linn jäi meelde, ekskursioon oli huvitav. Ta rääkis mulle sellest 1979. aasta detsembris Moskvas V nõukogude kirjanduse tõlkijate rahvusvahelisel nõupidamisel, kus VAAP-i esimehe asetäitja andis talle audiplomi nõukogude kirjanduse ja dramaturgia aktiivse vahendamise ja propageerimise eest Itaalias. Diplomiga koos sai ta kingituse — Eestis tehtud hõbekaelakee. Tookord ütlesin naljatamisi, et auhind kohustab eesti kirjanduse, dramaturgia ja kunsti vastu huvi tundma. Ta huvitus sellest tõepoolest. Järgneva rohkem kui kahe aasta vältel tõi post talle Tallinnast oma kümmekond venekeelset raamatut, sealhulgas eesti nõukogude kirjanike romaane ja jutustusi, samuti kirjutisi eesti kirjandusest ja teatrist.

Ent rääkida Silvana de Vidovichist üksnes kui tõlkijast oleks poolik tõde, õigemini väike osa tõest. Viimastel aastatel on ta vahendanud A. Arbuzovi «Vanamoodsa komöödia», mis läks Itaalias suure menuga, A. Tšehhovi näidendi «Ivanov», mille põhjal Itaalia televisioon tegi huvitava telelavastuse. Ta on koostanud raamatud V. Meierholdist ja A. Tairovist, mis ilmusid tema eessõna, märkuste ja kommentaaridega. Lisaks loeb ta nõukogude teatri ja dramaturgia kursust Gabriele d'Annunzio nimelise ülikooli slavistika teaduskonnas ning õpetab lütseumis vene keelt. See pole kaugeltki veel kõik. Silvana de Vidovich on aktiivne ajakirjanik: tal on «oma veerg» — 3—4 masinakirjalehekülge ajakirja «Realtá Sovieticá» igas numbris.

Ajakiri ilmub kord poolteise kuu jooksul Itaalia jaoks küllaltki soliidse tiraažiga (15 000—20 000 eks.). Veel on tal pidev koht 3. leheküljel (kultuurikülg) ajalehes «Il Piccolo», mis kujutab endast Itaalia ühe suurema ajalehe «Corriere della Sera» sõsarväljaannet.

Märkigem veel, et Silvana de Vidovich kuulub ühingu «Itaalia—NSV Liit» juhatusse ja kannab suurt töökoormust Itaalia Kirjanike Rahvuslikus Sündikaadis (liidus).

Vähemasti kord aastas sõidab ta töö asjus Nõukogude Liitu, tavaliselt on need lühiajalised käigud, nii et tal pole kuidagi läinud korda ellu viia oma ammust kavatsust — teha lähemat tutvust Eestiga.

Nüüd, 12. septembril sõitis ta Välismaaga Sõpruse ja Kultuurisidemete Arendamise Eesti Ühingu külalisena Tallinna. Kolme ja poole päeva sisse mahtusid asjalikud kohtumised Sõprusühingus, Kultuuriministeeriumis, Kirjanike Liidus, ajakirja «Teater, Muusika. Kino» toimetuses, Tarbekunstimuuseumis, «Estonia» ja Draamateatri etenduste külastamine, vanalinna vaatamine, vestlus R. Kangropooliga, kohtumised Ellen Niidu ja Jaan Krossiga ning Mati Undiga Noorsooteatris, ekskursioon Kadriorgu, Lauluväljakule...

Enne ärasõitu palusin meie külaliselt intervjuud «Sirbile ja Vasarale».

● Missugune eesmärk on teie seekordsel sõidul Nõukogude Liitu?

Sõit erineb eelmistest kas või juba pikkuse poolest: olen Nõukogude Liidus ligi kolm nädalat. Kaheksa päeva olin Moskvas, kus kohtusin kirjanike, dramaturgide, kriitikute ja tõlkijatega. Uurisin raamatukogus haruldasi materjale Nõukogudemaa teatri ajaloost. Mul vedas: sain käia just sel ajal Moskvas külalisetendusi andnud «Vanemuise» teatri etendustel. See oli hea sissejuhatus Tallinna-sõidule, kuna oli selge, et sel korral ei jõua ma käia Tartus, kus mind peale teatri huvitab ka Itaalias tuntud (mulle esmajoones professor Juri Lotmani tööde põhjal) ülikool ja kirjandusmuuseum — eesti rahvaluule hoidja.

Tallinnast kirjutan väljaannetele, mille pidev kaastööline ma olen. Eestist sõidan nädalaks ajaks Tbilisi, kus tahan vaadata Gruusia teatrite etendusi (nende vastu on Euroopas praegu suur huvi) ja valmistada ette gruusia luule kogumiku väljaandmist Itaalias.

● Kas Tallinnas sai kõik plaanitsetu tehtud?

Jah ja ei. Roomast välja sõites kavatsesin veeta Tallinnas umbes nädal aega ja näha rohkem Eesti teatrite, sealhulgas ka Noorsooteatri etendusi. Kahjuks aga polnud viimase hooaeg veel alanud. Ajapuudusel tuli käigu pealt plaanist välja lülitada tutvumine eesti kujutava kunsti ning filmiga. Draamateatris nägin etendust «Viru laulik ja Koidula». Kuigi ma eesti keelt ei oska, etendus on aga puhtanisti tekstil, vestlusel põhinev, oli mul tänu näitlejate heale mängule ajuti tunne, et saan aru, millest jutt on. Hiljem oli rõõm teada saada, et mõnestki episoodist olin tõepoolest õigesti aru saanud.

● Mil määral võib Tallinnasõit soodustada eesti kirjanike teoste tõlgete ilmumist Itaalias?

Itaallastel seisab eesti kirjanduse avastamine alles ees. Praegu tuntakse meil vaid mõnda Nõukogude autorit: Tšõngõz Ajtmatovit (tema on kindlasti kõige populaarsem Nõukogude kirjanik Itaalias), Juri Trifonovi, Valentin Rasputinit, Vassili Šukšini, Juri Bondarevi, Vassil Bõkavi. See on muidugi ainult tilk meres. Juhtivate nõukogude kriitikute kirjutised näitavad, et eesti

Hurmavalt maalähedane! See on varasemate Lahe luulekujundite, aastakümnetepikkuste otsingute vili. Kaasaegsele nullstiili leviproosale ehk isegi kättesaamatult võõrastav. «Tabasin ta pupillides valulist röögatut kirge ning ühtlasi väga ühemõttelist põlastust.» Milline intensiivsus, mis kirg see küll võiks olla? Kus on see kogemuse läte? empirismikauge. Või siis: «Pööranud järsult selja, voogas ta ülesmäge kui mõõnav tõusulaine, kadus tänavanurga niagaarasse, mille kohal endiselt nimbas kollakas-violetne bensiinivikerkaar nagu poksija silmaalune.» Kohutav kujundite konglomeraat! Aistingute möll, mis tajust kaugemale ei pruugi jõudagi. Ja lõppu ei näi tulevatki, sest juba: «... Mööda vihiseva frakisaba tuulepööris toob sõõrmeisse naudingu eelkiherluse — pidu teis eneses tegelikult juba algas.» Peab püstitama rea tõsiseid küsimusi, muidu edasi minna ei saa.

— Kas Lahe lingvistiline eruditsioon ja erakordne käepärasus uudismoodustisteks ei varjuta soovitud üldpilti?

— Ehk varjab Laht nii oma elu ja ekslusi? ning pärast «... oh, mitmekümnendalt korruselt suudaks küll inimhing iseenda instinktidest üle sülitada!», võib-olla koguni teadvustumata komplekse?

Mida siis sellised mitmemõõtelised kujundid teenivad? Armastuse pilamist ning seda pole vaja konkreetselt ümber jutustada. Armastus on tunne, mida välja ei naera, on see siis lihalik, ajutine *Brücke* kahe inimese vahel või frommilik, kunstiga võrdväärne eetiline tundmus. (Muide ühes teises jutus ironiseerib Laht ka Frommi ja Jungi üle.) Aga Laht on püüdnud armastust kui tunnet lausa välja oksendada, pannes mehe ja naise vaat et koguni katuseharjale kopuleerima. Autor võib vastu vaielda, et kogu see asjatundlikult antud, palsami ja Laima nimega markeeritud butafooria, mis kahe inimese lihalikku armastust garneerib, mõjub ühiskonnakriitilisena, satiirina või groteskina. Vaevalt, sest kõik need hoolikalt vaimukate kujunditega vürtsitatud olmetõed mõjuvad kulunutena, kohati isegi labastena, nagu näiteks Kurtšatovi õilsa nime sissetoomine. Nad ei pea ajale vastu — me oleme need juba kas omaks võtnud või vaatame neist lihtsalt mööda. Veel — kui armusuhteid ka edaspidi olmesatiiris karkassina ekspluateerida, siis peaksid need kindlasti perverssemad olema. Ainult hirm nahas või jälestus hinges loetust — kui kummaline see ka poleks — viib meid sageli jälle tasakaalu. Printsiibil «lõpp hea, kõik hea» lõpetab Laht jutu ennastületavalt: «Vallandus tuuleklaase tolmust mõskev paduvihm, müürisev taevaorel tallas rentslite kaskaade. Mu hing võbeles äratundmise ja mõistmise võluvirdest: tol hetkel, vannun teile, möirgasin täiest kopsust kaasa Eneseületamise Ülemlaulu, mille sõnad olen hiljem unustanud.» Sellele, kallid prosaistid, peame küll alla andma...

Äraeksinuna teiste juttude keskel mõjub «Isa kirjad». Südamesse minev laastuke, mis oma täiuslikkuses ja lõpetatuses välistab igasuguse kommenteerimise. See jutt on nagu liha ja veri Daniil Granini hiljutisel telekohtumisel öeldud mõttele, et vanu asju peab koguma, vanu tundmusi säilitama ja pühalikus harduses hoidma. Neid peab meie ümber olema, sest nad on midagi rohkemat kui perekonna reliikviad — nad on osake kultuuri järjepidevusest. Asjad ja kombed on Laht selles laastus imelistesse suhetesse pannud.

Nagu soolane briis riivas mind Lahe juba 1959. a. kirjutatud «Lilled hiinlaste haual». Kui palju kordi on Tõraveres käidud ja Vapramäel ringi luusitud ning hiinlaste kalmust mööda mindud — aga tekkinud assotsiatsioonid on olnud nii nigelad ja verevaesed, et surnud juba samas. Neid ei saa Lahe omadega võrrelda. Sest nüüd loed juttu, nii haralist nagu Viiralti tamm Viljandimaal, ning tajud esmakordselt selles seoste segapudrus ning teisiku ilmutises põlvkondade erinevust. Häbitunne kurgus tõded, et vaja oli poeeti, vaja oli Lahte, kes su kasinat isiklikku kogemust ja maailmapilti avardaks «puust ettetegemise viisil», toetudes oma põlvkonna historismiprintsiibist korrastatud visioonile.

Jah, Lahe siseheitlustest, kõhklustest on, mida õppida. Kuidas siis teisiti, kui ta kirjutab: «Kogu see rikkumatu hingelisus ja naiivne ausameelsus — miskit ju pidanuks jääma mu iseloomu; olen praegu täielik vastand, küünik ja isegi mõneti julm; tungin kallale alati esimesena, see pole mask. Aga äkki on see minu põlvkonna õrn koht — kaitsekiht? Maksime rängalt aadete eest, mida meile külge poogiti.» Peaks paika selline pessimismist üle sisekaemus ka praeguse põlvkonna kohta ja jääks kestma tulevastele. Kiuste tõsiolule, et oma ajastut mõistev suhtumine pole just kõigile jõukohane.

«Variatsioonid hästitempereeritud klaverile» ja «Rõõmus maailm» on liig intiimsed pihtimused selleks, et keegi teine nendega veel omi mõtteid seostaks. «Viiralti sülitav kaamel ja hall hiireke» ning «Kirjad toimetusele, nukra selgusega» aga liiga hermeetilised, kitsale ringile tuttavate prototüüpidega, lähenemas paroodiatele.

«Süvamõtted külmkapi vahel» ongi paroodiad, kord juba ilmunud ning nagu toona nii ka praegu jätavad mind ükskõikseks. Neis on ülepingutatult, väljaimetult k õ i k nii ära öeldud, et nende kohta veelkordne arvamuse avaldamine mõjuks eituse eitamisena.

«Marineeritud atlandi heeringas». Kujutan ette, kuidas see omal ajal mõnes teatris kiratsedes lavale jõudis. Tänaseks on see aga tänu VEKSA tegevusele oma aktuaalsuse kaotanud. Ja siiski sunnib ta eneseuhkust au sees hoidma.

Kogumik olnuks kompaktsem ega kaotanuks midagi, kui paroodiad ja näidend oleksid välja jäänud. Selline rosolje-tendents on viimasel ajal hakanud meil vohama. Kas mitte koguni utilitaarsetel kaalutlustel — kõik, ilmtingimata kõik müügiks. Laht on sellest endale täielikult aru andnud, kirjutades eessõnas tabavalt: «Mõni ehk saab hoopis pöörningumulje; osal juttudel kolmekümne aasta tolm peal. Tollal üpris kirevad, nüüd vahest teistlaadi koltunud.»

Lapidaarne üldmulje: tekkis ootus, millest vestab Laht oma järgmises raamatus. Proosamaastikust on Laht seni ainult kobestajaga või kamarakoorijaga üle käinud.

VAINO VAHING

---

proosakirjandust hinnatakse kõrgelt. Itaalia kirjastajad eelistavad praegu aga kõmulistе Lääne autorite teoseid, bestsellereid, ja suhtuvad väga ettevaatlikult isegi äärmiselt sügavate, kunstiväärtuslike teoste väljaandmisse, kui need pole vähemasti kahes-kolmes Lääne-Euroopa maas saanud küllalt kärarikast tunnustust. Eesti kirjandusest teatakse veel üsnagi vähe. Itaalia kirjastajate ja lugejate huvi äratamiseks tuleb teha ettevalmistustööd, Eestist kõnelda. Hiljutised Tallinna päevad Veneetsias juba tegid seda. Püüan hakata lugema vene keelde tõlgitud eesti kirjanike teoseid, kindlasti leian midagi kirjastajatele soovitamiseks ja võibolla ka iseenesele tõlkimiseks. Mõistagi oleks originaalist vahendamine parem, kuid ühe keele õppimiseks kulub ju aastaid.

● Teie muljed Tallinnast?

Kõige paremad. Kohtusin väga huvitavate, sügavuti mõtlevate kirjanike, teatritegelaste, arhitektidega. Muuseas, Tallinnal ja Roomal on mitmeid ühiseid probleeme: vanalinna, selle korduvatute arhitektuuriansamblite restaureerimine, regenereerimine ja säilitamine. Sel teemal oli mul arhitekt Kangropooliga väga huvitav vestelda.

Ma olen linlane, suurlinna rahutu eluga harjunud ning maavaikuses arvatavasti ei suudaks elada. Kui käin mingis võõras linnas, esitan alati endale küsimuse: kas ma võiksin siin elada? Vastus on tavaliselt eitav. Tallinnast lahkudes olen aga arvamusel, et selles linnas ma võiksin elada. Sellega olekski kõik öeldud. Tallinnas olles nägin palju sellist, mis kindlasti huvitab ka minu Itaalia lugejaid.

Vestelnud
GENNADI MURAVIN

«PÄIKESELINE GRUUSIA, MU TEINE KODUMAA» —

sellise nimega kirjandusõhtu korraldas Tallinna Raamatusõprade Klubi, tähistamaks NSV Liidu moodustamise 60. aastapäeva. Taustaks oli Tšabua Amiredžibi äsja ilmunud romaan «Datha Thuthaškia». Külla oli kutsutud romaani eestindaja Merike Pau, kes rääkis romaani tõlkimisloost, T. Amiredžibi loomingust ning gruusia kirjandusest. Teine külaline oli NSV Liidu rahvakunstnik Jüri Järvet, kes jutustas koostööst gruusia telekineastidega telefilmi «Kaldad» loomisel (tähendatud romaani alusel). Teatavasti kehastas külaline filmis krahv Szegedy rolli, mille eest koos filmikollektiiviga pälvis NSV Liidu riikliku preemia. P i l d i l: hetk kirjandusõhtult.

HJALMAR MÄRSKA foto

LUULEVEERUD

KALJU SUURE FOTO

MINNI NURME

MAALE

I

Linnas istun kui pärsitud
metsaküllа suvi mind kisub
Sõiduvuhin kõrvus kui veskimürin —
süda tuikvel kärsitu

Oh aeda harida püüa kes sa
maad ei jäta unarusse!
Käed valusad ohakatest
poen õhtul väsinult pessa

II

Mullakamakas talla all
lävel puhastan jalgu
vana kaltsuvaip esikus
kambris vidune valgus

Savikruusis kullerkupud
lapsed istuvad söögilauas
võileibadel murulauku —
Vanavanemad ammu hauas

III

Ma paotan oma peo
kus pole muud kui rakud —
kas arvasin et maa
lausa mett ja piima pakub

Ei — küllap teadsin ammu
et küllust ma ei näe
kuid olen kätte võitnud
elujulguse ja väe

ma mõistan leida rõõmu
lastelaste pilkudest
ma mõistan leida jõudu
vanarahva tarkusest

VÄSIMUS

Söögilauas kõigil käsi pikk —
suu pole paastumiseks —
nii õdune on koduõhk

laps ole kuss laps ole kuss —
me väsinud me unevaevas

Ja siis kui taevast langes täht
ei keegi kaenud taevast

MILJÖÖD

Kõrghoone ühes nurgatoas asud
lift logiseb üles ja alla
maja sajast elanikust
sa ühtki ei tunne ei tea

Päevast päeva rügad kui robot
mehaaniliselt ruttavad käed
masinlikult edasi-tagasi liigud
aju töötab kui automaat

Üksik puu eemal majade taga
tuules ühtsoodu ümiseb;
tulge tagasi haldjad ja inglid
ja Amor käes vihisev nool

Ilmi Nurme

JURI LOTMAN

PILDIJADA: jutustus ja jutustuse eitus

PROF. JURI LOTMANI ARTIKKEL «GRAPHISCHE FOLGE—ERZÄHLUNG UND GEGENERZÄHLUNG» ILMUS TÄNAVU KEVADEL IBA'82 ERINÄITUSE FIGURA 3 KATALOOGIS, «SIRBI JA VASARA» LUGEJA JAOKS TÄIENDAS AUTOR OMA KIRJUTIST JÜRI ARRAKU TEOSEID ANALÜÜSIVATE LEHEKÜLGEDEGA.

Sarjade väljapanek pakub teretulnud võimalust määratleda mõningaid ühe aina selgemaks saava eripäraga kunstiteisendi strukturaalseid ja esteetilisi tunnuseid. Jutt on pildijadadest, mis kujutavad endast illustratsioone sõnakunstitekstidele või ka süiditaolisi variatsioone kirjanduslikele teemadele. (Ligilähedased on pildisarjad muusikateoste teemadele, nagu näiteks leedu kunstnikul ja heliloojal Čiurlionisel.)

Selle — läbinisti omaenda seadustele alluva — loomeala eripära avaneb kahest vaatepunktist. Esiteks, kui pildijada vaadelda kunstilise illustratsioonina, siis keskendub tähelepanu tunnustele, mis tal on ühised mis tahes illustratsioonikunstiga. Jada on niisugusest vaatepunktist huvitav selle poolest, et temas tuleb illustratsioonigraafika spetsiifika esile markantsemalt, ilmsemalt kui üksikjoonistuses. Teisest vaatepunktist tuleb esile see, mis eristab üksikut joonisillustratsiooni läbimõeldud, endast integraalset tervikut kujutavast pildiseeriast. Siin läheneb graafiline sari joonisfilmile (nii ehitas eesti režissöör R. Raamat oma filmi «Kütt» üles üksteise järel ekraanile ilmuvate joonistuste reana) ning kõigile neile jutustavatele (narratiivsetele) kunstivormidele, mis kasutavad pildijadasid — elulugudest ikoonidel kuni koomiksite ja fotoromaanideni.

Pildijadana pakub meile siin huvi niisiis mitte ükskõik missugune kunstiliselt kokkukuuluvate graafiliste teoste kogum, vaid üksnes niisugune, mis vahetumalt või vabamalt on seotud sõnalise tekstiga ja ilma selleta ei eksisteerikski. Võtmeküsimus on siinjuures sõnalis ja graafilis-pildilise jutustuse vahekord.

(— — —) 1923. aastal püüdis J. Tõnjanov artiklis «Illustratsioon» tõestada illustratsiooni võimatust. «Iga teos, mis pretendeerib teist teost illustreerima, saab tolle moonutuseks ja ahenduseks. Isegi luuletaja enda joonistused oma teoste juurde suruvad peale nende mitte tingimata kohustusliku tõlgenduse, nõndasama nagu niisuguseks tõlgenduseks saavad kirjanduslikud kommentaarid mingile joonistusele.»[1] Seda mõtet põhjendas Tõnjanov täiesti arvestatava kaalutlusega, et «sõnakunstiteose konkreetsus ei vasta tema konkreetsusele maalikunsti vallas». Poeetilise sõna konkreetsus seisneb Tõnjanovi arvates mitte vaatlust võimaldavas pildis, mis on tema taga, vaid «see seisneb tolles eripärases sõna tähenduse muutumise protsessis, mis teeb ta elavaks ja uueks. Sõna konkretisatsiooni põhilisel võttel — võrdlusel, metafooril — puudub maalikunsti jaoks mõte.»[2]

Tõnjanovi väide on vaieldamatult õige, aga ei tõesta mitte sugugi seda, mida Tõnjanov tahtis tõestada, mitte võimatust illustreerida sõna joonistusega, vaid tolle XIX—XX sajandi alguseni levinud ja massiraamatutoodangus tänini äratuntava arusaama mõttetust, et illustratsioon on sõnalise teksti triviaalne kordus viimasele justkui adekvaatsete graafika ja maalikunsti vahenditega. Tõnjanov järeldab: «. . . luule ja joonistuse keel on põhimõtteliselt ebaadekvaatsed, järelikult on nende kombinatsioon kasutu» (Tõnjanov ei mõelnud nende keelte ühtesulamist tekstides nagu näit. Apollinaire'i või vene futuristide luuletused või moodne konkreetne luule, vaid just sõnateose teksti ja sellega liituva, kuid sellest väljapoole jääva piltteksti illustratsiooni, kokkupanekut). Järeldada tuleb aga hoopis vastupidist: just sõnateksti keele ja illustratsiooni keele semiootiline erisugusus teeb nende kombinatsiooni mitte kasutuks, vaid muudab selle aktiivseks, tähendustloovaks faktoriks. Uus tähendus ei sünni mitte triviaalse tautoloogilise korduse teel, vaid semiootilise tõlkimatuse barjäärist läbimurru korral. Selleks, et jääda truuks illustreeritava teksti tähendusele, peab illustreerija püüdma teda mitte tautoloogiliselt topeldada, vaid üritama luua teise teksti, mis on võimeline lähtetekstiga tähendusrikkalt suhtestuma. Muidugi on selle tulemuseks teatud interpretatsioon (ja järelikult teatud ahendus), kuid lõppeks on ju ka iga deklamatsioon ning igasugune lugejapoolne retseptsioon teatud interpretatsioon ja ahendus. Niisama vähe kui tekstil on kõigest üksainus versioon, mida sealt välja lugeda saab, on tal ka vaid üksainus piltlahendus. Kuid täpselt niisamuti nagu autoritekst lugeja dešifreerimisvõimele (tema isiksusele, mälule, kultuuriväärtuste hierarhiale jms.) põrgates mitte ainult ei ahendu, vaid ka rikastub, täpselt samuti toob ka teksti ja illustratsiooni vastakutiminek kaasa mitte ainult ahenduse, vaid ka rikastuse.

Mille poolest erinevad illustratsioon, mis taotleb tekstiga kokkulangevust ja just sellepärast ei saa temaga viljakalt suhtestuda, ning piltlahendus, mis loob iseseisva versiooni «omaenda keeles» ja seeläbi astub lähtetekstiga dialoogi vahekorda, selgub ilmekalt pildi ja sõna suhetest barokiajastu emblemaatikas. Et graafika on siin see, mis esitab esmase teksti ning illustratsioonina toimib sõna, üksnes rõhutab kõnealuse suhteprintsiibi universaalsust. Embleem koosneb kolmest komponendist: graafilisest tekstist (joonistusest), sinna juurde kuuluvast sõnalisest seletusest (legendist), mis joonistuse osis ei ole ja täidab abistavat ülesannet, ning deviisist, mis on graafilise teksti integraalne osis. Legend kirjeldab ja seletab, tema ning joonistuse suhted on lihtsad ja läbinähtavad, kuid just sellepärast ei olegi tema ja graafilise teksti vastakutiminekut ning tähendustloova faktorina jääb ta passiivseks. Deviis seevastu suhtub graafilisse tekstisse nii, nagu mõistatus suhtub lahendusse, nagu vihje suhtub lahtimõtestusse. Nad rajanevad vastastikusel pingel ning vastastikku intensiivistavad teineteist tähenduseloome protsessis. Toome ühe näite.

Klassikalises Saavedra embleemiantoloogias leiame leheküljelt 701 kujutise, kus pilvest väljasirutuv käsi pidurdab purskkaevu juga. Sinna juurde käiv legend seletab: «Gar der Acker muß seine Ruhe haben, damit er nachher desto reichlicher möchte Frucht bringen. Die Tugend wird nach einem Müßiggang ernewert und fasset Kräften, nit anderst alt ein springender Born, wo solcher von einer Hand niedergedrucket worden, wie dieser gegenwärtige Sinnspruch solches außweiset.»[3] («Isegi põld peab oma puhkuse saama, et ta hiljem seda rikkalikumalt võiks vilja kanda. Pärast jõudeolekut saab tublidus uuendatud ja kogub jõudu, ei teisiti kui purskav kaev, kus seesinane on käega allasurutud, nagu see juuresolev mõttelause sedasinast esile toob.» — Tlk.) Deviisi ja pildi suhe on teistsugune. Deviis kõlab: «Vires alit.»[4] Sõna ja pildi suhe on siin mõistuline ning nõuab mõttepingutust. Veelgi ilmekamad on selles mõttes Goya «Capricho'd», mille puhul pildiallkiri mitte ainult ei jäta graafilist teksti (oforte) triviaalselt seletamata, vaid enamasti veel süvendab nende mõistatuslikkust. Pildijadade näitena on «Capricho'd» meile iseäranis huvitavad ja me naaseme nende juurde veel. Goya pildiallkirjad on puhuti mõistatuslikud, puhuti joonistusega vastuolus, puhuti koostatud nii, et neid ei saa üheselt võtta. Kuid just sellepärast on nad joonistustest lahutamatud, rakenduvad koos joonistustega ühisesse kunstifunktsiooni.

Illustratsioonigraafika kaksikloomus seab meid mõningate tänapäeva tekstiuuringute väga aktuaalsete probleemide ette. Tõnjanovile näis tekst paradoksina ning isegi teksti olemasolu tundus talle kahtlane. Nüüdisaegse vaateviisi korral paistab küsimus teisiti: Tõnjanovile näis illustratsioon tekstiprobleemi äärmise perifeeriana, tänapäeval oleme õigustatud ütlema, et illustratsioon seisab päris selle keskmes. Väga võimalik, et illustratsiooni teooria osutubki teksti kui niisuguse teooriaks.

Sellega seoses on tarvis peatuda muutustel teksti olemuse mõistmises. Tavapärases käituses kujutab tekst endast keele realisatsiooni. P. Hartmann kirjutab: «Nähtaval kujul esineb keel teksti vormis.»[5] Teksti all mõistetakse niisiis keeleprojektsiooni kindlasse materiaalsesse substantsi. Keel genereerib tekste. Tekstile jääb selle käituse kohaselt passiivne roll: informatsioon tekib kusagil enne teksti olemasolu, siis rüütatakse ta teksti materiaalsusesse, tekst täidab «message'i» (sõnumi) suhtes pakkematerjali osa.

On kerge märgata, et teksti funktsiooni niisugune käsitus teatud määral sarnaneb traditsioonilise ettekujutusega illustratsioonist: nii siin kui seal on mõte (sisu, informatsioon) raudselt olemas enne teksti, nii siin kui seal eeldatakse, et tekst (antud juhul joonistekst) lähteinformatsioonile mitte midagi olulist ei lisa, vaid pelgalt transpordib seda.

Niisugune tekstikäsitus põrkab aga tervele reale teoreetilistele raskustele. Küsimust täies ulatuses valgustamata toome esile vaid ühe aspekti: seletamatuks jääb inimkultuuri tõepoolest kummaline püüd vahetpidamata tekitada uusi tekste, nende hulka kahe- ja mitmekordistada. Romaanile järgnevad tema illustreeritud väljaanne, filmi-, teatri-, balleti- jne. -versioon. Mispärast? Me suhtleme tekstide abil iseendiga, s. t. teatame iseendile juba ammu teadaolevat informatsiooni. Milleks?

Need ja mitmed muudki küsimused saavad vastuse, kui vaatleme teksti teistmoodi, nähes temas mitte pelka informatsiooni ülekandjat, vaid ka informatsiooni tekitajat. Tekst mitte üksnes ei vahenda valmis informatsiooni, ta ka genereerib uut informatsiooni. Ning enamgi veel — ta genereerib informatsiooni edasiandmiseks ka uusi keeli. Selleks peab ta olema mitmetasandiline, semiootiliselt heterogeenne. Tekst ei ole mitte monoloog mingis ühes keeles, vaid dialoog keelte vahel. Ja mida kaugemad on keeled üksteisest, mida raskem, «võimatum» on see dialoog, seda aktiivsemalt kulgeb tähendusloomeprotsess. Nii nagu märkmeplokk on väljapoole paigutatud mälu, nii on kunstiline tekst väljapoole paigutatud, isearenemisvõimeline mõte.

Oleme hakanud rääkima «kunstilisest tekstist», sest kunstilisuse tunnus muudab teksti kohta kultuuri süsteemis. Kui esmapilgul tekstina *par excellence* näib tekst, mis on mingis kunstlikus keeles ning annab informatsiooni edasi ühetähenduslikult ja täpselt, kuna kunstiline tekst kujutab endast erilist, kui mitte koguni hälbenähtust, siis meie vaatenurgast on just kunstiline tekst kõige täielikum teksti kehastus üldse. Ning paari «sõnaline tekst — illustratsioon» võib vaadelda teksti dialoogilise olemuse markantseima mudelina. Iga kunstiline (ja lähema uurimise korral ka iga mittekunstiline) tekst on üles ehitatud semiootilisele dialoogile, rajaneb pingel ühtelangevuste ja mitteühtelangevuste vahel, keelte ja tähenduste vastastikuse tõlgitavuse ja tõlkimatuse vahel. Just illustratsioon annab sellele protsessile aluseks olevad tähendust loovad mehhanismid.

Kahetasandilisus kui teksti semiootilise paljukeelsuse elementaarseim aste on seaduspäraselt omane kogu kultuurile, alates tema globaalsetest struktuuridest kuni inimaju poolkerade funktsionaalse asümmeetriani välja. Viimaste aastakümnete uurimused[6] on näidanud, et peaaju parem ja vasak poolkera — semiootilises mõttes — töötavad eri keeltes ja selle poolest sarnanevad strukturaalselt kakskeelse tekstimudeliga. Et praegustel andmetel kasutab vasak ajupool diskreetseid, parem seevastu kontinuitiivseid keeli, siis tekib kaksliikmele «sõnaline tekst — illustratsioon» erakordselt huvitav paralleel.

See, mis me siiani oleme rääkinud, käib sõna ja teksti illustratsioonilise vahekorra kohta. Kuidas aga suhtub üksikjoonistusena antud illustratsioon piltide jadasse? Millised üldküsimused kerkivad illustratsioonisarja kui erilise tekstitüübi kohta?

Keeleteaduse praegu kõige kiiremini arenevaid valdkondi on nn. tekstigrammatika, lingvistiline teooria seostest jutustavate tekstilõikude vahel, mis on ulatuslikumad kui üks lause. Just siia paistavad keskenduvat nii tavakõne kui ka kunstiliselt kujundatud jutustuse ülesehitamise mehhanismid. Uurimusi sel alal on siiani ette võetud kirjanduslike jutustavate tekstide materjalil. Võib oletada, et sidus jutustav tekst allub mitut tüüpi seaduspärasustele, mille mõju teksti žanrist ja pikkusest sõltuvalt varieerub. Sõnaline tekst, joonistusseeria ja muusikaline jutustus realiseerivad kolme tüüpi seoseid suurte tekstilõikude vahel. Keerulistes jutustavates tekstides põimuvad need dominantsus- ja alluvussuhete vahelduses. See seab illustratiivsed pildiread nüüdisaegsete teadusuuringute keskmesse. Ühest küljest tekib võimalus rakendada niisugustele ridadele lingvistilisi meetodeid, teisest küljest aga võib illustratiivgraafilise ainese uurimine heita valgust teksti kui niisuguse ülelauselisele struktuurile. Vaadelgem mõningaid tuntud illustratsioonisarju, Botticelli joonistusi Dante «Jumaliku komöödia» ja Albrecht Düreri puulõikeid «Apokalüpsise» juurde ning juba kõne all olnud Goya «Capricho'sid».

Eelkõige käsitub igaüks neist jadadest ühtse, tervikliku jutustava tekstina. Sarja ühtsus on eeldus, millel rajaneb meie retseptsioon, ning ühtlasi sarja sisestruktuuri omadus. Ühest küljest on sari määratud suhtega illustreeritavasse teosesse, selle teose ühtsusega, teisest küljest oma jadaliku ülesehitusega, piltidevaheliste kompositsioonisuhetega.

Tekstilingvistika üks põhimõisteid on presupositsioon.[7] See termin märgib informatsioonikogumit, mida peavad evima nii teate saatja kui vastuvõtja, et kommunikatsiooniakt võimalik oleks. Presupositsiooni moodustab seega too eelinformatsioon, mida tekst eeldab ja mille hädavajalikkuse viidet ta implitsiitselt sisaldab. Selles mõttes kuulub sõnalise teksti olemasolu illustratsioonijada presupositsiooni. Nii näiteks kujutavad «Apokalüpsis» ja «Jumalik komöödia» endast hädavajalikke eelteadmiste kogumeid, mõistmaks Düreri ja Botticelli teoseid. Mõnevõrra teisiti on olukord Holbeini «Surmatantsuga». Siin tugineb puulõigete jada suurele rühmale kirjalikele eeltekstidele, aga ka maalidele ja skulptuuridele (laialdaselt levinud kalmistufreskode ja -bareljeefide teema keskaegsel Prantsusmaal Ligier-Richier' töödeni välja). Nende põhjal rekonstrueeritav keskaegne müüt on tekst, millele on suunatud Holbeini ja tema vaatajate mälu. Veel keerulisem on olukord Goya puhul. Siin tugineb illustratsioon koguni mittegraafilisele tekstile. Ma ei pea silmas mitte pildiallkirju ja kunstniku seletusi, mis kujutavad endast ju mitte teksti presupositsiooni, vaid on sõnaline lisand, mõeldud on hoopis kindlat, Goya enda loodud, graafika raamidest üle ulatuvat müüti.

(Järgneb)

---

[1] Tsiteeritud fotomehaanilisest järeltrükist: Ю. Н. Тынянов. Архаисты и новаторы. Slavische Propyläen. Texte in Neu- und Nachdrucken. Kd. 31, München 1967, lk. 510. Ka rmt-s: Ю. Н. Тынянов. Поэтика — история литературы — кино. М 1977. lk. 310—319.

[2] Samas, lk. 501 ja 311.

[3] Diego de Saavedra Fajardo Ein Abriss Eines Christlich-Politischen Printzens. Amsterdam 1655, lk. 701.

[4] Deviis «vires alit» pärineb Caesari teosest «Märkmeid Gallia sõjast» (IV 1, 9), kus ta tähendab «(jaht) kosutab nende ihurammu». Sealt sattus see heraldikasse ja mõtestati mitut puhku ümber. (— — —) — **E. Langi märkus.**

[5] P. Hartmann. Text, Texte, Klassen von Texten. — Bogawus. vihik 2, 16964, lk. 17. Vrd. S. J. Schmidt, «Text» und «Geschichte» als Fundierungskategorien. — Beiträge zur Textlinguistik, toim. W.-D. Stempel. München 1971. lk. 37 jj.

[6] Roman Jakobson (koostöös Kathy Santilliga). Brain and Language. Cerebral Hemispheres and Linguistic Structure in Mutual Light. Columbus, Ohio, 1980. Л. Я. Фалонов. В. Деглин.

[7] Vt. Ференц Кифер. О пресуппозициях. — Новое в зарубежной лингвистике. Kd. 8: Лингвистика текста. М. 1978. Мария Р. Майекова. Теория текста и традиционные проблемы поэтики. Samas.

Pēteris Upītis. Eksliibris (puulõige)

60 NSVL REVANŠNÄITUS RIIAST

Eelmisel reedel avati Kunstihoone saalides kahe külalisgraafiku, Läti NSV rahvakunstniku **Pēteris Upītise** ja Läti NSV teenelise kunstitegelase **Aleksander Dembo** näitused. Tallinna saadeti need n.-ö. vastuvisiidile, toimus ju kevadel Riias kolme meie graafiku, Evald Okase, Ilmar Torni ja Avo Keerendi ühisnäitus.

Vanameister Pēteris Upītis (sünd. 1899), kauaaegne Läti Kunstiakadeemia professor, on kogu pikal loominguteel hoidnud oma õlul läti ksülograafia traditsioone, olnud vahepeal ainus selle tehnika viljeleja. P. Upītise põhiline harrastusala on eksliibris, need ongi toodud näha meie vaatajale. Meeldiv on kunstniku järjekindel eneseksjäämine, peen ja nüansirikas lõikemaneer heas, läbitunnetatud laadis.

Aleksander Dembo (sünd. 1931) on vastandina kaasmaalasele üha muutuv kunstnik. Ta startis läti graafika suurel tõusuajal, 1960. aastail tugevas plejaadis, kes siiani kannab naabrite graafikakunsti. A. Dembo on mitmel korral muutnud oma väljendusvahendeid, nihutanud sisemisi rõhkusid — kord värvi, kord faktuuri, kord rütmi või tonaalsuse kasuks. Oma sisemiselt rahutut loomust tutvustas A. Dembo Riias ilmunud kataloogi eessõnas järgmiselt: «Näib, et ma ei liigu ainult otsesuunas. Ma ringlen. Endale tundub, et spiraalselt. Teistele võib-olla, et mööda ringjoont... Vahest vastab sellele näitus.» Kunstniku enda hinnangu kohaselt on ta kõige püsivamalt tähtsustanud rütmi: «Rütm on mu idee kandja. Kui rütm ei laabu, loen tööd ebaõnnestunuks.»

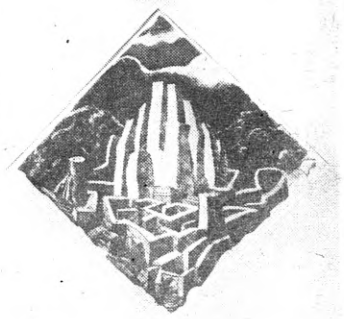

Aleksander Dembo. «San Geminiano» (värviline ofort, 1976)

Tänavu ilmus «XX sajandi leedu kunsti ajaloo» I osa, mis hõlmab aastaid 1900—1940. See oli eriti oluline ajajärk leedu kunsti arengus, seda tundmata on raske mõista ka leedu kunsti tänapäeval.

Raamatust saab teada, et esimene leedu kunsti näitus toimus 1906. ja 1907. aasta vahetusel Vilniuses Mikalojus Konstantinas Čiurlionise, Antanas Žmuidzinavičiuse, Petras Rimša jt. eestvõtmisel. Samuti loodi Kunstiselts, mille eestvedamisel kuni leedu kultuurielu katkestanud Esimese maailmasõjani organiseeriti veel kaheksa samalaadset näitust, millest kolme eksponeeriti ka Kaunases. 1913. aastal avati Vilniuses Čiurlionise tööde alaline näitus.[1]

Vilnius oli leedu kunstielu keskuseks kuni 1919. aastani, mil linna okupeerisid Poola väed. Algas leedu kultuuri- ja ühiskonnategelaste tagakiusamine. Peaaegu kõik sinna jäänud kunstnikud olid sunnitud siirduma Kaunasesse. 1920. aastal loodi Kaunases Leedu kunstnike ühing, 1922. aastal M. K. Čiurlionise galerii, samal aastal ka Kunstikool.

Vilniuses töötasid sel ajal kaks poola kunstiühingut, ülikooli juures avati kunstiteaduskond, mis jätkas XIX sajandil töötanud Vilniuse kunstikooli traditsioone. Leedu kunstisäde hõõgus edasi vaid Vytautas Suure gümnaasiumi joonistusstuudio näol. Et Leedu ja Poola vahel puudusid diplomaatilised suhted, olid ka Vilniuse kunstnike kontaktid Leedu kunstiüldsusega väga harvad. Tähtsaimaks sündmuseks oli aastavahetusel 1931—1932, 25 aastat pärast esimest leedu kunstinäitust, Vilniuse leedu kunstnike tööde väljapanek Kaunase ülikooli ruumides.

Raamat ärgitas täpsemalt teada saama, missugust osa etendavad kaks suuremat Leedu linna sealses kunstielus tänapäeval. Huvi suurendas ka olukorra sarnasus Eestiga, vähemalt välinegi, meil ju samuti kaks kunstikeskust. Kummagi osakaal aegade vältel on olnud muutuv, kuid traditsioonid püsivad, mõlema linna oma äravahetamatu vaim olevat alles. Ajaloolises arengus on siiski üks oluline erinevus. Eestis on kaks keskust arenenud teineteise kõrval, omaette, eripära säilitades, samaaegselt teineteist mõjustades, kuid asudes samasuguses ühiskondlik-poliitilises situatsioonis, mis on küll mitmel korral muutunud, kuid jäänud igal ajajärgul mõlema linna jaoks samaks. Kaunas ja Vilnius on olnud isegi riigipiiriga lahutatud, aga see ei viinud kahe omavahel veel rohkem erineva kunstitsentrumi väljakujunemiseni, vaid ajaloopööristes kandus kunstimõte XX sajandi alguse kunstikeskusest Vilniusest koos loojatega Kaunasesse, kus on üles kasvanud kogu tänapäeva leedu kunst. Seal on ka pealinna kunsti juured, ulatudes otsipidi ometi sajandivahetuse Vilniusse.

Meie kahe kunstikeskuse teema kerkib ikka ja jälle üles ka ajakirjanduses, meenutagem kas või SV-s märtsikuus ilmunud Ilmar Malini artiklit «Mis meil Tartus viga (!?)». Kuidas aga ikkagi Leedus lood on?

Küsimustele, kõigepealt kunstiõpetuse jagunemise kohta mõlema linna vahel, vastas Leedu NSV teeneline kunstitegelane, Kunstnike Liidu juhatuse sekretär graafik IRENA GENIUŠIENĖ.

VILNIUS ⇄ KAUNAS KUNSTIS

VILNIUSE NÄITUSTE PALEE

Leedu NSV Riiklik Kunstiinstituut asub Vilniuses. Too õppeasutus kasvas välja Vilniuse Kujutava Kunsti ja Kaunase Tarbekunsti Instituudist. Praegu töötab Kaunases kunstiinstituudi filiaal päevase ja õhtuse osakonnaga, erialadeks tekstiil, klaas, keraamika, ruumikujundus. Siin peitub kindlasti Kaunase üldine orienteeritus tarbekunstile. Kunstiinstituudil on peale selle filiaal ka Klaipėdas, arhitekte valmistab peale kunstiinstituudi ette ka Vilniuse Ehitusinseneride Instituut, kunstiteaduskond on ka Šiauliai Pedagoogilises Instituudis.

Keskeriharidust annab M. K. Čiurlionise nimeline Kunstikool, kus muusika ja balleti kõrval on ka kujutava kunsti osakond. Kaunases on samalaadne Juozas Naujalise nimeline Kunstikool ja Stepas Žukase nimeline Kunstitehnikum. Teine selletaoline on veel Telšiais.

● Leedus elab kolm ja pool miljonit inimest, Vilniuses veidi üle viiesaja, Kaunases pisut alla neljasaja tuhande. Kui suur on aga Leedu NSV Kunstnike Liidu liikmeskond, kui palju liikmeid selle Vilniuse ja Kaunase osakonnal?

Ilma noortesektsiooni liikmeteta kuulub liitu 666 inimest (Eestis 478, neist Tartus 56). 478 töötab neist Vilniuses, 138 Kaunases, muuseas teistest linnadest näiteks Klaipėdas 27, Šiauliais 16.

● Kui suur on noorte kunstnike osakaal? Kas traditsioonilisuse ja novaatorluse vahekord on mõlemas kunstikeskuses ühesugune?

Viimase suhtes mingit üldistust kummagi linna kohta teha ei saa. See sõltub ikkagi rohkem konkreetsest kunstnikust, sageli tema east. Näitustel võib täheldada, et Kaunases elab suhteliselt rohkem eakaid ja väga noori kunstnikke. Noorte kunstnike koondisse kuulub meil 334 liiget (Eestis 172, neist Tartus 24). Vilniuses on noorte kunstnike osatähtsus tunduvalt suurem kui mujal. 220 noortekoondise liiget elabki pealinnas ja noorte tung sinna tööle asuda on suur, kuigi töökodasid ja ateljeesid on mujal, eriti Šiauliais ja Klaipėdas. Kaunases elab vaid 34 noortekoondise liiget, mis on vaid veidi enam kui Klaipėdas (24) või Panevėžysis (20).

● Kas leedu kunstiga hästi kursis vaataja näeb Vilniuse ja Kaunase kunsti vahet?

Vilniuse ja Kaunase koolide erinevust on tunda tarbekunstis. Maalis ja graafikas vahet näha ei ole, Vilniuse maal on ehk professionaalsem, elab ju enamik meie maalijaid pealinnas. Graafikuid on meie Kunstnike Liidus üle 150, Kaunases elab neist vaid kümme, kuid nende seas see-eest jälle eredad loojaisiksused, Leedu tippgraafikud Romualdas Čarna, Vytautas Klemka, Algirdas Pakeliūnas, Marija Jukniūtė. Kuid, nagu ma ütlesin, ei moodusta nad mingit omaette Kaunase koolkonda. Leedu NSV Kunstnike Liidu kongressil juunis heitis juhatuse esimees Jonas Kuzminskis oma aruandekõnes Kaunase graafikuile ette elust eemaldumist, maalijatel soovitas ta tõsta loomingu kunstitaset.

● Kuidas jaguneb näituse-tegevus kahe kunstilinna vahel, missugused on eksponeerimisvõimalused?

Tähtsamad vabariiklikud näitused toimuvad harilikult Vilniuses, kuid näiteks 1978. ja 1981. aasta noortenäituse asupaigaks oli Kaunas. Pealinnas eksponeeritud vabariiklikud ja muudki näitused reisivad harilikult hiljem kas täielikult või osaliselt edasi Kaunasesse. Samuti isiknäitused, mille puhul tihti ka vastupidi, näitus tuuakse Kaunasest Vilniusse. Pealinnas on korraldatud Kaunase kunstnike koondnäitusi. Praegu on ette näha Vilniuse näitustepalee kapitaalremonti, selleks ajaks saab põhiliseks eksponeerimispaigaks Kaunase Pildigalerii. Alalise väljapanekuga paiku on Kaunases isegi rohkem: Čiurlionise muuseum koos oma harude — skulptuuri ja vitraaži galerii ning Mykolas Žilinskase pildigaleriiga. Vilniuses on kunstimuuseum ja pildigalerii.

● Missugune on kunstiga tegelemise materiaalne baas kummaski linnas?

Kunstnike Liidu liikmete protsentuaalset suhet arvestades peaksid tingimused olema peaaegu võrdsed. Nii Vilniuses kui Kaunases on kunstikombinaadid, peale selle Klaipėdas ning neljaski loomisel Šiauliais. Kaunases puudub küll graafika eksperimentaalateljee ja monumentaalskulptuuri saal, võimalused pronksivaluks peaksid seevastu olema paremad. Nõrgemaks peetakse Kaunase keraamikute loomebaasi, kuigi linnas on 86 selle ala kunstnikku ning Kunstnike Liidu Kaunase osakonna juurde on loodud keraamika sektsioon, mis on ainulaadne Nõukogude Liidus. Kaunases on paremini organiseeritud koostöö ettevõtetega, preemiasüsteem, tehakse rohkem tellimustöid, sõlmitud on koostöölepingud kehakultuuriinstituudi ja Šakiai rajooniga, kõrgemal järjel on reklaam. Üldse on nende aktiivsus suurem kui pealinlastel.

● Kas kumbki kunstilinn osaleb vabariiklikes, regionaalsetes ja üleliidulistes näitustes vastavalt esindatusele Kunstnike Liidus?

Kevadisel vabariiklikul tarbekunstinäitusel oli 25 protsenti töödest Kaunasest. Kui väljaspool Leedut korraldatakse mõni meie graafika esindusnäitus, on alati kaasas ka mõne Kaunase kunstniku töö. Noortenäitustel on Kaunas esindatud tagasihoidlikult — vähe on noori kunstnikke. Kunstnike Liidu kongressil ütles Kaunase osakonna juhatuse esimees S. Nenorta, et neil on ka teistsuguseid probleeme kui Vilniusel, näiteks väljaande «Maal» toimetuskolleegiumis ei olnud kedagi väljastpoolt Vilniust, mistõttu albumi valik on vaieldav. Ka vabariiklike näituste organiseerimiskomiteedesse peaks kuuluma rohkem kaunaslasi, vähemalt igast sektsioonist üks.

● Kas Vilniuse ja Kaunase kunstnike vahel on vastuolusid?

Ütleksin, et ei.

MART TARMAK

[1] Huvitav on täheldada peaaegu täpset ühtelangemist meiega: esimene eesti kunsti üldnäitus Tartus 1906, Eesti Kunstiselts 1907!

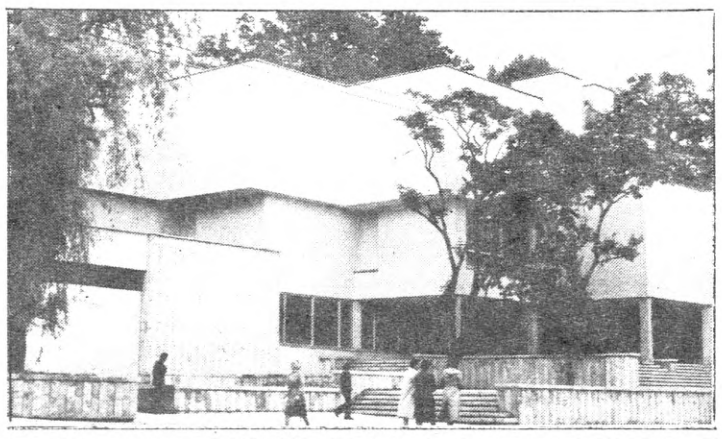

Kaunase Čiurlionise-nim. Kunstimuuseumi pildigalerii

ARNOLDAS BARYSĄSE fotod

ARHITEKTIDE LIIDUS

NSVL Arhitektide Liidu keskjuhatuse liige, ENSV Arhitektide Liidu juhatuse aseesimees arh. T. Kallas võttis osa Novosibirskis toimunud konverentsist, kus oli arutamisel massiliselt ehitatavate ühiskondlike hoonete arhitektuuri ideoloogiline ja kasvatuslik tähtsus.

Erialaselt turismireisilt Bulgaariasse jõudsid tagasi arhitektid P. Püssim ja H. Kolmer.

NSVL Arhitektide Liidu korraldatud ekskursioonil Dagestani ANSV-s viibis arhitekt T. Tarbe.

Septembrikuu keskel võttis AL vastu kaks arhitekti Laosest, kes paari päeva kestel tutvusid Tallinna vanalinna ning uusehitustega.

VAMBOLA MARKUS 60

5. oktoobril saab 60-aastaseks V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri direktor Vambola Markus. Viimase 30 aasta kogulõikes on ta olnud üks eesti kunstielupõllu juhtijaid. Nende aastate õis ja vili, mis paistab kunstielu kroonikaridadest, seostub sageli juubilari nimega — ikka on ta kas tegev olnud organisaatorina, eestvedajana, suurürituste staabiülemana, žüriide esimehena, Teatriühingu juhatuse liikmena jne. Aastail 1950—1957 oli ta «Vanemuise» direktor, siis jõuti tollase suurima kunstipeoni — Moskva dekaadini, pandi alus vennasrahvaste vahelisele tihedamale läbikäimisele, toodi suur riiklik tunnustus — Tööpunalipu orden «Vanemuise» teatrile. Asunud seejärel juhtima Eesti NSV Kultuuriministeeriumis Kunstide Valitsuse tööd ja juhatama-suunama kogu meie teatri-, muusika- ja kunstielu, jõutakse siingi vahest kutselise kultuuritraditsiooni põhjapanevamate sündmuste ja traditsioone ehitavate tegudeni. Seda eelkõige Nõukogude rahvaste kultuuride vastastikuse rikastamise ja vahetamise organiseerimise läbi. Meenutagem ajavahemikul 1957—1977 Eesti NSV kunstipidusid Moldaavias ja Armeenias, Irkutskis, Moskvas ja Uljanovskis, Usbekistanis, Gruusias ja Ukrainas, Soomes ja Tšehhoslovakkias. Kõigi nende suurettevõtmiste staabiülem oli juubilar. Tema kaasabil algasid teatrikuud, mis nüüdseks vähemalt nooruki east üle kasvanud ja oma kasutegurit ilmekalt tõestanud. Olnud suurettevõtmiste juhte ja osanud harukordselt taandada oma minaedevust ning samaaegselt enda ümber suutnud koondada andekaid inimesi (alates oma kauaaegsest asetäitjast ja paremast käest, kunstierudiidist Sergei Levinist), sujusid kunstielu asjad rahulikult, soliidselt, ideekindlalt, heal ja autoriteetsel tasandil.

Asunud 1977. a. TRA Draamateatri direktori kohustesse, on ta siingi rajanud töö niisugusele juhtimistarkusele, mis ammutab oma löögijõu kollektiivilt, mobiliseerides iga üksiku tahet olla osanik, et jõuda kaugemale, sügavamale, kõrgemale. Teatri edukad gastrollid Moskvas, Kaunases, Riias, Kiievis ja ka Saksa DV linnades ning Helsingis kõnelevad V. Markuse oskusest olla eestegija ja meeskonnale teerajaja. Hindame kõrgelt V. Markuse tööeetilisi tõdesid, tema suutlikkust tõhustada vastutusvõimet, oskust üheksa korda mõõta ja üks kord lõigata.

Soovime juubilarile edu ja õnne, olgu tervist, jätkugu töötahet ja rõõmu kordamine-kutest!

Kolleegid, ja mitte ainult Draamateatrist

KUI SÜNNIB LEGEND

N. AGIŠEVA

Sellel teatril on kindel ja hea reputatsioon. Iga inimene, kes armastab lavakunsti ja jälgib selle arengut, selgitab teile tingimata, et akadeemiline teater «Vanemuine» Tartust on üks vanemaid meie maal, et teatrit on nüüd juba üle kolmekümne aasta juhtinud kuulus lavastaja, NSV Liidu rahvakunstnik Kaarel Ird; kollektiiv on ainulaadne, sest ta ühendab oma katuse all draama ja ooperi, balleti ja opereti. Vanema põlvkonna teatrikülastajate — ja mitte ainult eesti publiku — mälus elavad edasi Irdi ja Epp Kaidu parimad lavastused, noored teatraalid teavad neid tuntud kriitikute kirjutiste järgi. Nii see on, ent sellest hoolimata oli märgata, kuidas närveerib «Vanemuise» juht, jälgides Moskva külalisesinemisteks valitud etenduste kulgu. See on arusaadav: elab ju teatrikunst alati ennekõike olevikus... Just praegu, otsekohe avaneb eesriie ning hulk inimesi saalis ja laval oskavad üksteist nii hästi mõista, et hiljem tahaksid nad sellest luua legendi (või siis midagi seesugust ei sünni).

Sellel teatril on oma viis vaatajatega lävimiseks. Siin ei püüta mingil juhul nendega edvistada, vaid keskendunult, kivihaaval, hoolikalt ehitatakse üles etenduse hoone, tõmmates sellesse protsessi vähehaaval, märkamatult kaasa saal, nii et pärast on raske selle mõjusfäärist vabaneda. Kõige silmanähtavamalt avaldus too laad Irdi enese lavastustes — «Naistelauludes» ja «Jegor Bulõtšovis».

«Naistelaulud», eesti runolaulude kompositsioon Veljo Tormise töötluses kuulub võrdsel määral draama- ja muusikateatrisse. Tal ei ole midagi ühist praeguse kahjuks ka lavakunstis esineva muististemoega, mil lavastaja folklooriarmastus avaldub üksnes hoolikalt minevikunäoliseks stiliseeritud ümbruses. Ei sugugi, kangelased on riietatud pikkadesse rangetesse, tagasihoidliku värvitooniga rüüdesse. Kuid iga liigutuse, iga noodi taga on eesti naise tõeline saatus, tema kannatlikkus, oskus oodata ja uskuda. See tõeliselt rahvuslik etendus väljendab oma parimatel hetkedel inimhinge kõige varjatumaid, kõigile arusaadavaid seisundeid.

Sama lüüriliselt ja sisendavalt kõlab veel üks naisekuju — etenduses «Tõde ja õigus» A. H. Tammsaare romaani järgi, mille on lavastanud Irdi õpilane Jaan Tooming. See on Krõõt — kaunis naine pehme, õrna häälega, mis võib taltsutada kõige jõhkrama mehe; Mäe talu esiema, nagu teda nimetavad näidendi kangelased, lihtsamalt öeldes aga hea, elujaatava alge kehastus (näitleja Anne Maasiku peen, hingestatud osatäitmine).

Toda sarnasust tahaks märkida veel ka seepärast, et Toominga režissuur rajaneb teistele esteetilistele printsiipidele kui ta õpetajal.

Õigustatult tuuakse Kaarel Irdi eeskujuks paljudele meie teistele meistritele just seepärast, et juhtides nii suurt ja paljutahulist kollektiivi, on ta suutnud oma õpilastest üles kasvatada ja kujundada lavastajaid. Tõepoolest, Jaan Tooming, Evald Hermaküla, Ülo Vilimaa näitasid end külalisesinemistel andekate ja iseseisvate kunstnikena. Ja võibolla avaldus Irdi pedagoogitarkus kõige enam selles, et ta ei takistanud neid olemast erinev, vaid andis võimaluse töötada väsimuseni, välja tuua mitu lavastust aastas, otsida, eksida ja taas otsida. Siinkohal tuleb meenutada paljusid Moskva noorema põlvkonna lavastajaid, kelle arvel on paraku üks lavastus kahe-kolme hooaja järel...

Irdi enda ütluse järgi lavastas ta «Jegor Bulõtšovi» spetsiaalselt Toominga jaoks. Ja kolmekümne kuue aastane näitleja mängis Bulõtšovi, kes näidendis ja etenduses on loomulikult märksa vanem, ja mängis suurepäraselt. Ranges lavastuses, kus mitte midagi silma ei riiva, nägid vaatajad väliselt veel tugevat, ilusat kangelast, kuid seesmiselt parandamatust haigusest kurnatud ja hingelt tasakaalutut inimest. Laitmatu on osatäitja plastika — rikkumata psühholoogilise teatri seadusi, millele etenduse osatäitjad alluvad, annab näiteja just liikumise ja žestide kaudu edasi Bulõtšovi vaimset evolutsiooni; Bulõtšovist, kes on surmani kibestunud teadmisest, et elas võõrast elu.

Toomingale meeldib ere teatraalne vorm. Eriti paistab see tema lavastustest. Ühest neist — A. H. Tammsaare romaani «Põrgupõhja uus Vanapagan» instseneeringust — sai neile, kes seda varem näinud polnud, tõeline külalisesinemiste nael. Tammsaare terav, groteskne satiir Eesti küla sotsiaalsest elust kapitalismi ajal kristalliseerus «Vanemuise» laval targaks ja sügavaks filosoofiliseks õppetunniks. Kui finaalis elu ebaõiglusest meeleheitele viidud sulane Jürka hävitab raevukalt maailma, mis on üles ehitatud tema enda kätega, nüüd aga rikka Antsu omaks saanud, siis ei mõtle sa sellele, mis suuremat muljet avaldab: kas näitlejate (ennekõike Lembit Eelmäe) täisvereline mäng või lavastaja õnnelik fantaasia. Lihtsalt elad kaasa suurele inimlikule murele, mida sulle on näidatud siiralt ja kirglikult, nagu teatris tegelikult olema peabki.

Samasugust kõrgendatud huvi tinglike võtete, sündmuste olemuse väljatoomise vastu väliste iseloomulike detailide kaudu on tunda ka lavastaja Evald Hermakülal. Ta näitas Moskvas kahte lavastust — E. Ranneti «Südamevalu» ja Brechti näidendit «Härra Puntila ja tema sulane Matti», mängides mõlemas peaosa. Ükskord märkas Ird, et Hermakülal kui näitlejal on iseäralik omadus — ta on ülimalt lihtne, kuid see lihtsus ei tulene fantaasiavaesusest, vaid -küllusest. Kõik, mis ta ütleb, laseb ta paista kui oma. Konkreetselt: isegi «Südamevalus», mille probleemistikku on korduvalt käsitlenud nii kirjandus kui ka lava, on MTJ direktor Kustas Lokk näitleja esituses tähelepanuväärne, veenab isegi mitte niivõrd sõna ja teoga (süžee seda just eriti ei võimalda), kuivõrd näitleja enda isiksuse võlu ja haardega. Aga Brechti näidendis muutub äärmiselt primitiivsete vajadustega isemeelne filister Puntila Hermakülal peaaegu kogu maailma kurjuse kehastuseks. Näitlejad, kel on niisugune lavatõe tunnetus, selline võime publikut köita ja kaasa haarata, on alati erilises hinnas ning seepärast on kahju, et Moskva teatrikülastajad ei näinud näitleja ja lavastaja paljusid teisi töid, iseäranis tänapäevanäidendeid.

«Legend ja biograafia» — niisugune alapealkiri on hiljuti ilmunud raamatul, mis on pühendatud Nõukogude ühe väljapaistva näitlejanna saatusele. See käsitleb põhjalikult teatris sageli esinevat nähtust, kus legend mingist etteastest, mis oli osutunud ajastu peegelduseks, eksisteerib juba nagu sõltumatult sellest, tänu kellele etteaste aset leidis. Ent vahepeal läheb aeg edasi ja dikteerib uued teemad, tõstab esiplaanile uued kangelased... Kuidas siis suhtuda legendisse? Ka «Vanemuise» teater otsib sellele küsimusele vastust. Püüab üle saada oma stiili mõningast inertsusest, mis vahel tunda annab. Vaatab lootusega nendele noortele, kes siia tööle tulevad, kui ka nende poole, kes saalis istuvad. Otsib, katsetab, isegi riskib... Siin teatakse hästi: kunstis ei ole eilset menu. On vaid tänane, sulle vajalik töö, mis — miks ka mitte — võib ajaga muutuda legendaarseks...

Ajalehest «Pravda» tõlkinud IVO LAKS

VENE DRAAMATEATRI UUS HOOAEG

1. oktoobril avab Eesti NSV Riiklik Vene Draamateater 35. hooaja M. Bulgakovi «Molière'iga». Õigemini, statsionaaris on see esimene etendus.

Tegelikult alustas teater tööd juba 14. septembril, tutvustades oma etendusi Pihkva vaatajaile kahe nädala jooksul. Võõrusetenduste afiššidel olid ülekaalus eesti dramaturgide näidendid — E. Vetemaa «Püha Susanna ehk Meistrite kool» ja «Õhtusöök viiele» ning H. Männi «Sabata krokodill». Tänavuse, NSV Liidu moodustamise 60. aastapäeva aastal korraldatud külalisetendustel oli meie sihiks tutvustada eesti näitekirjandust ka Ukraina teatrikülastajaile — kaks kuud veetis teater Donetskis ja Sumõs. 128 etendust, mida jälgis enam kui 72 000 külastajat pluss küllaltki ulatuslik vastukaja ajakirjanduses — niisugune võiks olla väljapoole koduvabariiki tehtud külalisreisi kokkuvõte.

Uue hooaja esimese esietenduse, Aleksandr Mišarini näidendi «Võrdub nelja Prantsusmaaga» on lavale toonud Mark Entin Harkovist. Teos on publitsistlik ehk, kui kasutada ühe kriitiku väljendit, «sotsioloogiline draama», sest vaataja ees avaneb omapärane sotsiaalne mudel (meenutagem A. Gelmani ja I. Dvoretski näidendeid). Tegevus hargneb partei kraikomitee bürool. Meie võtame osa mõttevahetusest, meie nähes põrkavad kokku diametraalselt vastandlikud seisukohad inimesest, inimese usaldamise piiridest, initsiatiivi piiridest. Ühel pool noor partei kraikomitee esimene sekretär Šahmatov (debüteerib näitleja Andrei Dudarenko), teisel pool konservatiivne Serebrennikov (V. Jermolajev).

Sel aastal oleme kutsunud väljastpoolt mitmeid lavastajaid: eelkõige Moskva režissöör Roman Viktjuki, kes sai laiemalt tuntuks L. Petruševskaja «Muusikatundide» lavastusega Moskva Riikliku Ülikooli teatris. Meil lavastab ta XX saj. alguse vene sümbolisti Fjodor Sologubi romaani järgi seatud «Väikese saatana»; see on esimene katse seada lavale too küllaltki keerukas romaan. Tsaari-Venemaa ühe provintsi tšinovniklikku-väikekodanlikku õhkkonda on teoses kujutatud ehtgogolliku jõulisusega. Õela väikekodanlase rollis, filisterliku õpetaja Peredonovina esineb Igor Kan, kes on pärast küllaltki pikka vaheaega teatrisse tagasi tulnud. Üht peaosalist kehastab Tamara Solodnikova. Siin on tegev ka Leningradi Noorsooteatrist meile tulnud Tatjana Manevskaja, kellele osa on siinseks debüüdiks. Tal on ka peaosa Ameerika dramaturgi Neil Simoni näidendis «Paljajalu mööda parki», mille lavastab Aleksandr Tsukerman.

Stseen lavastusest «Võrdub nelja Prantsusmaaga». Vasakult: Rurua (V. Iontov), Šahmatov (A. Dudarenko), Serebrennikov (V. Jermolajev).

Lasteetendust seadma kutsutud Andrei Sapego valis P. L. Traversi «Mary Poppinsi». Külalisena kujundab Eesti Televisiooni peakunstnik H. Uuetoa.

Lavastaja Mihhail Lurje, kes eelmisel hooajal tõi lavale «Vanjušini lapsed» ja «Molière'i», alustas juba võõrusetenduste ajal V. Arro «Vaadake, kes tuli!» proove. Lavaküpseks saab tükk detsembris. Vladimir Arro nimi seisab kõrvuti «uue laine» selliste autoritega nagu L. Petruševskaja, L. Razumovskaja, A. Galin, S. Zlotnikov jt.

Näidendi peategelane — juuksur King — on oma ala meister, tal on raha ja austajaid, kuid ka, nii nagu praegu on moes öelda, oma sotsiaalse seisundi mittetäisväärtuslikkuse kompleks. Hoolimata mitmesugustest alandustest püüab ta tõusta kõrgemale, küündida haritlaste ringini, mida näidendis esindab küllaltki tühine Tabunovide-Šabelnikovide seltskond, — ning lükatakse snooblikult tagasi kui teise ringkonna, teistmoodi ellusuhtumisega inimene.

«Vaadake, kes tuli, vaadelge tähelepanelikult!» hoiatab näidendi autor.

Tänavusel teatriaastal jõuab lõpule NSV Liidu moodustamise 60. aastapäevale pühendatud lavastuste vabariiklik ülevaatus. Selleks puhuks valib teater hoolega näidendit vennasvabariikide dramaturgiast, seda hakkab nähtavasti lavastama Leningradist kutsutud külalislavastaja.

MARINA OTŠAKOVSKAJA,
kirjandusala juhataja

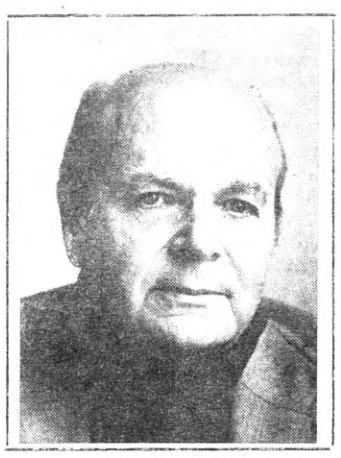

ÜKS JUUBELI-INTERVJUU

Töötame **Kalju Uiboga** juba seitsmendat aastat koos, kuid sellist jutuajamist pole meil varem olnud. Mina küsin ja vestluskaaslane otsib aegamööda vastuseid. Aga tulema nad peavad, need vastused. Kuhu sa pääsed, kui «Sirp ja Vasar» tellis oma kunagise toimetaja 60. sünnipäeva puhul väikese intervjuu.

● Suur osa sinu elust on olnud seotud ajakirjandusega. Kuidas see algas?

Päris juhuslikult. 1944. a. septembri lõpul, kui olin veel partisanistaabi alluvuses, kutsuti mind partei Keskkomiteesse ja tehti ettepanek minna Viljandisse tolleaegse «Sakala» vastutavaks toimetajaks. Olin Viljandis küll sündinud, aga kooliaastad möödusid juba Tallinnas. Viljandi kanti pidin maanduma ka langevarjuga kui partisan, aga rinne jõudis enne kohale. Nüüd siis jõudsin sinna uute ülesannetega.

● Kas olid ka enne ajakirjandusega kuidagi kokku puutunud?

Ei — olin ju sõja puhkedes alles 18-aastane. Ah-jaa, ajakirja «Kirilind» följetonivõistlusele kirjutatud loo eest sain auhinnaks Jules Verne'i «Saladusliku saare». See oli siis kõik see kogemustepagas.

Viljandis oli töö raske, aga huvitav. Lehte küljendati õhtul, teinekord ööselgi. Toimetus ja trükikoda olid üks sõbralik pere. Toimetajal tuli lisaks lehetööle osa võtta igasugustest kampaaniatest.

Viljandis kirjutasin ka esimese arvustuse. Teatri arvustamisega olen jõudumööda tegelnud tänaseni.

«Sakalas» saadud kogemused kulusid hiljem ära Eesti Raadio kunstiliste saadete peatoimetaja ülesannetes. Võimalusi kasutades püüdsime saateid värskendada. Kogusime väikese grupi inimesi, kes siis Valdo Pandi või Lembit Lauri suunamisel vestlesid tõsiseist ja lõbusaist asjust. Nii sündisid vestlusringid kalameestega, jahimeestega, meremeestega, vanade näitlejatega. Alustasime ka pikkade estraadisaadete traditsiooni.

● Kui mälu ei peta, olid vahepeal teatrieluga üpris lähedalt seotud, igal juhul rohkem kui lihtsalt arvustaja?

Jüri Järvet oli Teatriühingu konsultandiks ja otsis endale järglast. Kohtas mind tänaval ja rääkis augu pähe. Tegutsemine ühingu vanemkonsultandina stabiliseeris lõplikult mu enne veel veidi juhusliku ilmega teatrihuvi. Hiljem, töö ajal raadios, kõrgkooli filosoofiaõppejõuna — vahepeal tuli muidugi endal töö kõrvalt ülikool lõpetada —, «Sirpi ja Vasarat» toimetades olin aastaid Teatriühingu nõukogu ja juhatuse liige, kriitikasektsiooni esimees. Ja lisaks — inimene, kes tegeleb teatrikriitikaga, ei pääse tavaliselt ainult artiklite kirjutamisega. Ta peab istuma ka igasugustes komisjonides, žüriides.

● Ühe tahu sinu elust ja tööst moodustab kirjastustegevus. Milliseid radu pidi tulid raamatute tegemise juurde?

Juba 1950. aastail, raadios töötamise ajal võtsin osa Lenini teoste tõlkimisest. Partei Ajaloo Instituudi marksismileninismi klassikute tõlkimise osakonna juhataja Arnold Milleri juhendamine andis hea tõlkijakooli. Hiljem tõlkisin N. Gortšakovi «K. Stanislavski režissööri-õppetunnid», «Marksistlik-leninliku esteetika alused» jt. teoseid. Paralleelselt hakkasin täitma ka toimetajafunktsioone. Esimese suurema teosena meenub Stanislavski «Näitleja töö endaga». Nii saigi pikapeale tuttavaks ka kirjastustöö, mis lõpuks tõigi mind praegusele ametikohale, kirjastuse «Kunst» peatoimetajaks.

● Mida üldistavat võid enda kogemuste põhjal öelda? Mida on meie kunstikriitilises mõtlemises taunitavat, mida tasub eeskujuks seada?

Tegelemine mitmel alal võib ühelt poolt kaasa tuua killustatuse, ohu jääda pealiskaudseks või koguni diletandiks, teiselt poolt annab aga võimaluse ühe või teise kunstiala avaramaks käsitlemiseks. On ju peale erijoonte, mis seotud konkreetse kunstialaga, ka kultuuri, kunstielu arengu üldised seaduspärasused. Et tegelda näiteks teatrikriitikaga — muidugi ei arva ma, et minu sellealane tegevus oleks olnud just väga edukas —, sellele aitab kaasa ka kujutava kunsti, kirjanduselu, muusikaelu jälgimine. Võib-olla on meie provintslikkuse üheks põhjuseks tihti olnud kapseldumine oma kitsa eriala sfääri. Kunstiteoreetilise mõtlemise areng peakski pürgima laiema ja sügavama üldistamise teed. Sellest jääb meil puudu.

Teisest küljest kaasneb laia haardega aga oht, et raiskad palju aega. Aeg on aga niisugune kapital, mida enam kunagi tagasi ei saa. Selles mõttes kadestan neid, kes on leidnud võimaluse pühendada end ühele põhialale. Ideaalne oleks muidugi niisugune kriitik, teoreetik, kes suudaks ühendada need kaks tendentsi — oma kaasaja kunstikultuuri arengu seaduspärasuste sügava mõistmise kitsama eriala, ühe kindla kunstiliigi spetsiifika põhjaliku tundmisega.

Küsitlenud AUGUST LUUR, praegune kolleeg «Kunsti» kirjastusest

Viini näitlejate külaskäik

Teatriajaloost on teada, et paljude eesti teatriinimeste õppereisid kulgesid läbi Viini Burgtheater'i. Nüüd Moskvas ja Leningradis antavate võõrusetenduste kõrval ulatus Viini Burgtheater'i külaskäik ka Tallinna. Noorsooteatri väikeses saalis toimunud esinemine kandis pealkirja «Kohtumine Austria kirjandusega». Kuue näitleja — Gusti Wolf, Johannes Schauer, Gabriele Schuchter, Sylvia Lukan, Herbert Kucera ja Fritz Muliar — esituses kuuldi väikest sissevaadet austria kirjandusse — palu ja katkendeid kahekümne viielt autorilt. Hugo von Hofmannstahlilt, J. N. Nestroylt, Karl Krausilt, Peter Altenbergilt kuni Ödön von Horváthi, Elias Canetti ja Peter Handkeni. Vahelduvatest meeleoludest ja mõtetest kantud kava oli huvitav. Sellest hoolimata, et tekstiraamatust lugemine (ka improvisatsioonilistes etteastetes) algul võõrastav tundus, pääses imetlusväärselt maksvusele külaliste sõnakultuur, teksti suur mõtestatus. Jääb kauaks meelde nii Fritz Muliari estraadlikult karakteersust tabav Egon Friedelli «Kõned näitleja juubelil» («Hüvastijätt lavaga») kui ka Sylvia Lukani sugestiivselt esitatud Gerhard Fritschi «Austria», poeem Euroopa tuulistel ristteedel asetseva maa saatusest läbi aegade. Nähtud etenduses peegeldus Burgtheater'i tänane teatrikultuur.

TEHA FILMI

FEDERICO FELLINI

(Vt. «Sirp ja Vasar» nr-d 36 ja 38)

Giuliettaga olen ma närvilisem ja nõudlikum kui teistega. Tahaksin, et ta teeks kõik otsekohe hästi. Ükskõik kelle teise vigu olen valmis kannatama, aga Giulietta vead viivad mind tasakaalust välja. Siin olen ma äärmiselt ebaõiglane. Asi on selles, et Giulietta hõivas paiga minu hinges tunduvalt varem kui teised näitlejad ja seepärast. näib mulle, et ta ei tohi eksida. Mõnikord tahaksin talle otse välja öelda: milles asi seisab, sa sündisid ju selles loos enne teisi, aga ikka ei suuda sa veel osaga, mille kallal töötad, täiesti kokku sulada?

Olen alati arvanud, et kohtumine Giuliettaga oli mulle saatuse poolt ette määratud, ega usu, et asjaolud oleksid võinud kuidagi teisiti kujuneda. Jutt on väga ammustest suhetest, mis, mulle näib, said alguse veel enne meie tutvust. See juhtus raadios; Giulietta esitas minu kirjutatud stseene. Nii arenesid töösuhted paralleelselt isiklikega — ja nii on see ikka olnud. Aga ei tule arvata, nagu oleksin ma Giuliettaga töötanud hädavajaduse või mugavuse pärast. Täiesti loomulik, et kooselu avab pideva vaatluse võimalused. Giulietta-näitlejanna vastab minu ideedele, minu maitsele täielikumalt kui keegi teine, ja seda igas asjas — nii välimuselt, hoiakult, sellelt, kuidas ta tundeid väljendab, kui ka iseloomult. Nagu ma juba ütlesin, on ta näitlejanna, kel on miimika, intonatsiooni ja klounaadi soont. Peale selle, või ka hoopis ennekõike, on ta mõistatuslik olend, kes suudab oma suhetesse minuga panna põletavat igatsust puhtuse, kõrgemate moraaliprintsiipide järele.

Kui palju kordi olen tundnud vajadust näidata oma filmides abielusuhete mandumist, nende karikatuuri. Kuid nad kannavad endas palju probleeme, rohkem kui ükskõik millised muud suhted, ning on seejuures sügavalt individuaalsed. Neid ei saa korrastada kollektiivsete normide, väljast pealesunnitud abinõude ja igasuguste tabude abil. Abiellumissund tuleks ära keelata. Ometi alluvad väga paljud meist passiivselt sellele loodusseadusele, mis on mandunud harjumuspäraseks kombetalituseks, ja lasevad abielul ennast seebiks keeta, alla kugistada, alahinnates selle ainsat kõrgemat tähendust — olla kahe inimese tõelise liidu loomise katse.

Mõistan instinktiivselt, et niisugust vestlust on vaja alustada, et aeg selleks on küps. Ma ei tea ainult, kas mul jätkub mõtteselgust, et teha seda ausalt. Täiesti võimalik, et mõni teeb pärast «Giulietta ja vaimude» vaatamist äkki järelduse: «Siin filmis räägitakse sellest, et naised ei tohi meestele kärbseid pähe ajada.» Aga selline silmakirjalik arvamus võib ümber kasvada iseenda vastandiks: niisama hästi võib ju öelda, et mehed ei tohi oma naisi rõhuda, suhtuda neisse nagu eraomandisse, pidada neid orjuses ja jätta nad ilma tõelisest armastusest. Mulle meenub Jungi märkus, et mehel on naise üle raske arutleda, ja küsin endalt, kas ma olen olnud aus, ega ma pole niiöelda tekki enda peale vedanud, see tähendab, ega ma ole idealiseerinud naist kavatsusega teda meeste huvide kontekstist välja tõugata.

Ja ikkagi on kõnesoleva filmi peaülesanne, peaeesmärk selles, et anda naisele tagasi tõeline sõltumatus, tema vaieldamatu ja lahutamatu õigus inimväärikusele. Ma tahan öelda, et vaba mees ei tule eales toime ilma vaba naiseta.

Võib-olla pole «Giulietta ja vaimud» veel mitte see aus, ammendav, põhjalik vestlus, mida sel teemal tuleks pidada. Võib-olla pole selles piisava veenvusega avatud pooltki tõde. Aga ma püüdsin seda teha. Naise sõltumatus, see on tulevaste aastate teema.

Naine ei tohi emantsipatsiooni taotleda meest jäljendades, ta peab enese jaoks avastama teise, endale kohase tegelikkuse, mis erineb tegelikkusest, milles elab mees, kuid samal ajal seda ka täiendab. See oleks samm inimkonna õnnelikuma elu suunas.

Ainus ehtne truudus on truudus iseendale ja iseenda ettemääratletusele, säilitades igati lugupidamist teiste individuaalsuse vastu. Ja kuidas saabki see teisiti olla. Ma tean, et meie tänapäeva moraal, seadused ja üldse kogu meie igapäevane elu põhineb sageli vastupidistel kontseptsioonidel, aga mul pole vähimatki kahtlust, et see kõik peab muutuma.

*

Film — kirjandus: see vastandamine sünnib tavaliselt vaidlustes, albis prioriteedi tagaajamises, püüus kehtestada vääraid sõltuvusi. Iga kunstiteos elab selles mõõtmes, milles ta on kavandatud, milles autor on teda edasi andnud: seda originaali keelest mingisse teise keelde üle kanda, tõlkida tähendab seda eitada, see ära põlata. Kui film pöördub mingi kirjandusteose poole, siis on tulemuseks alati ja vääramatult ekraniseering, mis paremal juhul kannab illustratiivset iseloomu ning mis säilitab originaaliga puhtvälise sarnasuse: alles jääb süžee, situatsioon, tegelaskond — üldiselt terve hulk fakte, assotsiatsioone ja seisukohti, mida märgatavalt laiemas valikus, hulga heldemalt, veenvamalt ja vahetumalt on suutelised pakkuma igapäevase elu vaatlemise oskus ning ajalehtede lugemine.

Ekraan avab meile kujutusmeetodil omad maailmad, jutustab omi lugusid, näitab omi tegelasi. Tema kujutusvahendid on kujundlikud, nagu on kujundlikud ka unenäod. Kas ei võlu, kohuta, vaimusta, kurvasta, innusta meid unenäos just pildid? Minu arust on sõnad ja dialoog filmis rohkem informatsiooni tarbeks, et oleks võimalik teadlikult jälgida tegevuse arengut, ja veel selleks, et teha see tegevus tõepäraseks meie igapäevase elu seisukohalt. Aga just see operatsioon, mille tulemusena filmikujundid hakkavad peegeldama niinimetatud harjumuspärast tegelikkust, võtab neilt, olgugi et ainult osaliselt, tõesuse atmosfääri, mis on nii omane unenägudele, nende visuaalsele keelele. Jah, tummfilmil on see saladuslik võlu ja mõjujõud, mis just seetõttu, et ta on unenäo kujunditele lähem, teeb ta helifilmist tõepärasemaks, alati elavamaks ja reaalsemaks kui kõik see, mida me näeme ilmsi ja võime oma kätega puudutada. (- - -)

*

Tsirkus oli nii palju kordi minu filmidesse tunginud, et ma lihtsalt ei saanud jätta talle tervet filmi pühendamata.

Kuidas siis asi oli?

Olin kirjavahetuses Ameerika ühe telekompaniiga. Ausalt öeldes olin juba ammu tahtnud teha midagi televisioonile — sellele omapärasele sillale, mis nähtamatute, väga intiimsete, väga isiklike seostega ühendab autorit vaatajaga. Kuigi ma ise peaaegu kunagi telesaateid ei vaata, on selle halli, nagu mõnele teise planeedi elukale kuuluva pärani avatud silma viibimine majas mind alati lummanud. Üldiselt, tahtsin katsetada. (— — —)

Mida võin ma öelda oma suhete kohta televisiooniga?

Siiani on minu kogemustes ainult üks rõõmustav moment — see kergus ja sundimatus, millega ma töö kallale asusin. See eriline seisund mõjutab minu arvates soodsalt fantaasiat, on vaimse tervise pant. Kujuteldav publik otsekui hõreneb, kuivab kokku üheksainsaks teleekraani ees istuvaks vaatajaks. Ja sellest muutud sa üha vabamaks, üha avameelsemaks.

Mis puutub ülejäänusse, siis, nagu olen märganud, oskan ma ennast väljendada ainult ühel viisil — ainult kujundi kaudu. Ma ei arva, nagu oleks TV «püha» ainult seepärast, et ta üleüldse eksisteerib. Televisiooni kujundikeele eripära, see tähendab, miljonite üksteisega sarnanevate hetkede hulgas tabatud hetke kordumatust tuleb kasutada ainult oma sisemaailma avamiseks. Vastasel juhul... Noh, võtame kas või selle aia: filmituna säärasena, nagu ta praegu meie ees on, ei väljenda aed minu ettekujutust temast.

Pealegi paneb TV palju suurema rõhu sõnale kui kujundile.

Aga ikkagi tahtsin ma selle töö ette võtta — nimelt just nende isiklike asjaolude tõttu, millest ma juba juttu tegin. Üldiselt on TV minu jaoks see kanal, mida mööda ma erilise kergusega libisen. Näitlejate koosseis on väiksem, töö otse lendab käes.

Kui leiaks mõne produtsendi, kes annaks mulle võimaluse teha telefilmi nii, et ma ei peaks oma nime alla panema. Siis poleks ei pettumusi ega lubadusi, mida on vaja täita.

Tõtt-öelda ei tunnista ma üldse televisiooni spetsiifika probleemi. TV on minu jaoks ainult veel üks viis teha filmi: kui Picasso näiteks lakkab maalimast, lülitub ta keraamikale. Tähendab, et selle, keda ähvardab skleroos, rutiin, kes kipub ennast samastama kujutlusega, mis teisel temast on kujunenud, võib TV saada otsekui puhta tervisevee värskendavaks lonksuks.

(Järgneb)

TÄHISTATI Mart Saare JUUBELIT

Reede pärastlõunal algas M. Saare juubelisündmuste tihe ahel. Eesti NSV kultuuriministri esimene asetäitja I. Moss avas Kadrioru Kunstimuuseumis näituse «Mart Saar kujutavas kunstis». Samas andsid meie pianistid Ivo Sillamaa, Madis Kolk, Vardo Rumessen ja Valdis Jancis Lätist kontserdi M. Saare klaverimuusikast. Vaid põgusa jalutuskäigu jagu jäi aega helilooja koorimuusikakontserdini «Estonia» kontserdisaalis, kus esinesid tänavukevadised M. Saare võistulaulmise laureaadid — Eesti TV ja Raadio segakoor, Tallinna Kammerkoor, lastekoor «Ellerhein», segakoor «Noorus» ja TRÜ naiskoor.

Laupäeval ja pühapäeval vaagisid M. Saare loomingut, selle kohta ja seoseid nii Balti liiduvabariikide kui ka laiemaski muusikakultuuris muusikateadlased Tallinnast, Riiast, Vilniusest ja Leningradist. Näidati hiljuti «Tallinnfilmis» valminud dokumentaalfilmi «Põhjavaim» (režissöör Peep Puks).

Helilooja loomingu taasleidmiseks, aga paljus ka avastuslikuks osutus M. Saare soololaulude kontsert Raekoja saalis, kus kõlas ligi kolmkümmend laulu ja romanssi meie nimekate solistide Urve Tautsi, Kaie Konradi, Hendrik Krummi, Ivo Kuuse, Mati Palmi, Teo Maiste ettekandes, kontsertmeistrid Vardo Rumessen ja Helju Tauk. Esmakordselt tuli helilooja looming avalikkuse ette nii mitmepalgelises ja kõrgetasemelises interpretatsioonis. Juubelikontsertidel esitasid seda külalissolistid, NSV Liidu rahvakunstnikud Jevgeni Nesterenko (Moskva), Karlis Zariņš (Läti), samuti tunnustatud lauljad Regina Maciūtė (Leedu) ja Maija Krīgena (Läti), Riia kammerkoor «Ave Sol», Leningradi kammerkoor, Moskva noorsooja üliõpilassegakoor; meie vabariigist lisaks eelnimetatuile NSV Liidu rahvakunstnik Tiit Kuusik ja vastne Tšaikovskinim. konkursi laureaat Kalle Randalu.

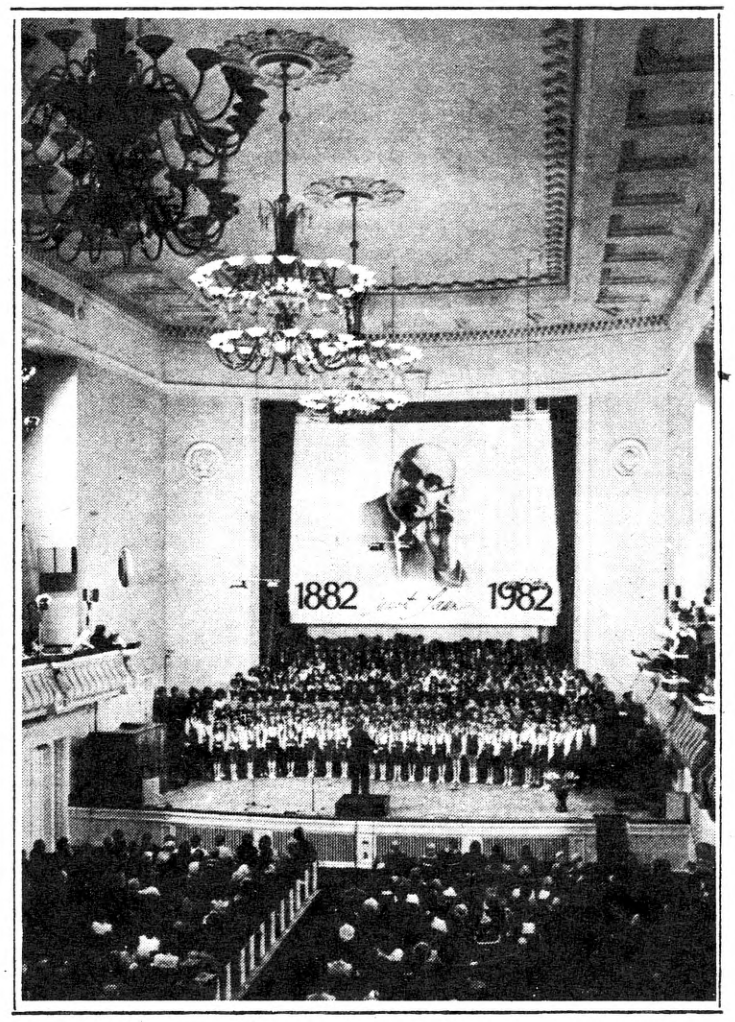

Jevgeni Nesterenko pidulikul kontserdil.

Eesti kultuuriloo suurkuju jäi meenutama neil päevil avatud Mart Saare mälestussammas (autorid Aime Kuulbusch ja Ike Volkov) Weizenbergi tänaval maja lähedal, kus helilooja elas oma elu viimased aastad.

Esmaspäeval jätkusid pidustused helilooja sünnimail. Külastati M. Saare Muuseumi Hüpassaares, asetati pärjad ja lilled helilooja hauale Suure-Jaanis. Õhtul toimus «Ugala» teatris pidulik kontsert. Täissaalid, tulised aplausid, lauljate särav-õnnelikud näod — see kõik tähendab ühte — Mart Saar elab rahva südames.

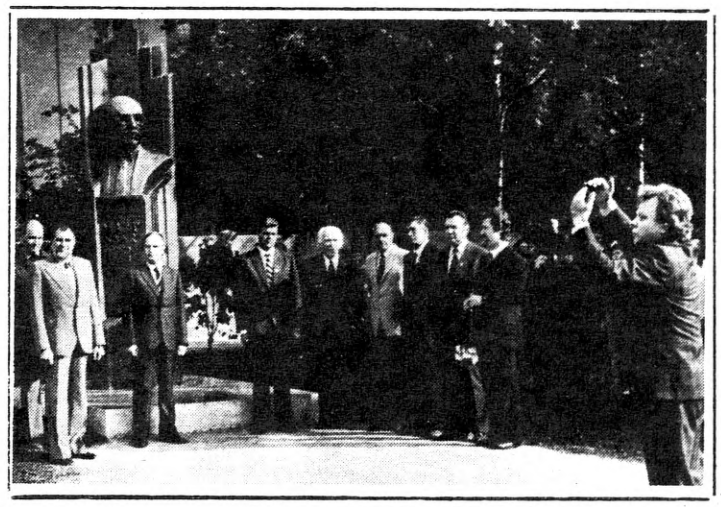

Hetk Mart Saare mälestussamba avamiselt Kadriorus.

KALJU SUURE fotod

«HORTUS MUSICUS» SOOMES

ANDRES MUSTONEN:

Alustasime oma matka kontserdiga Turu *Akatemia-talos*. 5. juulil. Meelde jäi see klassikalises stiilis kiviehitis erakordse akustika tõttu, kus iga heli otse paiskus võlvide alla. Too väike ruum, umbes 400—500 inimesele, on ilmselt ehitatud kõnede pidamiseks, oraatorisaalina.

Esimene festival, millest osa võtsime, oli *Jyväskylä kesä*. Andsime seal kolm kontserti. Kuulsime ka Inglise varajase muusika ansamblit Londonist James Tylori juhatusel. Ansambli liikmed lugesid samas varajase muusika kursust ja hommikuti võis kuulata nende tunde. Lisaks sellele puutusime muusikutega veel isiklikult kokku. On ju harvad juhused, kui võib vahetult omandada kogemusi oma ala meistritelt. Need mehed on kõik virtuoosid, kuid ometi oleks oodanud suuremat kontakti publikuga. Olgugi et ansambli juht kommenteeris esitatavat, jäi kontsert liigselt akadeemiliseks. Üldiselt ongi tava vanamuusikat akadeemilises laadis ette kanda. Ometi, omal ajal oli sel muusikal sageli olmetähendus. Teine kollektiiv Inglismaalt — «Renaissance dancegroup» (kuus tantsijat ja viis pillimeest) — oli meie jaoks põnev just seepärast, et nende esinemisel puudus muuseumihõng, see, mida meiegi taotleme. Nägime neid esinemas roheluses puude all, kui käis salvestus TV-le. Nad esitasid XVI sajandi inglise tantse, kostüümid olid pilku püüdvad. Selle ansambli vahendusel võis hästi aru saada vanamuusika rütmikast ja meloodikast, mis pole samased praeguse muusikaga. Ansambli juht M. Inglehearn käis ka meie kontserdil ja tegi oma tähelepanekuid meie kavas olnud tantsude ettekandmise kohta. Päevad Jyväskyläs olid väga tihedad, head olid muusikute omavahelised suhtlemisvõimalused.

Edasi Kajaani sõna- ja muusikapidustused. Kajaani on Kalevala linn, kust ka pärit paljud tuntud luuletajad. Seepärast ongi festival seotud nii sõna kui ka muusikaga. Esinesime koolimaja saalis, kus on täiesti kontserdilik interjöör, ega puudu orel ja tšembalogi.

Ühe nädala olime Tamperes, seal oli tolle pika reisi kõige rahulikum periood. Elasime suvekursuste keskuses järvede ääres, tegime tööd, puhkasime ja andsime õhtuti kontserte. Huvi meie vastu oli suur ja publikut võis mõõta tuhandetega.

Savonlinna festivalile jõudsime, kui Mati Palm esines Wagneri «Lendavas hollandlases», peale selle nägime ka Verdi «Don Carlost». Hämmastama paneb tohutu ooperihuvi — sõidetakse kohale nii lähedalt kui ka kaugelt. Informatsiooni antakse viies keeles. Ise esinesime festivalikontsertidel kahel korral.

Järgnes Joensuu festival. Joensuu, Vilniuse sõpruslinn, on kuulus oma laulupidustustega. Nii Tamperes, Savonlinnas, Joensuus kui ka Oulus ja Lappeenrantas võttis meid vastu linnavalitsus. Ei ole harjunud nii rohkete austusavaldustega. Tähelepanu oli tõesti suur.

Nurme. See on restaureeritud vana küla, midagi meie Rocca al Mare taolist. *Bombotalos*, palkmajas tegime suure vihma ajal renessanssmuusikapeo. Seejärel esinesime Oulu muusikapäevadel kontserdisaalis, mis on koopia *Finlandia-talo*'st, ainult väiksem. Et Oulu on Soome põhjapoolsemaid linnu, nägime kell kaks öösel veel päikest. Ylivieska kontsert muusikakursuste keskuses oli üks tagasihoidlikumaid, aga sellegipoolest meeldiv.

Kaustineni rahvamuusikafestivalil andsime kaks kontserti. Esinesime koos ühel kontserdil rahvamuusikutega Taanist, Rootsist, USA-st. Arvestasime väga ümbrust ja kohta ning vastavalt sellele tegime otse renessanssmuusika show, et oleks lõbu ja nalja. Kriitikagi mainis, et olime suutnud renessanssmuusika lähendada rahvamuusikale. Ajalehtedes oli palju arutlusi selle ümber, kui suur see vahe renessanss- ja rahvamuusika vahel üldse on.

Kogu reisi põhiüritus oli vahest siiski Kuhmo kammermuusika festival. Sellele festivalile ei minda mitte ainult esitama oma kontserti, vaid peale selle võivad kõik solistid musitseerida ka ansamblites. Muidugi on need korraldajail varem kokku lepitud. Suured kollektiivid nagu «Hortus Musicuski» esinesid küll eraldi. Iga päev oli vähemalt viis kontserti, meie esinesime kolmel korral. Suuremaid elamusi oli Prantsuse pianisti Pascal Devoyoni esinemine, esmakordselt viis klaverimäng mind ekstaasi. Ta mängis Raveli, Debussyd ja Mozartit. Raveli puhul ta lausa silitas tehnilistest raskustest üle, kogu tema mäng oli kui puhang, akadeemilisusest nii kaugel, kui üldse olla võib, ega mingit pseudosoliidsust. Nagu seekord kogesin, on frakikultuur ja metseenide kummardamine maailmast kadumas. Tahetakse loomulikumat kontserdiõhkkonda, vahetut suhtlemist publikuga. Sel festivalil valitses tõesti loominguline õhustik.

Kuhmos esines ka «Aetrium Musicae» Hispaaniast. See on grupp, kelle kontsert on etendus. Nad mängisid keskaja muusikat (XIII saj.). Meil oli võimalus õhtuti nendega koos mängida ja improviseerida. Ansambli suhtumist vanamuusikasse iseloomustab ehk seegi: kui ütlesin, et mängime s e d a l u g u, siis juht parandas mind ja ütles, et mitte seda lugu, vaid teeme ise u u e l o o.

Kuhmos kuulsin umbes kümmet kontserti. Seal esinenud Oleg Kagan ja Natalja Gutman on ikka võrratud meistrid, nemad ja Pascal Devoyon olid klassikalise muusika poolest tugevaimad. Viimased esinemised augusti algul olid Kouvolas ja Lappeenrantas, kus osalesime uute kontserdisaalide avapidustustel ning Helsingis, Temppeliaukio kirikus. See kontsert kujunes nagu mingiks pidulikuks lõppakordiks, mille meeleolu oli kordumatu. Niisugune kontakt publikuga on see, mis annab jõudu, mis rahustab, mis kinnitab käidud teed.

Lõpuks kuulsin veel «Blockflöten Ensemble'it» Viinist, mis oma instrumentaariumi ja esitusmaneeri poolest oli äärmiselt huvipakkuv.

Helsingisse jäin kauemaks, sest töötasin mõnda aega Sibeliuse Akadeemias, kust tõin palju materjali. Repertuaari hankimine on pidev töö. Vanamuusikaga ei ole nii, et kasutad üht nooti, mis 10—20 aastat tagasi ilmunud. Peab olema pidevalt kursis, mida originaalkäsikirjadega töötavad muusikateadlased ühest või teisest teosest uut pakuvad.

INTERPREEDILOOD

HENDRIK KRUMM

3. septembril, mil «Estonia» ooperitrupp andis teatri uue hooaja avaõhtu, laulis Verdi ooperis «Luisa Miller» ka oma hooaja lahti NSV Liidu rahvakunstnik **HENDRIK KRUMM.**

■ Kas oli loominguliselt ergutav pärast puhkust taas alustada oma ühe meeldivama osaga?

Kindlasti. Kümmekond viimast aastat pole ükski uus ooperiosa mulle nii palju rahuldust pakkunud kui Rodolfo, mis on huvitavamaid ja minule ilmselt ka sobivamaid. «Luisa Milleri» iga etenduse järel on hea ja õnnis tunne: oled endast suutnud rohkem anda kui tavaliselt, end välja mängida, tühjemaks laulda. Muidugi pakuvad endistviisi palju Rodolfo «Boheemis», Manrico «Trubaduuris» (seda osa olen kõige rohkem ka külalisetendustel laulnud) ja Foresto «Attilas». Eelmisest hooajast meenubki üks «Attila» etendus: ootamatult, nädalase kohanemise ja mõne prooviga juhatas ooperiõhtut toredasti nooruke Jüri Alperten, pannes lõpptulemusena orkestri ja koori üllatavalt kenasti «laulma». Teatrit ei tee ju ainuüksi tiitlitega solistid või hästi paika pandud koor, s. t. pole sugugi tähtsusetu, kes on dirigendipuldis. Arvan, et võime üsna õnnelikud olla ja julgemini tulevikku vaadata juba ainuüksi selle tõttu, et kõik meie teatri dirigendid on noored, võimekad ja suutlikud.

■ Mida eelmisest hooajast veel meenutada?

«Estonia» külalisetendusi Moskva Suures Teatris, kus tegin kaasa ooperites «Rügemendi tütar» ja «Attila». Kõik meie noored ja «vanad» solistid ütlesid nii ise Suure Teatri laval esinedes kui teisi saalist kuulates: vaat kuidas meie lauljad ikka kõlavad!... Ei saa maha suruda kahetsustunnet, et oma majas peame laulma nii kehvades oludes. Kas jõuame kord ometi tõsise nõuni ja sealt tegudeni, et «Estonia» teatrisaali akustikat parandada? Kulutused selleks ei tohiks olla suured. Aga «pill, millel mängime», ei vasta küll kuidagi meie aja ja tehnika võimalustele. Samas ei tahaks varjata ka lootusrikast tunnet, mida tekitas rõõmusõnum teatri juhtkonnalt, et «Estonia» lavamõõdetega proovisaali ehitusprojekt on kinnitatud.

Teatritööst väljastpoolt meenutaksin põnevat ülesannet koos solistide Urve Tautsi ja Mati Palmiga Stravinski «Kuningas Oidipuses» ning selle minu arvates õnnestunud ettekannet «Estonia» kontserdisaalis Stravinski 100. sünniaastapäeva puhul. Kahjuks jäi suure loomingulise pingutuse vili jällegi vaid ainukordseks. Stravinski aastal, mil soovijaid ja huvilisi kui palju, langesid ühel või teisel põhjusel ära kavandatud kordusettekanded Tartus ja Leningradis. Sisukas ettevalmistustöö realiseerus nii vaid üheks etteasteks: oleme justnagu nii rikkad, et võime õnnestunud asja sinnapaika jätta. Ooperit seevastu etendatakse teatris ju tavaliselt 30—100 korda...

Sain valmis ka uue soolokava, mille üks osa koosneb meil vähetuntud hispaania lauludest (vana klassika ja Joaquin Turina, kelle sünnist möödus tänavu samuti 100 aastat) ning teine osa itaalia aariatest. Kandsin selle kord ette Tallinnas, Tartus ei pidanud Filharmoonia säärast kava aga otstarbekaks laulda. Siiski kuulati seda õhtut meeleldi Moskvas Tšaikovski saalis ja Leningradi Filharmoonia väikeses saalis, kus mu klaveripartneriks oli teenekas Frieda Bernstein (Tallinnas Ivo Sillamaa). Sama kava, lisaks Tšaikovski ja Rahmaninov, laulsin V. I. Lenini nime kandval festivalil Volgamaa linnades aprillikuus. Kontserteesinemisi oli mul hooaja jooksul veel festivalil «Valgevene sügis» Minskis, Sverdlovskis, osalesin solistina ka NSV Liidu moodustamise 60. aastapäevale pühendatud sümfooniakontsertidel Moskva Riiklikus Keskkontserdisaalis ja Ametiühingute Maja sammassaalis, kõrvuti Margarita Voitesega festivali «Moskva tähed» lõppkontserdil jne. Ooperiõhtuil olin külalissolistiks Leningradi Kirovi teatris («Lucia di Lammermoor» ja «Rigoletto»), Minskis («Trubaduur»), Sverdlovskis («Rigoletto»).

Huvitavaks kujunes ka muusikareis Tšehhoslovakkiasse Banska Bystricasse juulikuus, sealsetele IX «Zvoleni lossimängudele». Olin kutsutud festivali lõpetuseks laulma Verdi «Maskiballis», kus esitasin Riccardo osa, itaalia keeles. Enne oli Slovaki Rahvusooper näiteks toonud festivalile «Lucia di Lammermoori», České Budějovice teater «Võluflöödi», kohalik trupp etendanud Gounod' «Fausti». Viimane, J. G. Tajovsky nime kandva teatri ooperikollektiiv andiski koos kolme külalissolistiga lossipidustuste lõpuetenduse, «Maskiballi» Renato osas USA suurepärane bariton, praegu Londoni Kuninglikus Ooperis ja Pariisi Ooperis esinev Neil Jenkins, Amelia osas Sofia Ooperi primadonna, võimsa häälega Rumjana Mašdakova, dirigeeris Miroslav Šmid. Lossi sisehõu oli võluv, väga hea akustikaga, ka ilm soosis vabaõhupidustuste viimast etendust. Meeldivalt ilusa tooni, pehme tasakaalustatusega mängis kohaliku teatri orkester.

■ Mida tõotab uus hooaeg?

Praegu käivad «Carmeni» proovid esietenduseks oktoobrikuu keskel. Lavastab Arne Mikk ja tundub, et sama hea kui lavastus tuleb ka Eldor Renteri otstarbekohane lavakujundus: laval on palju ruumi. Dirigeerib Eri Klas, assistendiks J. Alperten. Laulsime koos Urve Tautsiga «Carmenit» (tema nimiosas, mina don José partiid nagu nüüdki) esimest korda juba 1963. aastal. Nüüd on probleem selles, kuidas osa uut moodi, paremini teha. Peaosas on selles lavastuses aga ka uusi partnereid — Leili Tammel ja Marika Eensalu. Seejärel ootab juba Jeniku osa Smetana «Müüdud mõrsjas». N.-ö. kahe osa vahel on aga mitmeid esinemisi meie kirjanduse ja kunsti päevade programmis oktoobrikuus Kasahhi NSV-s. Don José tahaks ära õppida ka prantsuse keeles, et seda laulda mõnelgi külalislaval (kutsed Armeeniasse ja Gruusiasse on juba olemas). Samas keeles ootab ees veel üks huvitav töö: Filharmoonia on oma uue hooaja abonementi pannud Berliozi dramaatilise legendi «Fausti needmine» ettekande, milles minul Fausti ja Urve Tautsil Margarethe partii. Seda partiid olen kord siiski juba esitanud, rahvusvahelises solistide koosseisus Helsingis 1968. aastal.

Huviga ootan otsest tööd «Müüdud mõrsjaga», sest seda on lavastama kutsutud Ago-Endrik Kerge. See on osa meie ooperitrupi esmakohtumine temaga, uue lavastajaga on töö aga alati põnev ning sellest saab kindlasti palju kasulikkur ka endale.

Lisagem lõpetuseks, et käesolev lauluaasta «Estonias» on Hendrik Krummile omamoodi juubelihõnguline: 25 aastat tagasi, hilissügisel 1957 tuli ta meie esindusteatri publiku ette esimese «oma» osaga, Nathanaelina Offenbachi «Hoffmanni lugudes». Jõudu ja säravaid kõrgeid re-sid kogu uueks hooajaks!

Kirja pannud PRIIT KUUSK

RAIMUND KULL

3. X 1882—10. X 1942

Kontserdieelne ootus. «Kõik vaikisid, kui dirigent ilmus oma pulti hästiistuvas frakis, valge kunstnikulips lehvis nüüd ta lõua all musta asemel. Tugev aplaus tervitas teda. Nurgeline ja järsk kummardus lennutas ta otsaesisele punase juukseloki, mille ta nõtke käega tagasi heitis. Ta paistis estraadil veelgi suuremana, kui ta oli. Tore on ta, tore...» mõtiskles elukaaslane Liina Reiman.

R. Kulli imposantne kuju oli rahva hulgas populaarne. Püstipäine, sirge rühiga, optimistlik, lopsakas-humoorika ütlemisviisiga, energiline ja kõikjale jõudev, võis ta kaasaegsetele mõjuda inimesena, kellel kõik laabub libedalt ja muretult. Kuid tundes-teades pisutki meie sajandialguse kiratsevat muusikaelu, mõistame, et muusiku elu oli libedusest ja muretusest kaugel.

Pärast 1906. a. Peterburi konservatooriumi tromboonieriala lõpetamist tegutses R. Kull Peterburis, Kaasanis ja Rostovis nii sümfooniaorkestri dirigendi kui ka orkestrandina.

Kui 1912. a. 30-aastane Kull «Estonia» muusikajuhiks kutsuti, nentis ta rahuloluga, et eelnenud dirigendi- ja eriti pillimehekogemused kuluvad marjaks ära.

Tolle aja Tallinnas oli professionaalsete muusikute pere väike. Suurem osa pealinna muusikaelu korraldavast tööst, eriti 1912.—1920. aastail lasus R. Kulli ja A. Topmani õlul. Vastne «Estonia» peadirigent on ise ennast humoorikalt nimetanud «sõnnikuks sel pinnal, kust tulevased põlved korjavad saaki». Mõte on kullilikult vürtsikas, ent järelkasv neile kahele oli tõesti korralik. Oige pea sümboliseerisid Tallinna muusikaelu juba A. Kapp, A. Krull, J. Aavik, hiljem V. Nerep, O. Roots, P. Nigula jt.

«Estonias» ootas R. Kulli söötis maa. Senised, A. Wirkhausi ja O. Hermanni juhatatud kergekaalulised laulumängud ei rahuldanud teda. Ta asus organiseerima sümfooniaorkestrit, korraldama rahvakontserte, et arendada publiku muusikalist maitset, kes oli lasknud end paitada magusatel meelelahutuslikel lugudel. Rahvakontserte, ka tasuta, korraldati Rannaväravamäel, hiljem «Estonia» kontserdisaalis. Sümfooniliste lühivormide kõrval kanti ette eesti, saksa, prantsuse, vene jt. heliloojate sümfooniaid. Õnnestumised ja ebaõnnestumised vaheldusid. Kuid vaatamata orkestri ebapüsivale koosseisule, pillimeeste erinevale ettevalmistusele, 1920. aastate majanduslikele raskustele ja üsna pessimistlikule muusikaavalikkusele, jõudis R. Kull koguni käia oma orkestriga muusikalist külakosti pakkumas Budapestis, Riias, Varssavis, Prahas ja Strasbourg'is, kus klassikute loomingu kõrval lasti kõlada ka eesti heliloojate teostel. Enim soositud olid H. Elleri «Koit», «Ööhüüded», A. Kapi «Sümfooniline prelüüd» jt.

Operett jäi «Estoniasse» valitsema veel tükiks ajaks. Žanr tagas arvuka kuulajaskonna, mis omakorda aitas täita teatri finantsplaani. R. Kull juhatas umbes 80 laulumängu ja operetti,

millest õnnestunumad olid: I. Kálmáni «Bajadeer», «Montmartre'i kannike», L. Falli «Madame Pompadour», P. Abrahámi «Havai lill», «Viktooria ja tema husaar» ning «Savoy ball», J. Offenbachi «Orfeus põrgus», F. Lehári «Lõbus lesk» jt.

Ta oli ka esimene ja ainus sõjaeelne balletidirigent. Esimese tantsuetendusena valmis 1913. a. N. Smirnova «Ünenägu kujuraiuja töötoas». 1937. a. toimus «Estonia» balleti külaskäik Soome Rahvusteatrisse Helsingis, kus teiste kõrval hinnati väga kõrgelt ka R. Kulli dirigenditööd P. Tšaikovski «Pähklipureja», R. Nielseni «Lakšmi», R. Drigo «Flora ärkamise» ja divertismentide ettekandmisel. R. Kulli mõtted pöördusid ikka sagedamini ooperi poole. Esimese kogemuse tõi K. Leoncavallo «Pajatsid». Edu oli visa tulema. Küll kimbutas solistide nappus, küll mitmed muud põhjused.

Tallinna ainus sümfooniaorkester pidi mängima sümfoonia- ja rahvakontsertidel, ooperis ja operetis, kasiinos. Ülemäära suur kohustuste koorem põhjustas tööstiili, kus «kitsastest oludest tingitud energia pillamine ja enesekillustamine... panid libisema piki pealispinda ning seda esijoones viimistluse arvel».

Selles, et 1923/24. a. hooajal oli ooperietendusi rohkem kui operette ja 1929/30. a. hooajal ületas ooper opereti nii etenduste kui ka külastajate arvu poolest, olid suured teened ka R. Kullil. Tema juhatatud ooperite arv ulatus üle 40. Õnnestunumad: J. Meyerbeeri «Hugenotid», R. Wagneri «Lendav hollandlane», «Lohengrin», Ch. Gounod' «Romeo ja Julia», L. Delibes' «Lakmé», M. Mussorgski «Boriss Godunov», A. Dargomõžski «Näkineid», J. Offenbachi «Hoffmanni lood», A. Mozarti «Võluflööt», S. Moniuszko «Halka», B. Smetana «Müüdud mõrsja» jt.

Eesti muusikasündmusteks kujunesid E. Aava «Vikerlaste», A. Lemba «Kalmuneiu», «Armastuse ja surma» ning A. Vedro «Kaupo» etendused R. Kulli juhatusel.

Arvustused märkisid üha enam dirigendi süvenemisoskust heliteoste olemusse, orkestri kõlavust, temperamentselt-kaasakiskuvat juhatamisviisi, kindlust solistide saatmisel, lava- ja orkestrivahelise kontakti hoidmise oskust.

Head tulemused ooperite ettevalmistamisel sujusid koostöös peamiselt lavastajate A. Sälliku, H. Kompuse, E. Uuli jt.

Kogu selle töö kõrvalt juhatas R. Kull 1918.—1927. a. puhkpilliorkestrit, oli 1929. a. alates Tallinna konservatooriumi tromboonieriala õppejõud ja 1934.—1939. a. Ringhäälingu sümfooniaorkestri dirigent, osales IX, X ja XI üldlaulupeos puhkpilliorkestrite üldjuhina. Tiivustatuna viimati nimetatud sündmustest ja vastukaaluks ikka puhkpillimuusika repertuaaris valitsevale saksa päritoluga kergesisulisele muusikale, asus ta ise looma eesti puhkpillimuusikat. Erilise populaarsuse on tänapäevani säilitanud R. Kulli marss «Kodumaa».

R. Kull tegutses «Estonias» 30 aastat aktiivse muusikajuhina. Tema 25 aasta tööd ja muusikalist tegevust tähistati B. Smetana «Müüdud mõrsja» etendusega. Sel suure pidulikkusega pühitsetud päeval võis Kull jätta tavapärase leebe iroonia ja täie rahuldusega hoomata kogu teatrikollektiivi, rohkete külaliste ja saalitäie rahva jäägitut poolehoidu. Austati dirigenti, kes esimesena õpetas kodulinlasi armastama tõsist muusikat, kes moodustas ja kasvatas tugeva professionaalse sümfooniaorkestri, tegi kuulajatele opereti kõrval omaseks ka ooperi ja balleti, innustas noori lavajõude ning kes läbis kogu teatrirahvaga pika ja vaevarikka tee asjaarmastajalikest lavatükkidest Wagneri «Tristani ja Isoldeni».

See kõik on väärtus, mis sunnib R. Kulli meenutama ka tänapäeval.

ANNELI ENNET

Õnnitleme!

LEO VENE,
teenekas kultuuriloolane, kunstikollektsionäär. Sai 30. septembril 80-aastaseks.

KARIN KULL,
PI «Kommunaalprojekti» arhitekt. Sai 30. septembril 60-aastaseks.

EBBA KIRIKAL-PARVISTE,
lasteraamatute illustraator. Saab 4. oktoobril 60-aastaseks.

LII KARI,
RPI «Eesti Maaehitusprojekti» arhitekt. Sai 28. septembril 50-aastaseks.

Estica

■ Petroskoi ajaleht «Neuvosto-Karjala» avaldas oma 106. numbris Eha Lättemäe 60. sünnipäeva puhul Tuula Vaahtera sulest lühiülevaate luuletaja loomingulisest teest ja ta uusimast luulekogust «Elulugu». Samast kogust on kirjutisele lisatud kaks luuletust.

■ Läti Nõukogude Kirjanike Liidu ajakiri «Karogs» avaldas oma septembrinumbris G. Godiņši kirjutise, milles valgustatakse J. V. Jannseni ajakirjanduslikku tegevust seoses «Perno Postimehe» ilmuma hakkamise 125. aastapäevaga.

MEIE LUGEJAILE!

«Sirbi ja Vasara» järgmine number ilmub neljapäeval, 7. oktoobril.

AUTASUSTAMISI

● Kauaaegse viljaka ideelise kasvatustöö eest pälvis Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirja rühm parimaid propagandiste, sealhulgas Valga Raudteesõlme tehnilise raamatukogu juhataja Galina B a b i t š, Paide rajooni Seidla Külaraamatukogu vanemraamatukoguhoidja Valve K a n t e r ja Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi üldmaalikateedri juhataja, Eesti NSV teeneline kunstitegelane professor Oskar R a u n a m.

● Eesti NSV Kultuuriministeeriumi aukirja pälvisid:

— seitsmekümnenda sünnipäeva puhul ja pikaajalise kohusetruu töö eest Rapla rajooni Velise Kultuurimaja juhataja Elmar T o o t s;

— kauaaegse töö eest muuseumis ning kuuekümnenda sünnipäeva puhul Elva Koduloomuuseumi direktor Kaljola K i r t;

— seoses 50-aastase kohusetruu teatritööga Eesti NSV Riikliku Vene Draamateatri vanemadministraator Nikolai K u v a j e v.

VENEETSIA FILMIFESTIVALI AUHINNAD

Veneetsia filmifestivalid kuuluvad suurimate ja esinduslikumate filmiülevaatuste hulka, mis juba ammu on kätte võitnud kindla koha rahvusvahelises kultuurielus. Üldsuse suurest tähelepanust Veneetsia filmifestivalidele kõneleb seegi, et äsja lõppenud festivalile olid akrediteeritud 1449 ajakirjanikku 86 riigist. Tänavu sai Veneetsia filmifestivalide traditsioon 50-aastaseks.

Nüüd on juubelifestival Palazzo del Cinema saalides lõppenud ja autasud parimatele välja jagatud. Festivali žürii, kuhu kuulusid Marcel Carné (Pr.), Luis García Berlanga (Hisp.), Mario Monicelli, Gillo Pontecorvo ja Valerio Zurlini (It.), Satyajit Ray (India) ja Andrei Tarkovski (NSVL), andis festivali peaauhinna «Kuldse lõvi» parima konkursifilmi «Asjade seis» eest Lääne-Saksa režissöörile Wim Wendersile. Edukaks kujunes festival ka nõukogude kinematograafiale. «Eduka artistliku ja professionaalse koostöö eest» sai «Kuldse lõvi» Nõukogude režissööri J. Raizmani film «Eraelu», mille peaosas Mihhail Uljanov. Lisaks sellele sai Filmikriitikute Rahvusvahelise Föderatsiooni eripreemia E. Klimovi «Agoonia».

«Kuldse lõvi» auhinda parima režissööridebüüdi eest jagasid hollandlane De Orlou Zenke («Vee maitse») ja itaallane Luciano Ogorizio («Chopin»).

«Kuldse fööniksi» auhinnad parima nais- ja meesrolli eest said Beatrice Roman osatäitmise eest E. Romeri filmis «Suurepärane abielu» ja Robert Powell rolli eest Krzysztof Zanussi filmis «Imperatiiv». Ka Itaalia Filmikriitikute Rahvuslik Ametiühing premeeris parimaid osatäitjaid. Parima naisnäitleja preemia sai Susan Sarandon Rootsi filmist «Torm», parimaks meesnäitlejaks tunnistati Max von Sidow USA filmist «Kotkalend».

Käesoleval festivalil jagati ka kolmteist «Kuldse lõvi» auhinda väljapaistva panuse eest maailma filmikunsti arendamisse. Laureaatide hulgas on Nõukogude režissöör Sergei Jutkevitš, Satyajit Ray (India), Akira Kurosawa (Jaapan), Cesare Zavattini (Itaalia), Alexander Kluge (SFV), Marcel Carné ja Jean Luc Godard (Prantsusmaa), Luis Buñuel (Hispaania).

Üldise heakskiiduga võtsid festivalist osavõtjad ja külalised vastu tuntud Itaalia stsenaristi, kirjaniku ja poeedi Cesare Zavattini ettepaneku pühendada 1983. aasta Veneetsia filmifestival rahu teemale.

Looduskaitsealaste lauamängude võistlus

Eesti Looduskaitse Selts ja Eesti NSV Loodusesõprade Maja korraldavad ülevabariigilise looduskaitseteemaliste lauamängude võistluse, mis seeriatootmise kaudu levitatuna teeniksid nüüdisaegse looduskaitsehariduse huve. Võistlusele esitatavad mängud peavad tutvustama eelkooli- ja koolieallistele lastele (ka täiskasvanuile) loodust, elu looduses ja looduskaitse põhimõtteid: õpetama neid nägema loodust kui tervikut, kus kõikide osade vahel valitsevad kindlad seosed ja suhted, mille olemust on vaja tunda ja arvestada igapäevases tegevuses. Mängud peavad lähendama lapsi loodusele, õpetama neid seda hindama ja hoidma.

Osaleda võivad lapsed ja täiskasvanud nii individuaalselt kui ka kollektiivselt.

Mängude eeskujuks võib võtta loto, kaartide, doomino, viktoriini, kuubikute, elektriliste mängude vms. põhimõtted. Lahendused võivad tugineda plastmasside, puu, metalli, papi või muu materjali kasutamisele. Tööd võib esitada valmismängudena, makettide või kavandite, jooniste ja kirjeldustena. Tööle lisada ümbrik märgusõnaga, ümbrikus avaldada oma ees- ja perekonnanimi, sünniaasta, töö-(õpi-)koht, amet, aadress ja telefon.

Tööde hindamisel arvestab korraldajate moodustatav žürii mängude vastavust looduse tundmaõppimise ja looduskaitse põhimõtetele, nende informatiivsust, emotsionaalsust, kujundlikkust, eakohasust ja tehnoloogilist lahendatavust. Laste ja täiskasvanute töid hinnatakse eraldi.

Parimate mängude autoreid premeeritakse väärtuslike loodusе- ja looduskaitseteemaliste kunstiteostega ning võimaluse korral antakse esiletõstetud tööd seeriatootmisse. Huvitavamaid töid eksponeeritakse vabariiklikul näitusel.

Palume mängud esitada (saata) hiljemalt 15. veebruariks 1983. a. aadressil: 200 001 Tallinn, Tatari 15, Eesti Looduskaitse Seltsi Tallinna osakond. Täiendavat informatsiooni saab samal aadressil telefonil 44 04 71.

Eesti NSV Looduskaitse Selts
Eesti NSV Loodusesõprade Maja

RAT «ESTONIA»

Reedel, 1. X kl. 19 reserveeritud etendus; laup., 2. X kl. 19 **«Eesti ballaadid»**; pühap., 3. X kl. 12 **«Pipi Pikksukk»**, kl. 19 **«Luisa Miller»**; esmasp., 4. X kl. 19 **«Savoy ball»**; kolmap., 6. X kl. 19 **«Kihlus kloostris»**; neljap., 7. X kl. 19 **«Savoy ball»**; laup., 9. X kl. 19 **«Giselle»**; pühap., 10. X kl. 19 **«Traviata»**.

V. KINGISSEPA NIM. TRA DRAAMATEATER

Reedel, 1. X kl. 19 **«Pöördtoolitund»** (väikeses saalis); laup., 2. X kl. 19 **«Tuulte pöörises»** (väikeses saalis); esmasp., 4. X kl. 19 **«Polkovniku lesk»** (Vene Draamateatris); kolmap., 6. X kl. 19 **«Vedelvorst»** (väikeses saalis); laup., 9. X kl. 19 **«Viru laulik ja Koidula»** (väikeses saalis).

EESTI NSV RIIKLIK NOORSOOTEATER

Etendused väikeses saalis Lai t. 23

Reedel, 1. X kl. 20 **«Neli aastaaega»**; laup., 2. X kl. 20 **«Löö laulu, vastas jumal, löö laulu, väike mees»**; esmasp., 4. X kl. 20 **«Neli aastaaega»**; teisip., 5. X kl. 20 **«Neli aastaaega»**; kolmap., 6. X kl. 20 **«Rästiku pihtimus»**; reedel, 8. X kl. 20 **«Löö laulu, vastas jumal, löö laulu, väike mees»**.

«VANALINNA STUUDIO»

Raekoja plats 14

Laup., 2. X kl. 19.30 **«Ikka veel Püha Susanna ehk noorpaaride kool»**; pühap., 3. X kl. 12 **«Ikka veel Püha Susanna ehk noorpaaride kool»**, kl. 19.30 **«Toimik»**.

RAT «VANEMUINE»

TEATRISAALIS: reedel, 1. X kl. 19 **«Metsise pesa»**; laup., 2. X kl. 19 **«Tõde ja õigus»**; pühap., 3. X kl. 12 **«Punamütsike»**, kl. 19 **«Südamevalu»**; esmasp., 4. X kl. 19 **«Härra Puntila ja tema sulane Matti»**; kolmap., 6. X kl. 19 **«Pickwick-klubi»**; neljap., 7. X kl. 19 **«Jegor Bulõtšov ja teised»**; reedel, 8. X kl. 19 **«Sevilla habemeajaja»**; laup., 9. X kl. 19 **«Ülem-Austria»**; pühap., 10. X kl. 12 **«Punamütsike»**, kl. 19 **«Metsise pesa»**.

KONTSERDISAALIS: laup., 2. X kl. 19.30 **«Mimeskid»**; reedel, 8. X kl. 19.30 **«Unetuma laul»**; pühap., 10. X kl. 19.30 **«Silva»**.

RÕDUSAALIS: laup., 9. X kl. 20 **«Kadunud isa»**.

KÜLALISETENDUSED: kolmap., 6. X kl. 14 ja kl. 18 **«Punamütsike»** Viljandi Draamateatris «Ugala».

VILJANDI DRAAMATEATER «UGALA»

Laup., 2. X kl. 19 **«Pühak ja patune»**; pühap., 3. X kl. 12 **«Puhh ja Pusad. Teised ka»**, kl. 19 **«Liblikas ja peegel»**; esmasp., 4. X kl. 19.30 **«Jane Eyre»**; teisip., 5. X kl. 19.30 **«Suveõhtu valss»**.

RAKVERE TEATER

Pühap., 3. X kl. 19 **«Kas kõik jääb, nagu oli»** (Kohtla-Järve V. Kingissepa nim. Kultuurimajas), kl. 20 **«Armastuse ja juhuse mäng»** (Koeru kultuurimajas); esmasp., 4. X kl. 20 **«Kas kõik jääb, nagu oli»** (Põltsamaa kultuurimajas); teisip., 5. X kl. 20 **«Isa»** (Narva-Jõesuu sanatooriumi klubis).

RAADIOTEATER

Laup., 2. X kl. 15 I pr. **«Juudit»**, kuuldemäng A. H. Tammsaare näidendist; pühap., 3. X kl. 15 I pr. kuuldemäng lastele — **«Vaene rüütel»** (esietendus); neljap., 7. X kl. 19.40 **«Ööbikute öö»**, kuuldemäng V. Ježovi näidendist (esietendus).

V. I. LENINI NIM. TALLINNA KULTUURI- JA SPORDIPALEE JÄÄHALL

Laup., 2. X kl. 15 ja kl. 19.30, pühap., 3. X kl. 15 ja kl. 19.30, teisip., 5. X kl. 19.30, kolmap., 6. X kl. 19.30, neljap., 7. X kl. 15 ja kl. 19.30, reedel, 8. X kl. 19.30 **Leningradi Riikliku Jääballeti etendus «Lumefantaasia»**.

«ESTONIA» KONTSERDISAAL

Reedel, 1. X kl. 19.30 **esineb Odessa sümfooniaorkester**, dirigent G. Gotsiridze, solist N. Gutman (tšello), kavas Skorik — Karpaatia kontsert, Saint-Saëns — Tšellokontsert, Šostakovitš — Sümfoonia nr. 10; laup., 2. X kl. 19.30 **Natalia Gutmani tšellоõhtu**, kavas R. Strauss, Schumann, Prokofjev, klaveril Irina Suhharebskaja; pühap., 3. X kl. 19.30 esineb **Gunnar Graps ja «Magnetic Band»**; teisip., 5. X kl. 19.30 **«Vanalinna Stuudio» etendus «Ei mingit kahtlust»** (viimaseid kordi); neljap., 7. X kl. 19.30 laulab **Lilia Rejes** (sopran, Filipiinid), klaveril Vadim Prohhorov, kavas Mozart, Bellini, Rossini, Turina jt.

RAEKOJA SAAL

Laup., 2. X kl. 19.30 **rahvusvahelisele muusikapäevale pühendatud kontsert.** Esineb RAT «Estonia» kammerorkester; dirigent — ENSV rahvakunstnik Eri Klas, solist — ENSV rahvakunstnik Teo Maiste, kavas L. Sumera, J. Rääts, I. Stravinski, D. Šostakovitš.

A. H. TAMMSAARE MAJAMUUSEUM

Kadriorus, Koidula 12-a

Prantsuse fotonäitus **«Brest Atlandi kaldal»**. Piltpostkaardinäitus **«Mööda Prantsusmaad»**.

E. VILDE MEMORIAALMUUSEUM

Kadriorus, Roheline aas 3

Eksponeeritud kirjaniku viimane korter ühes püsinäitusega tema elust ja loomingust.

NÄITUSESAALID

KUNSTIMUUSEUM: näitused **«Eesti kunst»**, **«Vanad meistrid»**, **«Nõukogude Eesti maal»**, **Agaate Veeberi graafika.** Teisipäeval suletud.

3. X kl. 16 on Kadrioru Kunstimuuseumis sarja «Portreekunst läbi sajandite» esimene loeng **«Portreekunst Vana-Egiptuses»**. Lektor Ede Nõmberg.

KUNSTIHOONE: Läti NSV rahvakunstniku **Peteris Upitise** ja Läti NSV teenelise kunstniku **Aleksander Dembo graafika.** Teisipäeval suletud.

KUNSTISALONG: **Erika Haggi skulptuurid.** Teisipäeval suletud.

RAEMUUSEUM: näitus **«Muuseum miniatuuris»**.

TARBEKUNSTIMUUSEUM: **Eesti tarbekunst. Adamson-Ericu tarbekunst.** Esmaspäeval ja teisipäeval suletud.

KIEK IN DE KÖK: **Jaan Rõõmuse fotonäitus. Kohtla-Järve fotoklubi «Viru» näitus.**

TARTU KUNSTIMUUSEUM: näitus **«Tartu Riiklik Ülikool kunstis»**.

TARTU KUNSTNIKE MAJA: näitus **«Tartu Riiklik Ülikool kunstis»**.

KOHTLA-JÄRVE FILIAAL: **Nõukogude Eesti tarbekunst.**

KIRJANIKE LIIDUS

Teisipäeval, 28. septembril toimus Eesti NSV Kirjanike Liidu parteialgorganisatsiooni koosolek, kus olid kõne all patriootilise ja internatsionaalse kasvatustöö küsimused ning kirjanike osa selles töös. Ettekandega esines Lembit Remmelgas. Koosolek kiitis heaks pikaajalise tööplaani eesti kirjanike internatsionaalsete suhete arendamiseks.

*

Slovakkia teadlaste turismigrupiga Eestis viibinud Bratislava ülikooli slavistika professor ja tõlkija Ivan Slimák külastas ENSV Kirjanike Liitu. Lepiti kokku tema juhendamisel Bratislava ülikoolis eesti keelt õppinud kahe noore tõlkija Eestis stažeerimise suhtes.

*

Kirjanike Majas võeti vastu Soome 90-liikmeline kirjastajate rühm. Kirjastuskomitee peatoimetaja F. Soha ja kirjanikud jutustasid külalistele kirjastustegevusest Eesti NSV-s. Toimus huvitav ja kasulik vestlus, milles grupi juht Matti Suurpää tunnistas, et eestlased on soome kirjanduse tõlkimisel nendest kaugel ees, ja lubas senisest hoogsamalt propageerida eesti kirjanduse tõlkimist Soomes.

TEATRIÜHINGUS

Eesti NSV Teatriühingus käisid külas Tallinnas nukuteatrite festivalil viibinud teatriühingute esindajad. VTO ja UNIMA tegevusest rääkis pikemalt UNIMA Nõukogude keskuse vastutav sekretär I. Žarovtseva.

*

Eesti NSV Teatriühingus oli külas Moskva Näitlejate Maja direktor A. Eskin. Kooskõlastati ühiste ürituste plaan ja lepiti kokku korraldada Anu Kaalu ja Heino Mandri loomingulised õhtud Moskvas.

FILMIUUDISEID

Ernest Hemingway lapselapsed Muriel ja Margot on mõlemad filminäitlejad. Pärast Woody Alleni filmi «Manhattan» mängib Muriel Hemingway režissöör Peter Bogdanovichi filmis, milles käsitletakse ühe näitlejatari traagilist saatust. Filmis on tegev ka Audrey Hepburn.

Margot on pärast kolme filmirolli teatanud, et Hollywoodi tahte automaadiks muutumisele eelistab ta jääda iseeneseks. Ta plaanitseb teha dokumentaalfilmi, mis oleks pühendatud vanaisale. Sellega seoses tahab ta läbi käia kõik paigad, kus maailmakuulus kirjanik kunagi on viibinud.

*

Inglise režissöör Tony Palmer teeb Richard Wagneri 100. surma-aastapäevaks (1883. a.) filmi suurest saksa heliloojast. Osa võtteid on tehtud Ungaris, Austrias ja Šveitsis ning Veneetsias, kus helilooja veetis oma viimased elupäevad. Wagnerit kehastab Richard Burton, tema abikaasat Vanessa Redgrave. Kaasa mängivad ka Laurence Olivier ja Franco Nero.

«Vanalinna Stuudio»

LÕPETAB M. ŽVANETSKI—P. AIMLA ESTRAADINÄIDENDI

«EI MINGIT KAHTLUST» MÄNGIMISE.

Viimased etendused on 5., 13. ja 27. oktoobril kell 19.30 «Estonia» kontserdisaalis.

Piletid müügil 7 päeva enne etendust Filharmoonia kassas. Informatsioon tel. 448 408 esmaspäevast kolmapäevani kella 10—12.

In memoriam

20. septembril varises Tallinnas manalasse **HERMAN EVERT,** eakas kirjastustöötaja ja kultuuritegelane.

Herman Evert sündis 20. veebruaril 1898. aastal Viljandimaal. Tema haridustee algas 1904. aastal Suure-Kõpu valla Metsküla koolis. Pärast Tartu reaalkooli lõpetamist õppis H. Evert Riia Polütehnilise Instituudi kommertsosakonnas ja hiljem Tartu ülikooli majandusteaduskonnas, mille lõpetas 1931. aastal.

H. Everti kõige olulisem töölõik on seotud Tartuga — aastail 1924—1940 oli ta Eesti Kirjanduse Seltsi büroo juhataja ning juhtis seltsi kirjastust. Tänu H. Everti energiale kujunes väikesest ja majanduslikes raskustes vaevlevast kirjastusest arvestatav kirjastus, mis avaldas rohkesti väärtuslikku tõlkekirjandust, algupärandeid, populaarteaduslikke sarju. Ta oli ka 1937. aastal üks Eesti Kirjastuste Liidu asutajaid ja selle sekretär.

1940. aasta sügisel osales ta Eesti NSV Riikliku Kirjastuskeskuse rajamises ja oli selle administratiiv-majandusosakonna juhataja.

Herman Evert on avaldanud sisutihedaid mälestuskirjutusi A. Saalist, F. Tuglasest, O. Lutsust ja A. H. Tammsaarest. Käsikirja jäid üksikud peatükid ulatuslikumast mälestusteraamatust.

H. Evert võttis aktiivselt osa Emakeele Seltsi ja Tallinna Linnamuuseumi kodu-uurimise ringi tegevusest. Kirjandusloolastele ja raamatuteadlastele on ta jutustanud mälestuskilde paljudest kultuuritegelastest ning faktilist materjali Eesti Kirjanduse Seltsi kohta.

Herman Everti põrm sängitati 25. septembril maamulda Uusnas.

OLI JA ON

● Möödus kaheksakümmend aastat Tallinnas esimeste sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide ja VSDTP Tallinna komitee asutamisest. Sel puhul toimus 29. septembril ülelinnaline teaduslik-praktiline konverents, kus ettekandega «Kaheksakümmend aastat leninlikul teel» esines EKP Keskkomitee büroo liikmekandidaat, partei Tallinna linnakomitee esimene sekretär M. Pedak. Kaasettekanded olid EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi direktorilt, ajal.-dr. professor A. Panksejevilt ja ajal.-kand. D. Rudnevilt. Teaduslik-praktilisest konverentsist võttis osa EKP Keskkomitee sekretär R. Ristlaan.

● NSV Liidu Kultuuriministeerium ja Kultuuriala Töötajate Ametiühing tegid kokkuvõtte üleliidulisest teatritevahelisest sotsialistlikust võistlusest. Tänavuse I poolaasta eduka töö eest pälvis V. Kingissepa nim. TRA Draamateater II preemia.

● 23. septembril toimus Moskvas Tartu Riikliku Ülikooli 350. aastapäevale pühendatud pidulik õhtu. Selle avas üleliidulise ühingu «Teadus» juhatuse esimees akadeemik N. Bassov. Ta tõstis esile ülikooli teeneid teadlaste, kultuuritegelaste ja rahvamajandusspetsialistide ettevalmistamisel, samuti kõrgkoolis kujunenud viljakaid internatsionalistlikke traditsioone. Meie maa ühe vanima kõrgkooli ajaloost ning tema silmapaistvatest teadlastest ja progressiivsetest tegelastest, kes on toonud kuulsust isamaale, kõneles Tartu Riikliku Ülikooli rektor, NSV Liidu Pedagoogika Akadeemia korrespondentliige professor A. Koop.

● 24. septembril lõppesid EKP Keskkomitee Poliitharidusmajas programmide «Maailmaareenil toimuva ideoloogilise võitluse küsimusi» ja «Rahvussuhete arengu küsimusi NSV Liidus» järgi töötavate teoreetiliste seminaride juhatajate kahenädalased kursused. Kursusest osavõtjad kohtusid EKP Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhataja A. Soidlaga. Toimus vestlus ideoloogiatöö aktuaalsetest küsimustest.

● Seoses 20. oktoobril Kasahstanis algavate Eesti NSV kirjanduse ja kunsti päevadega viibisid 22.—29. septembrini Tallinnas ja Tartus Kasahhi Televisiooni loominguline grupp eesotsas Kasahhi NSV Riikliku Tele-Raadiokomitee esimehe asetäitja Kamal Smailoviga. Filmiti Tallinna vanalinnas, Tarbekunstimuuseumis, Lauluväljakul, Heliloojate Liidus, TRÜ peahoones, Teaduslikus Raamatukogus jm. Kasahhi TV-le andis Eesti NSV kirjanduse ja kunsti päevade eel intervjuu EKP Keskkomitee sekretär Rein Ristlaan, oma mõtete ja loominguga astuvad Kasahhi NSV televaatajate ette Gustav Ernesaks, Eugen Kapp, Kaarel Ird, Paul Ariste, Paul Luhtein, Mari Adamson, Vladimir Beekman, Voldemar Kuslap, Kalle Randalu, Tallinna peaarhitekt Jüri Jaama jt.

●EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi erialanõukogu avalikul koosolekul kaitsti doktori- ja kandidaadiväitekirja. Tartu Riikliku Ülikooli NLKP ajaloo kateedri dotsendi, ajal.-kand. Jüri Andi doktoritöö teemaks oli «EKP võitluses töörahva üldde mokraatlike nõudmiste eest aastail 1920—1940», EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi vanemteaduri Juhan Tamme kandidaaditöö teemaks aga «EKP tegevus vabariigi maaparteiorganisatsioonide loomisel ja tugevdamisel sotsialismi ülesehituse ja kindlustamise perioodil (okt. 1944 — 1958. a.)». J. Andi uurimus tunnistati ajaloodoktori ning J. Tamme väitekiri ajalookandidaadi teadusliku kraadi vääriliseks.

● Viljandis sai teoks Soome «Yleisradio» ja Eesti Raadio järjekordne ühissaade «Sävelsilta». Kohal olid Soome «Yleisradio» direktor Juoni Mykkänen ja Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee esimehe asetäitja Paul Jürjo. Kontserdil esines Televisiooni- ja Raadiokomitee estraadiorkester, keda juhatasid Soome Rahvusteatri dirigent Atso Almila ja Eesti NSV rahvakunstnik Peeter Saul. Soomlasi esindasid noored solistid Karita Mattila, Petteri Salomaa, Raimo Sirkia ja altsaksofonist Pekka Savijoki. Meie solistidest olid kaastegevad Leelo Spirka, Mare Jõgeva, Leili Tammel, NSV Liidu rahvakunstnik Tiit Kuusik, Kalju Karask ja Tarmo Sild. Õhtut juhtisid Erkki Toivonen ja Lembit Lauri.

● Täna, algusega kell 11 on Tallinnas, Estonia pst. 7 (V korrus, ETUI saalis) kodu-uurimise toimkondade ja ringide aktivistide seminarnõupidamine. Kodu-uurimise osast Nõukogude vennasrahvaste sõpruse tugevdamisel kõneleb Eesti NSV TA korrespondentliige V. Tarmisto. Kuulatakse E. Maaringu ja A. Kasepalu ettekannet «Rajooni ja linna kodu-uurimise toimkonna osa kodu-uurimistegevuse organiseerimisel», V. Milleri «Kodu-uurimise seos kohalike kultuuri- ja majandusprobleemidega», A. Pärna «Muuseum ja kodu-uurimine», L. Odrese «Kollektiivne töö kodu-uurimises», R. Põdra «Kodu-uurimise propageerimise võimalusi» ja H. Gustavsoni «Kodu-uurimistegevuse psühholoogiast».

● Ülo Tuulik tegi kolmandat korda kaasa teaduslaeva «Aju-Dag» ekspeditsiooni. Seekord käidi kuuajalisel teadusekspeditsioonil Läänemerel.

● 24.—30. septembrini toimus Armeenia NSV pealinnas Jerevanis NSV Liidu moodustamise 60. aastapäevale pühendatud eesti raamatu näitus. Näituse avamiseks sõitis kohale meie kirjastajate ja polügrafistide delegatsioon eesotsas Eesti NSV Kirjastuskomitee esimehe L. Kaigiga. Eksponeeriti 600 trükist viimaste aastate toodangust.

● 27. septembril esines raamatuklubis «Tõru» ettekandega leedu rahva ja kultuuri ajaloost Vilniuse raamatuklubi «Mažvydas» asepresident, ajaloolane Romualdas Šaluga.

● Eesti NSV Varumisministeeriumi raamatusõprade algorganisatsioon korraldas ekskursiooni Toilasse. Eesti-vene kirjandussuhete kohta andis teekonnal seletusi kirjandusloolane Juri Šumakov. Viibiti F. Tuglase, J. Semperi, J. Vares-Barbaruse, I. Severjanini, A. Gailiti ja teiste kirjanikega seotud kohtades.

● NSV Liidu moodustamise 60. aastapäeva üürituste sarjas avati Eesti NSV Riiklikus Etnograafiamuuseumis 29. septembril näitus «Mordva rahvakunst». Eksponaadid pärinevad Mordva ANSV Riiklikust Koduloomuuseumist. Näituse ülespanekul olid tegevad Saranski muuseumi töötajad L. Artamoškina, K. Gorkina ja I. Kozinets.

● Tallinnas peeti Eesti NSV Raamatuühingu linna- ja rajooniorganisatsioonide vastutavate sekretäride seminar. Ettekande ühingu ülesannetest seoses NSV Liidu moodustamise 60. aastapäevaga ja NLKP Keskkomitee maipleenumi otsuste elluviimisega esitas juhatuse I aseesimees Raimond Potisepp. Ühingu tegevuse eri tahkudel peatusid vastutav sekretär Evi Piskunova, osakonnajuhatajad Helgi Õismaa, Endel Pillau jt. Anti kätte diplomid varem ilmunud kirjanduse levitamise konkursi võitnud organisatsioonide esindajatele. Esikoha pälvisid Tartu linna (esimees A. Künnap, vastutav sekretär S. Anton) ja Viljandi rajooni (A. Salum, E. Jürisson) raamatusõbrad.

● Emakeele Seltsi järjekordne koosolek on pühapäeval, 3. oktoobril algusega kell 16 Tartus (TRÜ peahoones, J. V. Veski auditooriumis). Päevakorras on Mari Musta ettekanne «Mihkel Veske jälil Viru-Nigulas», Aino Valmeti «Mõnest tahust üliõpilaste murdekogumistöös» ja Sirje Murumetsa ««Väike murdesõnastik» ja arvuti».

● Ajakirjandusmaja fuajees on avatud näitus ELKNÜ Keskkomitee juures asuva Pressifotoklubi ning ajalehtede «Noorte Hääl» ja «Molodjož Estonii» ühise fotokonkursi «Noorus '81» valiktöödest. Eksponeeritud on üle saja pildi.

● A. H. Tammsaare Memoriaalmuuseumis sai möödunud nädalal teoks õhtu, kus kirjandusteadlane Nigol Andresen kõneles teemal ««Tõe ja õiguse» peategelase Indrek Paasi eluloost».

UUSI RAAMATUID

KAJA. Eesti NSV kultuuripanoraam '81.

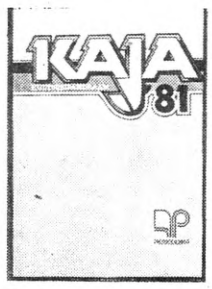

«Kaja» on raamat, mis kroonikavormis annab lugejale sissevaate 1981. aasta olulisematest kultuurisündmustest. Artiklites lisandub sellele hinnanguid ning mõneti ka tagasivaateid kunstialade arengule. Kirjandusele heidab pilgu Endel Mallene, kunstile Jüri Hain, teatrile Jaak Allik, muusikale Priit Kuusk, filmile Õie Orav, fotole Peeter Tooming, arhitektuurile Ado Eigi ja televisioonile Ülo Ojatalu. Lõpuks andmeid autasude, aunimetuste ning loominguliste liitude uute liikmete kohta 1981. a. Illustreeritud fotodega. Koostanud ja saatesõna kirjutanud E.-M. Anupõld, kunstiliselt kujundanud T. Tali. Kirjastus «Perioodika». Trükitud 8000 eks. 152 lk. Hind 95 kop.

Konstantin Kazakov. KANONAAD.

Raamatus meenutab suurtükiväemarssal Konstantin Kazakov oma sõjamehetee algust sõjakooli kursandina, esimesi teenistusaastaid, osavõttu Hispaania kodusõjast ja Hiina rahvavabastussõjast, võitlusteest Suures Isamaasõjas ja lahingutest Kaug-Idas. 2. löögiarmee suurtükiväejuhataja-na võttis autor osa ka Eesti NSV vabastamislahingutest. Sellest jutustab peatükk «Nõukogude Eesti eest». Tõlkinud A. Lukas, kaane kujundanud A. Mesikäpp. Illustreeritud fotodega. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 5000 eks. 248 lk. Hind 1.30 rbl.

Heino Väli. VERI MULLAL.

Nõukogude Liidu rahvaste kirjanduse paremikku tutvustavas sarjas «15» esindab eesti proosat Heino Väli kahe novelliga. Need on kattuvate tegelastega «Mina, Lauri Pent — künnimees» ja «Mina, Helmut Ass — põletusohver» (varem ilmunud pealkirja all «Veri mullal»), mis kujutavad klassivõitlust 1940. aastate külas ning. inimsaatuste heitlust nendel rasketel ja keerulistel aegadel. Illustreerinud Henno Arrak. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 28 000 eks. 152 lk. Hind 55 kop.

Silvia Truu. SILJA, PÄIKESEKIIR JA MAAILM. SÜNNIPÄEVAD.

«Silja, päikesekiir ja maailm» ning «Sünnipäevad» on Silja ja Indreku lugude, «Peidus poole» sarja kaks esimest raamatut. Mõlemas jutus õpivad peategelased mõtlema mitte üksnes enesele, vaid ka oma kaaslastele, õpivad tundma sõpruse väärtust, endast jagu saama, oma ea kohaselt orienteeruma inimsuhete keerulises labürindis. Raamat keskmisele koolieale. Illustreerinud Asta Vender. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 28 000 eks. 212 lk. Hind 50 kop.

Anatoli Agranovski. OMA ALA MEISTER.

««Loomingu» Raamatukogu» nr. 36/37 (1292/1293).

Anatoli Agranovski (sünd. 1922) on ajalehe «Izvestija» erikorrespondent ning tema žanriks põhiliselt publitsistika — olukirjeldused ja reportaažid, mida iseloomustab teravate probleemide püstitamine ja poleemilisus. Raamatusse on valitud üheksa lugu tema loomingust: «Nii- ja naasugune julgus», «Üliõpilaskandidaat», «Jäätmaa», «Toru», «Inetud pardipojad», «Sõlm», «Kord», «Kasutu on kahjulik» ja «Kaks portsu headust». Vene keelest tõlkinud Rein Prii. Kirjastus «Perioodika». Trükitud 22 000 eks. 88 lk. Hind 40 kop.

MIDA TEEB HIIR PÕHAPÄEVAL?
Saksakeelsete lasteluuletuste tõlkeid.

Nooremale koolieale mõeldud raamat sisaldab 27 autorilt ümmarguselt poolsada lasteluuletust. Koostanud Jakob Wirbel, saksa keelest tõlkinud Andres Ehin, Heljo Mänd, Leelo Tungal ja Jakob Wirbel. Illustreerinud Lilian Härm. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 40 000 eks. 64 lk. Hind 25 kop.

Эно Рауд. СИПСИК.

Sipsiku lood on vene keelde tõlkinud Tatjana Teppe, illustreerinud Edgar Valter. Kolmas, täiendatud trükk. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 200 000 eks. 44 lk. Hind 25 kop.

«KEEL JA KIRJANDUS» nr. 9.

Septembrinumber on peaaegu tervenisti pühendatud TRÜ 350. aastapäevale. Kirjutavad Jaan Kross («Alma mater CCCL»), Helmut Piirimäe («Kas XVII sajandil ja XVIII sajandi algul osati Tartu ülikoolis eesti keelt?»), Arnold Kask («F. R. Faehlmann Tartu ülikooli eesti keele lektorina»), Huno Rätsep («Andrus Saareste ülikoolis»), Sergei Issakov ja Savvati Smirnov («Vene ja slaavi filoloogia Tartu ülikoolis») ja Arvo Tering («Tartu ülikooli osa Eesti- ja Liivimaa haritlaskonna kujunemises XVII sajandil ja XVIII sajandi algul»). Ülikooli raamatukogust vestleb Laine Peep. Raamatute rubriigis vaatleb Rudolf Karelson TRÜ eesti keele kateedri väljaandel ilmunud «Sõnasõela» viit numbrit, ringvaates võtavad Richard Kleisi ja Romulus Tiituse ning Stokholmis surnud Peeter Arumaa mälestuseks vastavalt sõna U. Ussisoo, Eerik Teder ja Paul Ariste. Edasi antakse ülevaade TRÜ filoloogide 1982. a. diplomitöödest jm. 56 lk. Hind 45 kop.

«TEATER. MUUSIKA. KINO» nr. 6.

Septembrinumbris saab TRÜ juubeli puhul esimesena sõna TRÜ professor, filos.-dr. Leonid Stolovitš («Ülikool ja kunst»). Juubelile on pühendatud ka Karl Leichteri artikkel «Tartu muusikaelu ja ülikool enne XIX sajandit». Dialoogi lehekülgedel vestlevad seekord teemal «Ajakirjandus omab tervikuna reaalset kultuurikandja missiooni» ajakirja peatoimetaja J. Allik ja TRÜ žurnalistikakateedri juhataja, filol.-dr. J. Peegel. Pealkirja all «Ei see pole üksnes levimuusikaajastu» annab Andrus Esko ülevaate TRÜ komsomolikomitees peetud vestlusringist, publitsistikaveergudelt loeme Ingo Normeti kirjutist «Veel kord Stanislavskist». Eesti NSV rahvakunstnikule Lisl Lindaule ütlevad tähtpäeva puhul märksõnu Jaak Allik ja Kalju Orro. «Vanalinna Stuudiost» teeb juttu Marika Rink («Mõtteringe ümber meie naeruteatri»). Soome Rahvusooperi külalisetendustest Leo Normet, XV üleliidulisest filmifestivalist Lauri Kärk («Kolm filmi: erinevad ja sarnased»), Ingmar Bergmanist ja tema filmist «Sügissonaat» Ülev Aaloe. Mart Saare 100. sünniaastapäeva puhul kirjutavad Johannes Jürisson («Novaator ja dissonantsijääger»), Ester Mägi («Minu õpetaja»), Mart Humal («Mart Saare 1910.—1911. aastal loodud klaveripalade harmooniast») ja Ivalo Randalu («Vanu ja uusi märkmed Mart Saare õpiaegadest»). Kirjatükiga filmikunstnikust Tõnu Virvest lõpetab Jüri Hain. 96 lk. Hind 75 kop.

ЗАКОН ЭСТОНСКОЙ СОВЕТСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ОБ ОХРАНЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИИ ПАМЯТНИКОВ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 1500 eks. 24 lk. Hind 5 kop.

Ain-Elmar Kaasik, Rein Zupping. PEAAJU VERESOONTE HAIGUSED.

Sarja «Scripta medicorum» kuuluv raamat sisaldab olulisema informatsiooni peaaju vereringe akuutsete haiguste kohta. Esitatakse põhilised andmed ajuveresoonte anatoomia ja füsioloogia kohta, kirjeldatakse ajuveresoontehaiguste põhilisi vorme, kusjuures erilist tähelepanu pööratakse haiguste tekkemehhanismidele ning profülaktilise ja patogeneetilise ravi tänapäevasele esitusele. Kaane kujundanud D. Paalamäe. Trükitud 7000 eks. 224 lk. Hind 1.30 rbl.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ МОЩНОСТЕЙ В ЭСТОНСКОЙ ССР.

Sisaldab üheksa tööd. Autorid: O. Lugus, G. Kirillova, K. Eigi, M. Karpova, L. Titso, M. Saat, H. Maide, K. Kannel, E. Veski. Kaane kujundanud S. Stern. Eesti NSV TA Majanduse Instituudi väljaanne. Trükitud 500 eks. 192 lk. Hind 70 kop.

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ УГОЛОВНО - ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА. Труды по правоведению.

Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 598. Sisaldab seitse artiklit. Autorid: J. Adojan, J. Sootak, E. Kerganberg, R. Maruste, H. Lindmäe, H. Saarsoo. Trükitud 500 eks. 78 lk. Hind 65 kop.

Karl Laigna. TALLINN — BREST — LVOV — KARPAADID.

Brošüüris kirjeldab ajal.-kand. K. Laigna teekonda Eestist Taga-Karpaatiasse ning selle kestel külastatavaid paiku. Lähemalt tutvustatakse Bresti kangelaskindlust, Lääne-Ukraina tähtsaimat majandus- ja kultuurikeskust Lvovi ning Karpaatide mägialasid ja linnu. Kaane kujundanud L. Elken, fotod: V. Salmre. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 12 000 eks. 72 lk. Hind 35 kop.

Teolan Tomson, Heiki Kallas. RAADIOAMATÖÖRI TEATMIK.

Teatmik sisaldab lühikirjelduse lühilaineamatörismi olemusest, tähtsamad juhised ohutustehnika, seadusandluse ja suhtlemisvahendite kohta jm. Sisaldab ka ENSV amatöörraadiojaamade loetelu. Kaane kujundanud A. Orupõld. Kirjastus «Valgus». Trükitud 5000 eks. 88 lk. Hind 50 kop.

E. Altpere, A. Hansson, K. Hein, E. Kändler. ELEKTRIMONTÖÖRI KÄSIRAAMAT. Madalpingeseadmed. Teine, ümbertöötatud trükk. Koostanud E. Altpere, kaane kujundanud T. Aru. Kirjastus «Valgus». Trükitud 20 000 eks. 328 lk. Hind 1.80 rbl.

ТАРТУСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ. Путеводитель.

Koostanud S. Mark, kunstiliselt kujundanud P. Kass, fotod: E. Sakk. Tartu Riikliku Ülikooli väljaanne. Trükitud 3000 eks. 30 lk. Tasuta.

L. Levald. SELETUSKIRI DIAPOSITIIVIDELE VANAKREEKA KUNSTIST. Brošüür õpetajatele abiks õppetöös. Eesti NSV Haridusministeeriumi väljaanne. Trükitud 1500 eks. 28 lk. Hind 5 kop.

«NOORUS» nr. 9.

Loeme intervjuud TRÜ rektori Arnold Koobi ja ülikooli raamatukogu direktori Laine Peebuga ning teisi ülikooli juubelit tähistavaid kirjapanekuid, materjale Leedu noorsooajakirja «Jaunimo Gretos» lehekülgedelt, Oskar Kruusi teist kõnelust kirjandusteooria algõpetusest jm. 40 lk. Hind 35 kop.

«KULTUUR JA ELU» nr. 9.

Avaveerul võtab TRÜ juubeli puhul sõna ülikooli rektor Arnold Koop. Eesti NSV koolinoorte V laulu- ja tantsupeost jagavad muljeid Uno Uiga, Helju Mikkel ja Margot Visnap. Mart Saare 100. sünniaastapäeva puhul kirjutab Arvo Ratassepp, meie tantsutaadi Ullo Toomi ja Võru F. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumi direktori Aleksander Krulli juubeliks aga vastavalt Heino Kermik ja Maire Kriis. Edasi loeme numbrist kirjatükki J. Tombi nim. Kultuuripalee Eesti NSV teenelise segakoori «Kaleva» kontserdireisist Tšehhoslovakkiasse (Helgi Õismaa) jm. 44 lk. Hind 35 kop.

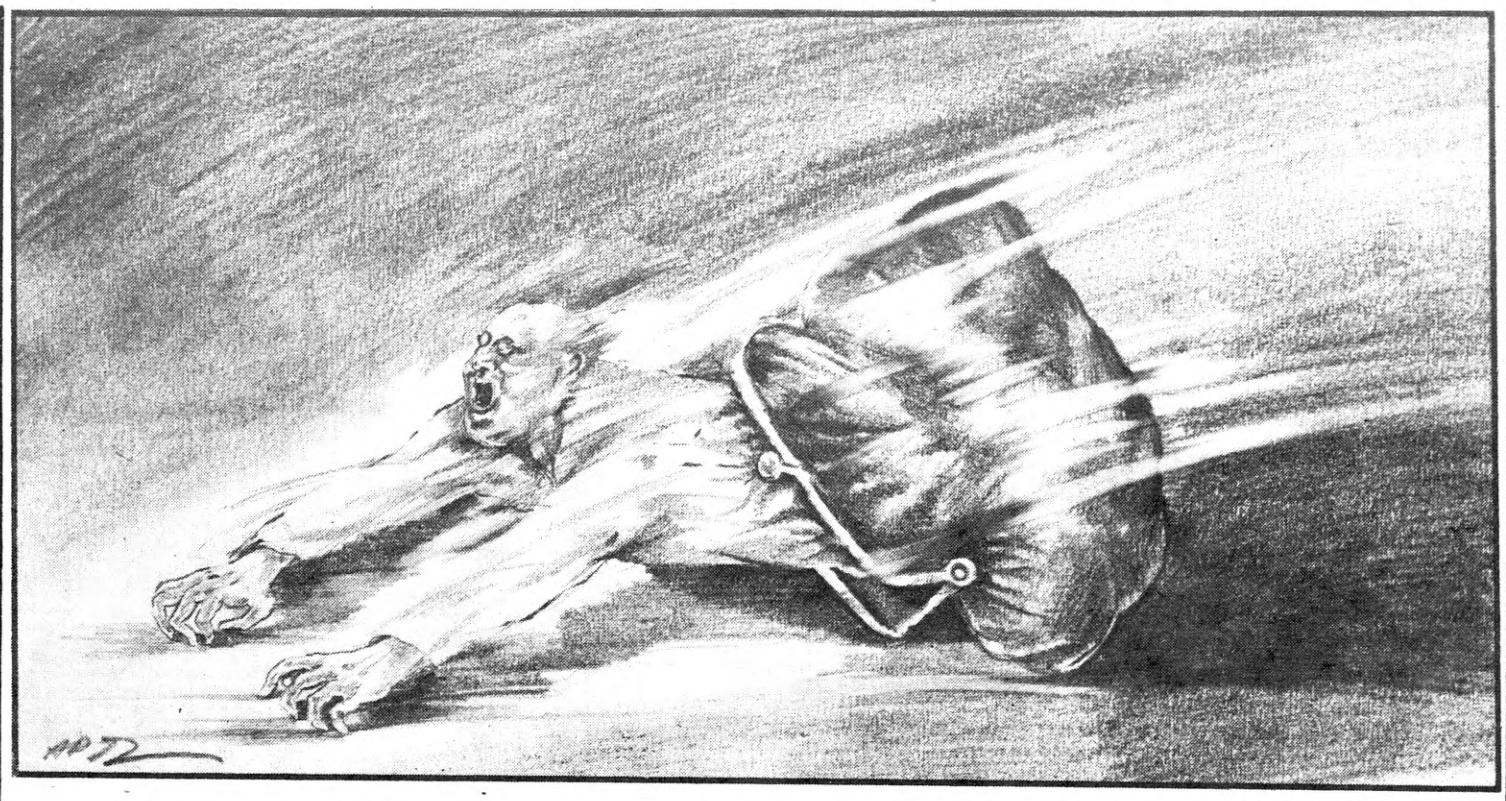

ANDRUS PEEGEL

JÄÄTISEMÜÜJA

Jäätisemüüjal hakkas halb. Ta läks näost valgeks, ahmis õhku. Lõtvunud käsi ei suutnud hoida portsjonit ning see kukkus maha. «Käpard,» ühmas keegi järjekorrast, «mis asja sa koperdad?» Jäätisemüüja vajus rinnuli letile. «Simuleerib, ei viitsi tööd teha,» arvati, «tunneme selliseid. Kus kaebuste raamat on?» Jäätisemüüja pilk tardus, ta tõmbas pea järsu liigutusega tagasi ning vajus siis põrandale. Hetkeks oli kõik vaikne. «Kuradi vanamoor, leidis ka aja,» mõtles keegi valjusti, «ajas isu ära.» Järjekord vahetas veel mõned mõtted müüja kohta ja läks siis laiali.

Varsti hakkas uuesti rahvast kogunema. «Vaene vanatädi,» arvas keegi, «ta oleks võinud ju siin veel jäätist müüa.» «Ta oli nii aus, ei võtnud kunagi rohkem, ega pannud vähem.» Keegi nuuksatas, keegi ohkas sügavalt.

Äkki tõstis jäätisemüüja pea ja hakkas naerma. «Inimesed on ikka head,» ütles ta ning poetas pisara. See oli rõõmupisar.

AIVAR MEELIND

Monalisaliku muigega jättis pilkelehe «Pikker» asetoimetaja hüvasti 59. eluaastaga, teades, et aastad mõjuvad temale nagu satiir asfaldiaugule. Kogu elu on Spriit olnud juhtiv ajakirjanik. Ajakirjanike Liidu satiirisektsiooni juhtimine, töö rahvakontrollis, kirjutamine, kirjastamine jne. annavad ise mammutimahu välja. Lisaks sellele on juubilar ennast säästmata lähendanud naljamehi rahvale ja vastupidi. See korkvendri roll pole kergete killast. Ilmselt aitab rannapoisi päritolu. Soovime edasiseks head silma ja osavat kätt!

HUGO HIIBUS

TIIT KÄNDLER

LAENATUD TUND

Kui kellad ette keerati, elas Herbert ikka veel vanas rahas. Sestap kõigutas asjakohane otsus teda tublisti. Kakskümmend aastat oli Herbert püüdnud uue rahaga harjuda, ent tulutult. Ikka maksti talle palka kümme korda enam kui teistele. Kuid mis sest tulu, kui saunapilet maksis Herbertile kolm rubla ja pudeli «kange» eest pidi ta letile laduma oma kuuskümmend rubla! Ja seda vanas rahas. Lühidalt, Herbert oma raha poolest just ei rikastunud.

Kellaga küll oli vahekord pealtnäha lihtsam — kellaaeg ei läinud mitte kümme korda pisemaks, vaid ühe võrra suuremaks. Ometi leidus Herbertile siingi mõistatamist: polnud ju minuteid tunnis niisama palju kui kopikaid rublas. Kui ühel kenal päeval, arutles Herbert, oleks äkki rublas kuuskümmend kopikat ja sajas rublas kakskümmend neli rubla, mõelda, milline jama sellest tuleks. Teiselt poolt jälle, kui raha oleks läinud ühe võrra pisemaks, oleks uus raha talle hoopis vastuvõetavam olnud. Palka saaks siis küll rublake vähem, aga iga asi maksaks ju ka rubla vähem! Mida rohkem asju ostad, seda rohkem kokku hoiad! See aga, tundus Herbertile kohe, poleks justkui võimalik — kas või tikutooside madala hinna tõttu.

Oma mõtetest segiaetuna jäi Herbert sügist ootama. Siis pidi kõik jälle paika minema. Siis pidi ta tagasi saama selle tunni, mis talt kevadel energia kokkuhoiuks laenati. Parem ongi, et laenati, mõlgutas Herbert, kevadel (kui meeli häiritseb kärisev linnulaul ja pungade ragisev kasv linnataguseis tihnikuis) poleks selle tunniga midagi peale hakata. Aga vaat sügisel (kui kõik sahinal kõduneb ja vihinal lõunasse lendab) — siis saab mahti tunnikese eneselegi kulutada.

Ühes oli Herbert kindel — selle tunni ta loeb. Loeb põhjalikult, loeb head sügavat kirjandust. Kogu suve mõtiskles Herbert, millise raamatu ta ööl vastu oktoobrit avab, jäi kord juba ühele truuks, pidas siis ometi teisegagi plaani. Küll ei kõlvanud «Tuuline rand» liigse pikkuse (paljuke sa tunniga ikka loed), küll «Kaitstud mehed» peenikese kirja (kes teab kui valge siis on), küll «The Timbu-Limbu» arusaamatu võõrkeele poolest. Raamat peab keelelt arusaadav olema, arvas Herbert ja valis üha uusi ja uusi.

Kus ta selle tunni veedab, see oli Herbertile selge — elektrirongis teel linnast koju. Linnalähedaste rongide elu oli talle, linnalähedasele inimesele kujunenud aastaaegade vaheldumise mudeliks. Iga kevadise ja sügisese pööripäeva ümbruses aina muutus rongide sõiduplaan, ja kui Herbert jälle nädalapäevad rongidele napilt hilinenud oli, aimas temagi, et läheneb suvi (kui vaguneil ühekordsed aknad) või talv (kui vaguniaknad higistasid). Nõnda nagu elektrirongid Herbertit noil aasta pöördelistel päevadel hingelises tasakaalus hoidsid, pidid need lisatunnilgi teda linna eest kaitsma.

Sügis lähenes. Puudel valmis vilju, siis pudenes lehtigi. Juba lahkus vaikivaid linde. Herbert polnud ikka veel valinud. Nii juhtuski, et kui saabus aeg tõtata viimasele septembrirongile, mis mehe arvutuste kohaselt kusagil Lilleküla ja Tondi vahel aega tunnikese võrra järele ootama pidi, haaras Herbert kaupluseriiulilt juhusliku raamatukese ja tormas rongile.

Siiski ootas Herbert vagunis mõnuledes oma tundi, hoidis juba raamatukest süles, ent peatust, seda tunniajalist Herberti suureks jahmatuseks ei tehtudki. Juba paistsid kodujaama tuled, juba kandus Herbert hiliste reisijate voolus perroonile, juba seiras jaamakella: too oli justkui imeväel keskööd näitamas.

Masendunult sammus Herbert koju. Kuis küll juhtus, et jälle lipsas tund ta elust justkui kopikas õhe? Pettumusest hajevil, pelgast kohusetundest avas mees brošüüri. «A. H. Tammsaare «Tähtis päev»,» luges Herbert kaanelt. Autorist oli ta ju palju kuulnud, sees oli juttu aga hoopis mingist karjusest, kes läbi pika suve oli oodanud ainumast vaba päeva, et see siis juhmilt mööda saata.

Haledalt iganenud on nüüd see lugu küll, otsustas Herbert; näed siis, kuis aeg tormab: see on ju klassika, aga vananeb kui lihtlabane inimene — pelgalt viiekümne aasta mööudes. Herbert mõtles elektrikarjustele ja noorte mehhanisaatorite puhkeõhtuile, millest ta ajalehtede järgi teadis. Mõtles ajaloole, millest ta kooliõpikute järgi teadis. Mõtles ajaloo teljele: sõiduplaani kehtivusaeg oleks sellel punktistki pisem. Õitsil- ja ehalkäimised — eks ole need ju minu jaoks vaid sõnad, mõtles ta. Ja kui suvi on võrratult lühike selleks, et leida enesele mõtestatud tegevus üheks tunniks, kas siis ei peaks inimelugi olema mõõtmatult pikem, et magada vääriliselt üksainuski öö?

Ja Herbert uinus, olles ette otsustanud sel ööl nimme muretult ja kaua magada.

ELLE TIKERPÄE

KARIKATUURINÄITUS ITAALIAS

Itaalias Trentos toimus IV rahvusvaheline karikatuurinäitus «Trento reaalsuse ja meeletuse vahel». Näituse korraldajaks oli kohalik kunstistuudio «Andromeda», kes tõstis esile viis paremat kunstnikku — ELLE TIKERPÄE, SLAVA BELKOVI ja GARIF BASSÕROVI NSV Liidust, SLAVI PETRINSKI Bulgaariast ja RUDY PATAUNER Itaaliast.

Seekordseks näituseteemaks oli «Kodu — see tundmatu». «Ilma igasuguse halastuseta,» kirjutab «Grafica Letture», «annab kunstnike frooniline, mõru pilk meile kodust mõningas mõttes nüüdistatud ettekujutuse, pakub välja oma versiooni selle kohta, mida on moes nimetada «tagasipöördumiseks eraellu». Tulemus näib kõiges olulises kokku langevat laste vaatenurgaga, kellele eluruumina kõige rohkem meeldib õu, tänav või väljak. Ehk tuleks kõik see, mis toimub väljaspool kodu nelja seina, hoopis ümber hinnata, et kodu oma tähendust ei kaotaks?»

MEIE TEISTEST

Kuigi me oleme nii head ja andekad, arvavad teised meist õige vähe ja ei pane meid millekski. Ilmselt on kõik lihtsalt egoistid ja ennast täis, et oma ninast kaugemale ei näe.

OLI JA ON

Hiljuti kohtusid kaks väljapaistvat kirjanikku omavahel. Kohtumine toimus soojas ja südamlikus õhkkonnas. Kirjanikud esitasid ja vastasid paljudele huvitavatele küsimustele. Enne lahkumist lubasid kirjanikud veel kunagi kohtuda.

KALEV TÜRK

Индекс 69786
(«Серп и молот»)

«СИРП Я ВАЗАР»

TOIMETAJA L. LAKS.
TOIMETUSE KOLLEEGIUM: E. ANUPÕLD (toimetaja asetäitja), V. HERKEL, J. KANGILASKI, K. KIISK, M. MIKIVER, I. MOSS, L. REMMELGAS, J. RÄÄTS, A. TAMM, I. TORN, P. UUSMAN, D. VAARANDI.

Toimetus: 200 001 Tallinn, Pikk t. 40, postkast 388. Telefonid: toimetaja — 441-416, toimetaja asetäitja — 601-924, vastutav sekretär — 601-703, publitsistika- ja kultuuritöö osakond ning kunstiosakond — 601-905, kirjandusosakond — 442-484, muusikaosakond — 443-311, teatriosakond — 601-246. «Sirp ja Vasar» ilmub kord nädalas. Tellimishind kolmeks kuuks 1 rubla ja 29 kop. Üksiknumbri hind 10 kop. Väljaandja kirjastus «Perioodika», Tallinn, Pikk t. 73.

«Сирп я вазар» («Серп и молот») орган Министерства культуры и творческих союзов Эстонской ССР. Издательство «Периодика». Таллин, ул. Пикк, 73.

EKP Keskkomitee Kirjastuse trükikoda. Tallinn, Pärnu mnt. 67-a.

MB-10866 Maht 4 trükipoognat. Tiraaž 61 500. Tell. nr. 3262

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10